

מוֹלָד

ירחון מדיני וספרותי

כרך ד

תשרי — אדר תש"י
אוקטובר 1949 — מארס 1950

יוצא על ידי מפלגת פועלי ארץ-ישראל
בעריכת אפרים ברוידא

תוכן כרך ד

עמ'	חוב'		עמ'	חוב'	
		עברי, י.			מאמרים, מחקרים ורשימות
148	21	ליליינטאל — והדמוקראטיה האמריקנית	91	20	בובר, מרדכי מרטין
		פרייס, ו.	297	23—24	להכרת הרעיון הלאומי
152	21	מדיניות סוציאליסטית במקנדינאויה ואוסטראליאסיה			הינדן מבורגים
		ריטנשטרייך, נתן	23	19	בלקמ, ש. מ. ס.
280	23—24	רעיון המרכו הרוחני במבחן			האנרגיה האטומית והמלחמה הבאה
		שימעוני, יעקב	144	21	בן אשר, ז.
10	19	משבר המשטר בתורכיה			ההמטך החלוצי במהפכה הלאומית
		הליגה לאור התמורות במצרים.	274	23—24	בן-נתן, נ.
214	22	עיראק וסוריה			אל שלבים חדשים בכלכלתנו
		שרת, משה	220	22	ברגמן, ש. ח.
351	23—24	על אנצו סירני			ששת א. ד. גורדון על האדם והסבע
		כפרות יפה, שירה יוספית על פטרות	3	19	ברגר, הרצל
		אבנארי, י.	139	21	חופש האדם במדינתנו
44	19	קאסקא וגיתה	267	23—24	דרכה הסוציאליסטית של הפלגה
		איש, שלום			נפ"ם על פרשת דרכים
227	22	משה יוצא אל אחיו	67	20	ברוידא, אפרים
		בן-אמרן, דן	203	22	ירושלים
30	19	בית הכלא			המדינה והתנועה
		ברוניוס, י. ב.	255	22	דגון, אביגדור
120	20	מכירה וארדו			הסופר בדמוקרטיה עממית
		גולדברג, לאה	128	20	האלר, יחיאל
245	22	ברק לפנות בוקר (שיר)			כוחה של המלה
		המנחם, עזרא	71	20	הלפרן, יחיאל
103	20	הילולה דרב נתן			בעית האדם והארגון במפלגה
		ייטמן, וולט	85	20	הלר, ישראל
316	23—24	מתוך הערש עד אין קץ תנוע			לעתיד התנועה הקיבוצית
		יוהר, ס.	289	23—24	פרופ' וייל, ג.
166	21	הכנות לבוא השירה			ארנולד טוינבי ועתידו של האסלם
		ליפטון, מ.	98	20	ורת, אלכסנדר
188	21	נעשה אדם			סטאלין — והבדידות המזהירה
		פיכמן, יעקב	355	23—24	זולאי, מ.
117	20	ראשון ואחרון (שיר)			מחדשו של ענף מחקר עברי
		פרסמן, א.	6	19	לוביאניק, פינחס
191	21	שקוי, תמימות וזרות עצבין (שיר)			הקבוצה במבחן
		צייטלין, אהרן	78	20	לזינסקי, קדיש
42	19	בגליל (שיר)			בעיותיה החברתיות של הקבוצה
		קורצווייל, ברוך	208	22	לשצינסקי, יעקב
56	19	התודעה ההיסטורית בשירי יצחק למדן			ביודום וטמיעתם של יהודי רוסיה
		קליי, פאול	17	19	משקה, שלומית
51	19	משיבות על הציור החדש			המלחמה באינפלציה ועניני הפועלים
			159	21	גייטסט, מרדכי
					התישבות יהודים בגולן

חוב' עמ'	חוב' עמ'
	יפה, א. ב.
60 19	האדם בכלחמה (סיפור הרבת הזעה / השכר מאת ס. יזהר)
195 21	פרוזה של משורר (אדמה ושמי שמים מאת ש. שלום)
	קוסלביץ, יעקב
258 22	מחברות עמנואל (מחברות עמנואל מאת עמנואל הרומי)
	רושנלד, מ.
133 20	הומו סאפיאנס? (Bernard Russell, Philosophy and Politics)
262 22	על פילוסופיה וחינוך (החינוך וערכי האדם מאת ח. י. רות)
	שאנן, א.
130 20	רומאן על צפת (עצי שנים עומדים מאת יהושע בריוסף)

ציורים

(181 .18) 21	הנדלר, דויד
(54 .53) 19	קליי, פאול
(126—123) 20	8 תצלומים מ-מסיה וארדו'

מדרשים

(148) 21	בין לאומים
(214) 22 ; (10) 19	במזרח התיכון
;(136) 20 ; (64) 19	בשולי החוכרת
(200) 22 ; (264) 23—34 ; (357)	
;(133 .131 .130) 20 ; (62 .60) 19	ספרים
(262 .258) 22 ; (199 .195 .192) 21	
(264) 22	ספרים שנתקבלי
;(355 .351) 23—24 ; (255) 22 ; (128) 20	רשימות

חוב' עמ'	חוב' עמ'
182 21	רבינוביץ, ישעיה
	קירקגארד וסארטר
338 23—24	רגלסון, א.
	על אברהם שלונסקי
246 22	שור, זלמן
345 23—24	צופיך צפת
	צופיך צפת (מאמר שני)
	שאנן, א.
340 23—24	אמונה וניגודים בעולמו של שלונסקי
322 23—24	שטיינמן, א.
	תהילה לאשה
304 23—24	שנברג, יצחק
	הרדרד האדום

בקורת ספרים

	באכשטיץ, יעקב
192 21	לדרכו של הרומאן ההיסטורי (הבתולה מלודמיר מאת יוחנן סברסקי)
	קרנמן, ש. ח.
52 19	אשה שחידית מעידה (Mia Leche Löfgren, Hard Tid)
	בריילספורל, ח. נ.
131 20	על הרמוקראטיה האמריקנית (Harold J. Laski The American Democracy)
	יחיל, לני
199 21	אדמו השמים (Guiseppe Berto, The sky is red)

מוֹלֵד

ירחון מדיני וספרותי

תשרי תשי"ד כרך ד' חוברת 19 אוקטובר 1949

3	הרצל ברגר	חופש האדם במדינתנו
6	פנחס לוביאניקר	הקבוצה כמבחן
		במזרח התיכון:
10	יעקב שמעוני	משבר המשטר בתורכיה
17	שלומית משקה	המלחמה באינפלציה ועניני הפועלים
23	פ. מ. ס. בלקט	האנרגיה האטומית והמלחמה הבאה
30	דן בן-אמוץ	בית הכלא
42	אהרן צייטלין	בגליל
44	י. אבנארי	קאפקא וגיתה
51	פאול קליי	מחשבות על חציור החדש
56	ברוך קורצווייל	התודעה ההיסטורית כשירי יצחק למדן
		ספרים:
60	א. ב. יפה	האדם במלחמה
62	ש. ה. ברגמן	אשה יווידית מעידה
64	בשולי החוברת
54 ו-53	עמודים 53 ו-54	ציורים מאת פאול קליי

רמי התקומה: 2.750 ל"י לשנה 1.400 לוחי שנה; מחיר החוברת 250 מ"י; שכר הסדרעות: 40 ל"י העמוד, 20 חצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין המערכת אחראית לתוכן הסדרעות; כתבייר שלא עורפת לתם מעטפת כתובה וסבילית אינם פוחורים; הכתובה: רחוב יהודה הלוי 40 תל-אביב.

M O L A D

MONTHLY REVIEW OF POLITICS AND LETTERS
EDITED BY EPHRAIM BROIDO

Vol. IV

No. 19

October 1949

*PUBLISHED BY THE PALESTINE JEWISH LABOUR PARTY
The Offices of MOLAD are at 40, Yehuda Halevi St., Tel Aviv, Israel.
Tel. 5774. Annual Subscription LI 2.750; Abroad \$ 9, including postage.*

חופש האדם במדינתנו

הרצל ברגר

של ההכנסה הלאומית, לבל יקופח חלקם של נחשלים מחמת השתלטות תקיפים על מקורות המיצרכים והשירותים החיוניים. תפקיד זה, עם כל חשיבותו, אינו אלא חלק זעיר מן המשימה המוטלת על המשטר החדש בישראל. לפנינו ברירה חמורה. בארץ זו תיבנה חברה חדשה על יסודות כלכליים חדשים, שהקיים אינו אלא גרעינה — או שאף הקיים לא יהיה אלא פרשה חולפת, רבת זוהר וכבודת אשלייה, בתולדות המצוקה היהודית; לא קץ היסורים אלא השלמתם עד תומם. בנין החברה החדשה הזאת יהיה מורכב בהכרח, יסודות שונים: בנין ממש ברשות המדינה; עידוד יהודים היושבים בחוץ לארץ לעליה ודאגה להם בבואם ופעולה להקל עליהם את השתלבותם במשק הקיים ואת חלקם בבנית משק חדש; ארגון כוחות מבין הישוב הקיים ומבין העליה הנורמת לארץ לשם הקמת יסודות כלכלה חדשים ותאי חברה חדשים; ותיחום תחומים וגשירת גשרים בין שלוש הדרכים שבהן הארץ נבנית: יזמה ממלכתית, יזמה שיתופית, יזמה פרטית. בכל הפעולות האלה יהיה חלקה של המדינה: יזמה, אירגון, עידוד, פיקוח, הסדר. התפקידים העיקריים יהיו מוטלים על האדם החפשי המשלב את עצמו ביצירת הכלל, ורק בו, ברצונו וברגש אחריותו כלפי עצמו וכלפי החטיבה בתוך העם שהוא נמנה עמה וכלפי הכלל, תלויה הצלחת המלאכה.

המלאכה צריכה להיעשות במשטר של חירות פוליטית, של זכויות האדם והאזרח, של חובת השלטון לכבד את זכויות היחיד כהגדרתן בחוק ותוך פיקוח מתמיד של דעת הציבור על השלטון ועל הרשויות המפקחות על השלטון — הפרלמנט ומערכת בתי המשפט — לבל יתעלם השלטון מחובתו זו. מדוע תיעשה המלאכה כך ולא אחרת: מתוך חירות ולא מתוך שלילתה, מתוך פנייה לרגש האחריות ולא מתוך הטלת מורא? בדורנו כל הבא לבנות חברה חדשה מתוך חירות כמעט שחייב להתנצל, על כל פנים להסביר, מה ראה לבחור דרך זו שאינה סוגה בשושנים לשלטון ההולך בה. כי שלטון ההולך בדרך זו חייב להסביר כל פעולה שלו ולשכנע. כי אכן חייב הוא לתבוע מן העם את אשר הוא תובע: אפילו כשהוא מצוה, הוא חייב להסביר את

חופש האדם האזרח בארץ ישראל הלך ונצר טמנצם בשנים האחרונות של שלטון המנדט. ההתגברות על העליה והפעולה ההתישבותית וחוקי ההירוס אשר הצרו מאד את התחום שבו היה היחיד מובטח מהתערבות השלטון ומי פגיעתו, צמצמו בהדרגה אך בהתמדה את חופש היחיד, הם צמצמו את חופש הכרעתו, את חופש פעולתו, את חופש יצירתו. לעומת זאת פרח ושגשג במדינת המנדט החופש מחובה, החופש מאחריות, החופש מניקה לתביעת הכלל. ככל שעמקו רישומיה של מלחמת העולם בחיי הנפש של הכלל והפרט, כן גברה המזיגה המופלאה הזאת של הגבלת חופש ופריצת גדר, של דיכוי והפקרות. בשעה שהשלטון הכריטי ביקש להכריז את החיים המדיניים והכלכליים של הישוב למיטת סדום של המדיניות האנטיציונית, הוא נמנע, מזדון או מאולתרי, מכל תגובה והתיערבות בחיי הכלכלה של הישוב. הוא לא נקף אצבע גם בשעה שרבו ונתרחבו התופעות שברללותן אין להם שם אלא משק של שוד מאורגן. מעט מעט היה זה לתופעה עלי-מעמדית, כי פשה במשק הפרטי ובמשק הפועלים גם יחד ורבו חזיונות של שיתוף פעולה מהודק ואידילי בין מעבידים ועובדים לסוגיהם, אתווי הרווחים של יבואנים, סטונאים ויצרנים (אשר שר האספקה והקיצוב פרסם מקצתם בראשית המסע להוזלת המחירים ועמו נדחמו אז שכבות נרחבות בישוב) הם לא היו אלא אחד הגילויים של הפקרות מאורגנת זו של שלטון המנדט טיפח בשנותיו האחרונות, כשנפל משטר המנדט נזעק הישוב ותבע להסיר מן המדינה הצעירה את נגע השחיתות וההפקרות שהוריש לה המשטר הישן במגן גנון הממשלתי. שאלה לעצמה היא באיזה מידה הצליחו הפעולות לעקירת הנגע מן המנגנון אך האמת היא כי ההפקרות והשחיתות שבאו לנו בירושה מאותו שלטון הקיפו שטחים נרחבים הרבה יותר מן התחום הצר של פקידות המדינה. השלטון החדש, המשועבד ליעודו הלאומי והחברתי, חייב להמיר את משטר הדיכוי והפקרות במשטר של חירות ואחריות.

ב.

השלטון החדש הנה תפקידו אינו מתמצה בדאגה לישוב הקיים ובשמירה על דרכי החלוקה

זה אינו מובטח. אך כמעט מובטח הוא, שאם תצליח בכל אלה יימצאו רבים אשר ישאלו בהתמרמרות ובכזב: איזה סוציאליזם הוא זה, כאשר יש בחירות הפשוטות? איזה סוציאליזם הוא זה, כשאפילו איש אחד לא הוצא להורג ביריה? גדל דור אשר נתחנך לראות את שיטת הדיקטטורה כערך עצמי, אחד הערכים הגדולים של התקופה. אין הוא יודע, מהי הדיקטטורה אשר אליה הוא נושא את נפשו, כי הוא לא ראה אותה ולא חי בה. הדיקטטורה היא לגבינו נוסחה מופשטת, שפירושה ל ש ל ו ט בכוח כפייה שאין ממנו מנוס. אין הוא מעלה כלל על דעתו, כי מאחורי הנוסחה המופשטת מסתתרת ממשות, שפירושה: להיות משועבד לכוח-כפייה שאין ממנו מנוס. אין כאן חינוך לעמדה עיונית בלבד, כפי שמדמה הרצון הסובייקטיבי של קצת מחנכים. יש כאן גם חינוך עקיב ושיטתי להשיג תעבודות, הנובע מאכזבה עמוקה בהמונים לבנות את הירותם בכוחם החפשי והמלוכד, חינוך החורג תר קשות תחת יכלתם של המונים לבנות את החירות בכוחם הם. שהרי חינוך זה מורה גם דרך פוליטית להרס משטר החירות בכל מקום שהוא קיים. החיפוי על כשלונותיה של שיטת הדיקטטורה וניפוזה כשלונותיה של שיטת החירות יש להם ביטוי מקביל בהטפה להסתפקות במועט בכל ארץ של דיקטטורה — ובמתיחת כל תביעה ללא גבול בכל ארץ של שלטון דמוקרטי.

ד.

המשבר שפרץ בשנת 1929 בגרמניה, בעקבותיו של משבר עולמי, שם קץ לרפובליקה של ויימאר. שום גורם פוליטי אשר פעל באותה תקופה בגרמניה אינו גקי מאשמת הקץ הזה. ידאי שאין לפטור מאחריות את המפלגה הסר ציאל-דמוקרטית, אשר מתוך אדיקות בהנחה הנכונה כי המשבר הכלכלי וחוסר-העבודה שבר עקבותיו הם חזיון טבעי של המשק הקפיטליסטי, ומתוך דבקות מופרות בהנחה המוטעית כי גם במאה העשרים לא תצלה שום פעולה ממשלתית המבחינת לקיצור המשבר ולריכוכו, צסתה בחוסר מעש לסיומו הטבעי של המשבר והתרכוזה בדאגה האחת: הבסתה הסכומים העצומים בתקציב הממשלה שחזו דרושים לתשלום סיוע למחוסרי העבודה. אך בולגו וזכרים מה עשתה המפלגה הקומוניסטית הגרמנית בתקופה ההיא: אף היא לא הציעה שום פעולה קונסטרוקטיבית לקיצור המשבר ולריכוכו. היא עשתה את מצוקת המחוסרי העבודה קורבן לבגז בהן את המשטר

נימוקיו כדי שהצו יתקבל על דעת העם, ושל-טוננו הרי הוא חייב לתבוע הרבה, אך אי-אפשר להביא המוני יהודים לעליה על ידי הטלת מורא, ומלבד זה אין כוחו יפה מחוץ לגבולות המדינה. ואי-אפשר לחנך דור להלוציות על ידי הטלת מורא שכוחה יפה בקושי לקיום מצות אנשים מלומדה. אך יהיו הנימוקים אשר יהיו: תנועת הפועלים הארץ-ישראלית ברובה המכריע מנוי וגמור אתה לבנות את החברה החדשה בארץ במשטר של חירות האדם.

ג.

כאמור, כל הבא לבנות בדורנו חברה חדשה במשטר של חירות חייב להסביר, מה ראה לבחור בדרך זו. כי עברו הימים כאשר שיטת הדיקטטורה הכריזה על עצמה שהיא אינה אלא שלב-מעבר קצר בדרך אל החירות. עכשיו היא מכריזה על עצמה כמשטר לדורות, לא כשלב-מעבר למשטר של חירות אלא כירשתו הטובה ממנו. הדיקטטורה בברית המועצות, הקיימת זה כימי דור שלם, אינה הולכת וממתיקה את הדין, אלא היא הולכת ומכבידה את ידה משנה לשנה. עברו הימים, כשהסידר הדיקטטורה הטוענים לשיטתם הטועימו וחזרו והטעימו, כי אך מחוסר ברירה בוחרים הם בדרך הזאת. ואילו ראו סיכוי כלשהו להגיע להשלמתה של התכרה החדשה בדרך אחרת היו מבכרים את שיטת החירות על שיטת הכפייה. כי הנה גדל דור אשר משטר הכפייה היה בעיניו כערך בפני עצמו. שוב אין מונים את כשלונותיה של שיטת החירות בצער, מתוך חיפוש דרכים לתיקונה, אלא מוקיעים את מומיה מתוך שמחה לאיד ומתוך גיפות, למען יהיו לרועץ לשיטה כולה — ובאותה שעה עצמה מתחפים על כל כשלונותיה ופגיעיה של שיטת הדיקטטורה. מכחישים את מציאותם כל עוד הדבר ניתן להעשות, ממעטים השיבותם כל עוד אפשר למעט, ולבסוף, מעלים אותם על נס כשיאי-הישגים של רוח האדם. כאשר אי אפשר עוד להכחישם או למעטם. מפי לגת העבודה באנגליה הגיעה לפני ארבע שנים לשלטון הנשען על רוב של פועלים בבית הנבחרים, אין לדעת, אם עוד תחזיק בשלטון אחרי הבחירות כשנה הבאה, ובוודאי אין להינבא אם תחזיק בו שלושים ושתיים שנה ללא הפסקה, במפלגה הקומוניסטית בברית המועצות ואם תצליח בשיטותיה היא להביא את אנגליה לשלב של הלאמה שאפשר יהיה להשוותו עם השלב שאליה הגיעה ברית המועצות בשנת 1949. כל

העובד בתהליך הפיתוח הגדול — ובה בשעה הופכים כל כשלוך קל, כל מצוקה חולפת, כל פגיעה מדומה המלווה את התביעה להחלץ למאמץ הפיתוח הגדול, לקרניים לנגח בהן את המפעל כולו.

ה.

הארץ בתקופת השלטון הזר היתה בנויה מעגלים מעגלים — ארץ קולוניאלית שבתוכה מתנהל מפעל פיתוח המשנה בתמידות את פני הארץ על כל ישובה המגוון; ארץ ערבית ברובה שבתוכה חי הישוב היהודי את חייו העצמיים; ארץ בשלבי הראשונים של הקאפיטאליזם שציי בור הפועלים בה הגיע למשטר עבודה מתקדם ולמשק שיתופי מפותח ורבי-היקף. תנועת הפרוע לים הארץ-ישראלית ידעה תמיד, בזמנים טובים כקשים, למלא את המעגל שלה הירות ואחריות. היא ידעה לעמוד בשער ולתבוע מכוונות חוץ; אילולא כן לא היינו מגיעים לעצמאות מדינית. היא ידעה לתבוע מן העם זמן התנועה הציונית; אילולא כן לא היינו מגיעים לאותו משטר סוציאלי, לאותה רמת חיים לעובדים, לאותו משקל של המשק השיתופי על כל צורותיו במשק כולו כאשר השגנו — יתרה מזו, לא היינו מגיעים לאותו משקל לכוח היהודי בארץ אשר הכריע את כף-המאזנים בשנות תש"ז — תש"ט. אך סוד הצלחתה הגדולה בתביעה תיה כלפי חוץ היה בעצמת תביעתה כלפי פנים, בעובדה שלמעשה היתה תמיד גורפת את כוחות החוץ בתנופת הגשמתה של התביעה כלפי פנים. עם-הצמת המדינה פחת מספר המעגלים. הארץ שבתחומי מדינת ישראל היתה לזירה מדינית אחת, ובידי תנועת הפועלים, בעיקר, ניתן המכשיר הראשי להעברת התביעה כלפי חוץ — השלטון המדיני. אך גם תחומי שלטון זה אינו אלא מעגל פנימי בתוך תחום רחב יותר אשר בו קובעת ותקבע במשך שנים רבות לא השליטה הממלכתית אלא התביעה המדינית וה- מוטריה, הוא התחום של המוני העם והנוער בגולה, ושל האדם במדינה הנתבע למפעלים הלוציים, לגילוי כוחות נפש שאין מצות השלטון חלה עליהם.

הפוגע בבסיס החירות הישראלית הצעירה — ביסוד האחריות הטבוע בתנועת הפועלים הארצי-ישראלית — את נפש מפעל השחרור הלאומי והחברתי הוא קובע. אין חירות לישראל בלי אחריות תנועת הפועלים ליעוד שנשלה על עצמה ולמדינה שניתנה בידיה.

הרפובליקני. באותה תקופה 1929 — 1932 היתה רמת החיים של מתוסרי-העבודה בגרמניה אשר חי על סיוע (וכמעט כל מתוסרי-העבודה קיבלו סיוע, בצורה זו או אחרת) דומה לרמת החיים הממוצעת של פועל שעבד בברית המועצות. אף על פי כן, ומתוך ידיעה ברורה כי הברירה היא לא בין הרפובליקה של ויימאר לבין דיקטאטוריה פרולטרית אלא בין הרפובליקה של ויימאר לבין דיקטאטוריה פאשיסטית, נקראו מתוסרי העבודה, בשם מצוקתם, למגר את הרפובליקה של ויימאר למען הגיע לשלטון סוביטי. התוצאות ידועות. התקוה כי שלטון פאשיסטי, אם יבוא, ישמש שלב-מעבר קצר לדיקטאטוריה של המפ-לגה הקומוניסטית, נכזבה. „השלב הקצר“ שהחל בראשית 1933 לא נסתיים עד היום הזה.

חזיון זה חוזר עתה במדינת ישראל. התעמור לה ללא סייג הגעשית יום יום נגד הממשלה הנוכחית בישראל יסודה לא בהכרה כי ייתכן להמיר את המשטר הקיים בדיקטאטוריה של מפלגת פועלים אחת. חזון הדיקטאטוריה בישראל הוא בבחינת אידיאל רחוק שהתגשמותו תלויה בהתפתחות ממושכת שבסופה משקלו של גורם העליה משני צדדיו — מצד צורך המוני יהודים בגולה לעלות ומצד צורך הארץ להגדיל את יישובה על ידי עליה — יפחת מאוד לעומת הגורמים היציבים במשק החברה בישראל, ואז יש לשער, לא יהי עוד צורך בדיקטאטוריה למען השלם את התמורה החברתית, אלא אם כן יבקשו להשליטה. ל ש מ ה. יסוד התעמולה „סוציאליסטי“ נגד הממשלה הוא גם לא בהכרה שקיימת דרך כלשהי להחשת תהליך הבנין, הקליטה והתמורה החברתית בארץ לעומת הדרך שבה הולכת הממשלה הנוכחית. הברירה אינה בין פיתוח בקצב הקיים ובמשטר הקיים וברמת החיים הקיימת בארץ לבין פיתוח מהיר יותר ברמת חיים גבוהה יותר במשטר של דיקטאטוריה סרוליתארי. הברירה היא בין פיתוח זה ברמת חיים זו לבין שיבוש דרכי הפיתוח וירידת רמת החיים. אך התעמולה נגד הממשלה הקיימת ונגד הדרך הקיימת והמצליחה בקויה היסודיים אינה פוסקת אלא גוברת מתודש לתודש ומשובע לשבוע. מעלים על נס ולמופת ארצות אשר שסטרן אינו הולם את התנאים האוביקטיביים שבהם מתגשם תהליך הפיתוח בארץ, אשר רמת החיים של העובדים בהן נמוכה בהרבה מרמת החיים של העובדים בארץ, אשר חסרות בהן הערכות הקיימות אצלנו למעמדו וזכויותיו של

הקבוצה במבחן

פנחס לוביאניקר

יעמוס על שכמו את עיקר המשא של הגשמת הציונות ובנין המדינה.

ודאי, הלה תמורה כבירה: התנועה הולנדר טארית הוכרחה בשנים קודמות לעמוד במערכה נגד המדינה ונגד מזימות השלטון. לעומת זאת יכולה היום התנועה הולונטארית למלא את שליחותה מתוך שיתוף עם המדינה, מתוך רצון טוב, מתוך חלוקת היכולת. אבל מוקדם מדי, והואיל וכך הרי מסוכן הדבר, שנראה את עצמנו כבר היום בדפוס של מדינה כתיקונה, אשר בכוח הכנסת והממשלה, המנגנון והמשטרה והצבא, תקבל על עצמה את מלוא העומס, והיא לבדה תוכל לשאתו. יש בקפיצת הדרך הזאת משום סכנה של עקירת שרשים עמוקים ורוויי לית, העשויים להוליד כוחות עצומים שאינם נופלים ביכולתם ובפעולתם מיכולתה של המדינה.

חלוציות מהי?

יש לראות את הענינים בפרספקטיבה הנכונה. כולנו מתברכים, שעל המכשירים הרצוניים שלנו נוסף עכשיו המכשיר המסייע ששמו כוח-הביצוע של המדינה. אבל לא זה תחת זה, אלא זה עם זה! שילוב יכולת, ולא עקירת יכולת; גילוי אפשרויות חדשות, ולא סתימת הגולל על הפר טנציאל של רצון-יצור האצור בעם או בתנועת הפועלים.

הוא הדין בבלבול המושגים בנוגע לחלוציות. כמובן, כל תקופה מעלה תפקידים, מקצועות ופעולות שיש להם ערך מיוחד באותה תקופה. אך החלוציות במובנה הנכון אינה ענין של „מקצועות“ חדשים, או פעולות חדשות המתוספות מדי שנה בשנה. החלוציות היא תשובה על הצורך והתביעה של דורות בתהליך יצירת עם והיא מתן דמות לעם בהתהוותו. לא צי איר, ולא צי מסחרי, ואף לא הצבא, הוא הגורם היסודי, היוצר עם. בתהליך זה יש רק גורם אחד שהוא הערובה היחידה ליצירת עם בעל דמות עצמית, והיא החקלאות. לא תועיל כל התחכמות לשנות את עובדת היסוד הזאת. מבחינה זו אין זה מכריע אם החקלאות היא חמשה-עשר או עשרים וחמשה אחוז. דמות של

בשעת בירור שאלות ההתישבות הקיבוצית במדינה אנו סובלים מבלבול רב במושגים. הרי דוגמה אחת: המדינה והתנועה הולונטארית. גם אנו כבר הורגלנו בנוסח זה: „המדינה עשתה“, וכל מה שעשו הארגונים המתנדבים עד כה כאין וכאפס הוא לעומת מה שעשתה המדינה בשנה אחת. איני חייב למסור מודעה שאיני מזלזל חלילה בערכה של המדינה ובכוחה, בסיכויים ובתנאים שיצרה המדינה ועוד עלולה ליצור בשבילנו, אך יש בזה משום בלבול מושגים, או שטוש עובדות, אם אומרים שההתקדמות העצומה שחלה בשנה זו היא מפעלה של המדינה בלבד. זה עומד בסתירה משועת לעובדות עצמן. איני מדבר בשם הזכויות ההיסטוריות של התנועה הולונטארית בישראל לצורותיה השוררות. אני מדבר על העובדות של השנה הזאת. עובדה היא כי המדינה נתנה לנו אפשרות של התפשטות התישבותית שלא חלמנו עליה, וזה דבר עצום. אבל אם הגענו במשך השנה הזאת ל-130 נקודות התישבות, הרי המפעל הזה נעשה בעיקרו בידי התנועה הולונטארית הנקראת התנועה הציונית. אמה, הקמת המדינה איפשרה להכניס במשך תקופה קצרה רבע מיליון יהודים. אבל עובדה היא שבמידה שהיהודים האלה נקלטו בארץ, גם במידה שהם מתענים במחנות עולים — הרי בעול הזה נשאה בעיקר עד היום התנועה הולונטארית בישראל, היא התנועה הציונית.

והרי עוד עובדה מענינת: כשהיה צורך להביא את היהודי לארץ בקצב מהיר ובזמן קצר, הרי המנגנון של המדינה לא היה מוכשר לעשות זאת — ואין בזה משום חטא. צעיר הוא, והיה מן הצורך לחדש אותו יצור מיסתורי ששמו „המוסד“, והוא הרים את המשא הזה. אין פירוש הדבר שתמיד יהיה כך, ואין ספק שהמדינה תתגבש ותתחזק, ויגדל ויעצם כוחה למלא תפקידים חיוניים. אבל ככל שתתגבש ותתחזק, הנה עוד ימים רבים מאור, כל ימי הגשמת הציונות — ומי מאתנו יודע את התאריך שבו יגיע התפקיד העצום הזה לסימו — יהיה צורך בכוח מאורגן, וולונטארי, אשר נוסף למדינה, ולפעמים לפני המדינה, ולפעמים יותר מאשר המדינה,

מצרות הזמן וסבכי החיים בהסתגרות, בהעמדת עצמה בחודה נגד הכל. הקבוצה בארץ כוחה היה בזה — והרוצה לשנות זאת עוקר שרשיה — שהיא לא כת סגורה ומסתגרת אלא היתה מופנית אל הכלל. יתר על כן: היא היתה חלק אורגני של הכלל על צרותיו, על מצווחתיו, על חטאותיו. היא לא ראתה עצמה כנושאת תפקיד למען עצמה, כי אם ראתה עצמה דבוקה וקשורה בכלל, שליחה של הכלל ושומרת נאמנה על כל החושים המקשרים אותה עם חיי הכלל.

היה בזה קושי גדוד על האמת: קיימת בקבוצה נטייה טבעית להסתגרות, לסקטאנטיות. אבל היה בויקה לכלל כוח עצום שאולי יתר מכוחות אחרים קידם את הקבוצה בארץ, הוציא אותה למרחבי מפעל-המונים, ואם גם גדולים הקשיים, ואם גם איננו יודעים להשיב תשובה מלאה לקשיי החיים — חלילה לנו לבקש מיפלט בדרך-לא-דרך זאת, העשויה לתת סיפוק רגעי לקבוצה קטנה של אנשים, אבל סופה שתביא לידי זעזוע תמור, ואולי להתנוונות גמורה של מפעל הקיבוץ כולו.

הקבוצה במציאות החדשה

מדברים על משבר בתנועה הקיבוצית, אך השימוש במלה זו מוטל בספק, כמה משברים עברו על התנועה הקיבוצית תוך תהליך החיים והגידול הבלתי פוסק של הקבוצה? אפשר אולי לשאול מדוע מרובים כל כך הזעזועים בתוך המפעל הקיבוצי, ודומני שהתשובה על השאלה הזאת פשוטה למדי: במפעל כמו המפעל הקיבוצי, שכולו חידוש, כולו שוני, הקונפרונט-כאציה עם החיים והמציאות היא הכרח לעתים קרובות מאד, האדם החי חיים רגילים יכול לעמוד לפני הכרת זה פעם בעשרים או שלושים שנה, לא כן בקבוצה, והרי אנחנו עומדים שוב בוכה ההכרת לחזור ולהתמודד עם מציאות חדשה, אשר פועלים בתוכה כוחות חדשים, אולי הפעם הקונפרונטאציה חריפה יותר מאשר לפני חמש, עשר או חמש-עשרה שנים, כי המציאות שנוצרה היא בולטת וחזקה ובעלת כוח עצמי רב יותר, אבל זהו חלק מתהליך בלתי פוסק בחיי הקבוצה, יש מוצא לו מיפלט מן ההכרח להתמודד עם המציאות החדשה בנסיון להרכיב לעצמו יעוד חדש של אוואנגארד פוליטי המחבר את מפעלו עם המהפכה העולמית אשר תבוא, אפשר שהדבר יעזור לו לשעה, אבל אנשי החיים השייתופיים

עם נקבעת על ידי הכוח המושרש השליט בתהליכי היסוד של החיים, שום דבר, ויהיה הדבר החשוב ביותר, אם לשעה, ואם לשנים רבות, — לא יוכל להמיר את החוק היסודי הזה של חיינו, חיי התנועה בתהליך יצירת עם.

יתר על כן: אם ידענו את האמת הזאת לפני עשר שנים ועשרים שנה, הרי אמת זו היא כיום נוקבת עוד יותר ממה שהיתה באיזו תקופה קודמת, די להתהלך במרחבי הארץ ולראות מה מתהווה בארצנו, זה הריכוז האיום והמאיים של המוני עם חסרי-שרשים, חסרי-קשרים, זו האטר-מיזציה ליחידים יחידים, קבוצות קבוצות סגורות ומסוגרות, שאפילו לדמות שיכבה לא הגיעו, ואין צריך לומר — לגיבוש מעמד ועם, די אם נסתכל בגידול האיום של לומפן-פרולטריון בערי הארץ, ונראה איך הפירמידה של חיינו מתגודדת ומשתנית עם כל גל של עליה, כדי שנבין כי בנקודה זאת, יותר מאשר אתמול, נתונים מרכז הכובד ואבן הבוחן של החלוציות בתקופת הגשמת הציונות.

תופעות מוכרות

נתגלו בתוכנו כמה תופעות חולניות ומסוכנות שיש להלחם בהן, תוששני, קודם כל, להלך-רוח של חיפוש „הסכמות“, הקבוצה לא נוצרה בכוח „ההסכמות“ של גדולי הדור, לא אלה הנרים ולא אלה שבתוך הציונות והישוב, אילו היו נוטים להיות על פי „הסכמות“ — האם היו יוצרים מה שיצרו? מסופקני אם קבוצה אחת היתה נוצרת בדרך זאת, כמובן, טוב ונח להינשא על כפים, אבל לא זה העיקר לגבי גורל התנועה הקיבוצית, אם זה או אחר יבין את ענינו לעומק, אם יחשוב אותנו לסולת שבסולת, השאלה היא, אם איש הקבוצה משוכנע בעומק לבו שמפעל חיינו זה הוא העיקר, אם הוא בטוח בזה — הרי כל השאָר הוא טפל ומעוט-ערך, ב„הסכמות“ לא ינטע הבטחון במקום שאיננו.

יש להזהר גם מפני נוסח שיש בו משום מחלת ילדות חוזרת, לפעמים, כשבחיי אדם או ציבור מתערער משהו מבטחונו, הריהו מוצא לו מפלט בדברי קדומים, אם של אחרים ואם של עצמו, אין בבריתה ממין זה משום פתרון, ואין היא תופעה מחזקת את האדם או את הציבור, נעקר מלבנו את המחשבה שמפעל הקבוצה בארץ יוכל להתקיים כתנועה כיתתית, מעין מיסדר ציוני-סוציאליסטי; שהקבוצה תימלט

יש לנו היום בארץ משק פועלי גדול, הגדל יום יום בצורותיו השונות. כבר היום הוא מקיף רבבות עובדים. שוב אין זה חלום שיגיע בזמן הקרוב ל-100-150 אלף עובדים החיים ועובדים במשק העצמי, במשק הקואופרטיבי, במשק ההסתדרות. המשק הזה סכנות גדולות אורבות לו. מבית ומחוץ. מבית — כי הקשיים בתוך הקבוצה הם כאין וכאפס לעומת הרוחות הרעות המנשבות בתוך המשק שאין לו יסוד זה של שיתוף החיים. מבחוץ, מפני שכיום המלחמה בין משק הפועלים ובין צורות משק אחרות, המלחמה על מקומו של משק הפועלים בכלכלה המתהווה בארץ, נעשית רצינית וממשית מאוד. קיומו של המשק הזה תלוי בקיומה של הקבוצה. לא רק המושב השיתופי קיומו תלוי בקיומה של הקבוצה, אלא נהלל וכפר-יהושע, כפר-ויתקין והקואופרטיב העירוני, סולל בונה ופיניציה, קופת חולים ו"המשביר המרכזי" — כל זה יחד, כל המאמץ של דור שלם, דור גדול, על צורותיו, תלוי בחסנה וקיומה של הקבוצה, כי זהו המוקד של המשק הפועלי העצמי. כל עוד היא קיימת — הכל קיים, ואם כי הצורות שונות הן והתקנונים שונים — הרי הכיוון מובטח.

לכן כשאני מוצא נימה של סיפור-נפש בדברי אנשי המושב, לנוכח כשלונו זה או אחר בתנועה הקבוצתית, בנוסח "הלא תמיד אמרתי" — איני יכול אלא להשתומם על קלות-דעת זו. האמנם אינם חשים מקימי המושב ואינם מבינים שזעזועי הקבוצה הם זעזועי מפעלם הם, בסחונם הם, והפקרת היסודות שעליהם הם רוצים לבנות את חייהם? האינם רואים שיש כאן — לא להלכה, אלא בתורת החיים ממש — ערבות הדדית מוחלטת, ואם רוצים הם או אינם רוצים בכך, מניית-היסוד של מפעל הפועל העברי בארץ ומשקו הן בידי התנועה השיתופית? ברנע שמניות-יסוד אלה תישמטנה מידי התנועה השי-תופית, לא תעבורנה לידיים אחרות. כל המפעל עלול או לעמוד בסכנה.

כשמדברים אנו על הצורך בקונפדרונטאציה עם המציאות במעמקי נפשו של חבר הקבוצה, הרי ניצבת לפנינו לא רק עובדת קיום המדינה. פועל גם דבר יותר אוניברסאלי, והוא האפלה האיומה בעולם, בתנועת הפועלים הסוציאליסטית העולמית. נסיונו של הדור בכל העולם הניח מעט מאוד מקום למאמץ רציני של קבוצת אנשים בני-חודין, הנסיון הזה עומד כסימן התי-

כולם, יאלצו, במקדם או במאוחר, להתמודד כאנשי הקבוצה — לא כאנשי דוקטרינה פוליטית זו או אחרת — עם המציאות הזאת, לחפש לה תשובה ארץ-ישראלית, תשובה שאינה נחונה לא במוסקבה ולא בבוקארשט, וגם לא בניו-יורק, כי אם כאן, בתוך הכוחות העצמיים, המלאים לת, של הישוב ומפעלו.

אנחנו עומדים בראשית, איש לא יוכל לקבל עליו להשיב תשובה חיובית על אותה שאלה גדולה וגורלית אשר המציאות החדשה העמידה לפנינו. אבל יש נקודות אחיזה, ונדמה לי שהן חשובות למדי לחיזוק הכרת עצמו של איש הקבוצה. התפקיד ההתישבותי אשר הצמיח את הקבוצה בארץ לא אבד ערכו, אלא עלה בחשיבותו. איני יודע כמה זמן עוד יימשך — עוד לפנינו תשעים אחוז של הארץ שאינם מיושבים. איש מאתנו אינו יודע, איך נקיים את התפקיד היסודי והמכריע הזה: להפוך את מרבית אדמתה של מדינת ישראל לישראל של עבודה, לארץ מיושבת. הרי זו משימה כבירה, לפחות לדור של אנשים חיים ויוצרים, עד שנתקרב לראשית פתרון ממש.

יתר על כן: אנחנו חיים בתוך זרמי עליה של מאות אלפים. דמות העליה הולכת ומשתנה, וכוחות חדשים עוברים לארץ. השאלה היא בפשטות: היקום כאן עם לבאנטיני או עם הנושא את צלם אלוהים של תנועת העבודה העברית, הדבר שעליו חלמו, הגו, והקריבו חייהם שני דורות לפחות? הנדרדרר למהדורה יהודית של הלכנה, סוריה ומצרים, או שנצליח לשמור על דמות העם המתהווה ברוח יוצרי תנועתנו ומניחי יסודותיה? המציאות החדשה מציבה לפני הקבוצה, והמפעל השיתופי, תפקיד שלא היה לה באותה מידה בנרמי העליה הקטנים בשנים עברו. השאלה: "לבאנט או עם עובד" חדלה להיות שאלה עיונית; היא הפכה לשאלה ממשית, חיונית, העלולה להיות מוכרעת בתקופה קצרה ביותר, בתוך הסטיכיה של העליה. בתוך כוד היתוך זה, הקבוצה, המפעל השיתופי, הוא מרכז גיבוש עיקרי ההוסף המון-עם לעם, לומפן-פרור לסאריאט לכוח מורש, המעצב דמות חינוכית של איש אומה ואיש עבודה, דמות מתגבט לדור רות הבאים. רק זו תבטיח קיומה של הארץ-סוקרטיה הרוחנית העובדת, אשר בלעדיה כוד-ההיתוך אשר בתוכו אנו נמצאים אין לו מטרה חינוכית, ואין כיוון לרצונו המגבש.

עבודה ואמונה

אך חלילה לנו להירתע. אפילו היינו בארץ הזאת בקודת האור היחידה באפלת האלמות הפרושה על העולם כולו, אסור להירתע. עתידנו וגורלנו, ביחוד בתנועה השיתופית, יהיו תלויים בזה, אם נדע למצוא בנו את הכוח לינוק משני מקורות אלה: מן התפקיד העצום של יצירת עם ומתן דמות לו, על מנת שנהיה מרכז מחנך, מגבש ויוצר את הכוח הגרעיני של האומה בתהוותה; ומהכרת בדידותנו, ואולי יחידותנו, בעולם כולו, הוסקדנו שומרים לאבוקת האור, החירות והיצירה החפשית של הפועל, ובידינו המפתחות, מפתחות הזהב, לבית המקדש של שחרור הפועל, שחרור האמת והאנושות. בכוחנו לשמור על הגחלת האחרונה שלא תכבה, משני מקורות אלה נשאב את הכוח, כדי לשמור על המפעל ולהאדירו.

מי שמשווה לנגד עיניו את האלפים והרכבות שנתקבצו אלינו במשך תקופה קצרה כל כך, חש איזו אחריות כבירה מוטלת עלינו, וקודם כל על הקבוצה וזתיקה. נחזל מהקינות ומהטלת מרה-שחורה. נראה את התביעות והסיכויים הגדולים כאחריות שאינה ניתנת מנות.

פשטות המשטריות והברוטאליות. את מקום הכבוד האנושי תופסים הכסיה, הצו מגבחה, החיים הטוטאליטריים. בתוך האפלה הכללית הזאת חי המפעל הקטן שלנו שכולו רצון אישי, הגדרה עצמית, הכרעה חפשית, כולו מאבק בלתי סוסק למעשה טוב, לא בשם הצו והשוט, אלא בשם האדם וחירותו. מצב זה מעמיד את הקבוצה והקיבוץ, את המפעל כולו, בסיטואציה קשה מאוד מבחינה רוחנית. אמת הדבר שמעולם לא חיתה הקבוצה על פי קשרים ארגוניים עם העולם כולו. אבל יש קשר, בכל זאת, בין מעשה-האדם כאן ובין האתמוספירה הרוחנית האופפת אותו בכל העולם. וכשאתה רואה שכל העולם חי על כוח-הזרוע, על כפייה, על עקירה משורש, על פקודות; כשאתה מוצא שבכל העולם החיים החפשיים והעצמאיים וחירות הרוח עומדים על נפשם לאורך כל החזית, בשעה ששטח ההגדרה העצמית של האדם העובד, והאדם בכלל, נעקר כולו במקום אחד ומתכווץ והולך במקום אחר, הרי אתה שואל את עצמך: המפעל הזה, האלפים האלה, הרבבות האלה, מה כוחם? מה כוחם לעמוד בפני כוחות איתנים אלה המשתוללים ברחבי העולם כולו? היש תקווה?

תכנון של מלים

יש שני סוגי מלחמות בענין של מלים: יש ששני אנשים רוצים דבר אחד, עושים דבר אחד, אבל הם משתמשים בשתי מלים שונות לכינוי הענין הזה והמלחמה היא בגלל השם. וכך הם נעשים אויבים זה לזה, ויש שבאופן כזה נוצרות מפלגות ומתרגשות מלחמות. אבל יש גם מצב הפוך. קורה שאנשים נושאים בלבם חזונות שונים, אבל הם קוראים להם בשם אחד, מתוך מסיבות שונות, או מתוך קוצר הלשון להדביק את הבדלי המושגים הללו, ואז, במידה שמתבררים התבדלים האלה, הם נלחמים לא רק על התבדלים, אלא גם על הזכות לאחוז במלה הזאת, כלומר: מי מהם נוהג בה שימוש נכון ומי לא נכון. בהיסטוריה ידועות עובדות שאנשים אשר התרחקו זה מזה מאד עדיין נאחזים (כמו השנים שאחזים בטליה) בירושה משותפת, במלה משותפת — ונלחמים על „זכות הירושה“.

לנו, לכל תנועה אשר אינה מסתפקת ב„יש“, אלא רוצה משהו אשר אינו קיים עדיין (יתכן שבשביל ה„יש“ קל יותר לקבוע מלים והגדרות, אבל בשביל מה שאינו קיים קשה יותר); לנו כצעירים יהודים שמחלת הדיבור חייפוש המלה ופתרון שאלות על ידי הרגלים של דיון וחלוקת מושגים קיימים באמצעות הגדרות מילוליות, המיד אורבת לנו — לנו, לדעת, צפויה סכנת אינפלציה של מלים, באיזו קופת ברזל מונח זהב, ומי שמקבל את הלירה המדפסת של נייר יודע שבשעת הצורך ילך אל הקופה הממשלתית הגדולה ויקבל תמורה של זהב בעד הלירה שלו. במקרה זה השטר הוא לירה, אבל אם אין זהב בקופה אי אין זה אלא נייר שאינו שות מאומה... כן הדבר גם בעולם המחשבה. המלה שלנו — הוא אותו נייר-הערך שאנחנו מוציאים אותו, הודות לזהב נפשנו, שכלנו, נסיונו, המשתמש במלה כזאת והוא יכול ללכת ולתבוע לסי ערכה את הזהב — את התוכן שלה — הרי זה דבר-מת חשוב. אבל הוצאת שמרות שאין להם כסוי, מלים ריקות מכל ערך — זאת אינפלציה. ערכו של שטר כזה יורד העלך.

(ב. כצולטו, כתבים, כרך י"א)

במזרח התיכון

משבר המשטר בתורכיה

יעקב שמעוני

היתה מדיניות מסקנית של איבה וניגוד לתורכיה. כשנים האחרונות — כך סבורים התורכים — נטשו הרוסים את המדיניות של נעורי משטרם המהפכני. מדיניות היותור על האינטרסים האימפריאליים והבנו לדיפלומטיה המסורתית של מדיניות־של־כוח. במדוי גינתם החיצונית החלו לחזור ולהתבלט התביעות. האינטרסים והטכסיסים של רוסיה הצארית: התביעות בדבר מחוות קארס וארדאהאן שבגבול המזרחי של תורכיה, והשאפה לשלטון על מצרי הים השחור.

הניגוד בין תורכיה לרוסיה גבר והחמיר, כידוע, מאז שנת 1945, משהגישה רוסיה בצורה רשמית ותקיפה את התביעות הנזכרות בדבר המחוזות שעל גבול קבאז ובדבר המצרים, אף סירבה לחדש את חוזה הידידות התורכי־רוסי של שנת 1925 (שחודש ב־1935) אלא אם כן תספק תורכיה את הדרישות הרוסיות. העובדה שתורכיה ההחילה מתקרבת מעתה למחנה המערבי אף קיבלה סיוע אמריקני, כלכלי וצבאי, במידה גוברת, היא אמנם תוצאה של המשבר הרוסי־תורכי של שנת 1945, אך מצידה הפכה גם סיבה להחמרה נוספת ביחסים שבין שתי המדינות, שהרי רוסיה לא יכלה לראות בורם הסיוע האמריקני אלא נסיון להפוך את תורכיה לבסיס של הגוש המערבי כנגד ברית־המועצות. יש להוסיף לכך את פחדם של שליטי תורכיה — דוגמת רוב־רובם של שליטי המזרח הקרוב והתיכון — מפני תדירת המשטר הקומוניסטי, רעיונותיו וסוכניו. יתר על כן, מסתבר כי האיבה המשותפת לברית־המועצות היתה אחד הגורמים החשובים שקירבו את תורכיה אל גרמניה הנאצית, והשותפות בין רוסיה למחנה המערבי בימי המלחמה הרחיקה את לב תורכיה מעל המערב.

כל הסימנים מעידים שהצטרפותה של תורכיה למחנה המערב היא שלמה. אמנם, לפעמים מתעורר בעתונות התורכית ויכוח על אפשרות של עמדה גייסראלית בין שני הגושים העולמיים הגדולים; אולם ויכוח זה נשמע בקול ענות חלושה, ועתים הוא דומה כמין רפלקס, מצוות אנשים מלומדה מן הימים עברו, ואמנם יש והויכוח הזה נראה כאמצעי לחץ על

מאז שנת 1945, התלה תורכיה — המדינה החזקה וה־מערבית שבמזרח התיכון — להחזיר את תייה הציבוריים והמדיניים לפסים של ימי־שלום, היא נפתלת בכמה בעיות חמורות. בעיות אלו, פרי הת־פתחותה של תורכיה הכמאליסטית, שנעצרה וניטשר טשה בשנות המלחמה האחרונה, נוגעות עד שרשי קיומה של תורכיה החדשה; בעיות־יסוד הן, המקיפות את שלושת שטחיה העיקריים של המדיניות: מדיניות החוץ, המדיניות הכלכלית, ומדיניות הפנים והמשטר. בימינו, ולעינינו ממש, מגיעות בעיות אלו לידי הומרה המחייבת הכנעה.

קץ הנייטרליות

מן המושכלות הראשונים הוא שתורכיה נטשה את עמדת הנייטרליות, שעליה הקפידה במל־חמת־העולם האחרונה והצטרפה למחנה המערבי. ואמנם אין כאן שינוי־עמדה יסודי, וזניחת הנייטרליות אינה צעד תכסיטי של מדיניות־תועלת גרידא: בשנות המלחמה האחרונה גיונה הנייטרליות התורכית בהר־בזה מעמדה אופורטוניסטית־אוטוליטארית של המתן וראה, אך ביסודה היתה נייטרליות אמיתית; לעיני רוב התורכים לא נראתה גרמניה הנאצית כלל כאיוב; גרמניה היתה המשובח בלקוחות ליצוא התורכי והספק הטוב של חיבוא, הלשון הגרמנית ראשונה במעלה בין השפות הזרות במדינה, והאוניברסיטאות של גרמניה חינוכו את הדור הצעיר של משכילי תורכיה יותר מאלו שבמערב אירופה. על אלה יש להוסיף את זכר הברית התורכית־גרמנית מימי מלחמת 1914, שעק־בותיה לא נמחו כלל, על אף מהסכנותיה של תורכיה החדשה והניתוק המכוון של שרשרת המסורת הקר־שרתה אל העבר העותומאני — וכמה וכמה צדדים שוים במשטר הדיקטטורי בשתי המדינות.

לעומת זאת, העמדה כלטי רוסיה אינה בתחום של יחסי־גומלין ויניקה תרבותית, ממילא, בסכסוך בין רוסיה ובין המערב אין הבחירה קשה עליה כלל. פרט לתקופה קצרה בשנות העשרים, בימי „ירח־הדבש“ של שני המשטרים המהפכניים, הרי המדי־ניות הרוסית המסורתית, מקדמות המדינה הרוסית,

זים מגישים אותן חדשים לבקרים. אמנם, תורכיה מרגישה — ובזמן האחרון: ביתר שאת — שיש לה אינטרסים במזרח התיכון (ובהדגשת אינטרסים זה, המלוות רוג'מה על אשר אין שאר בעלי האינטרסים, בנייהברית, משתפים את תורכיה די צרכה במשחק, ניכרת תופעה אחרת של אותו „תסביך התמערבות“); אך יותר משהיא מבליטה את האינטרסים הטבעיים שיש לה כאחת ממדינות האיזור עצמו, מטעימה היא את מעמדה כמדינה מערבית הנוגעת, מבחינה גיאוגרפית גרידא, גם במזרח התיכון. תורכיה מסרבת מבחינה עקרונית להצטרף ל„גוש אסלאמי“ כלשהו; אין היא מוכנה, לדברי שריהחוף התורכי, לראות את דת האסלאם כגורם מאחד-מדינות; גורם כזה יכול להיות רק האינטרס המדיני; תורכיה מוכנה, איפוא, להתחבר אל מדינות מוסלמיות, במידה שהאינטרס שלה יחייב זאת, כשם שהיא מוכנה להתחבר אל מדינות אחרות אם לטובתה הדבר. יתר על כן, לא רק ל„גוש אסלאמי“ מתנגדת תורכיה, אלא גם ל„גוש המזרח התיכון“. פניה מועדות מערבה, ואין היא מעונינת בברית שאין מדינות המערב עצמן משתתפות בה, ברית שהיא אך צירוף-כוחות מסייע, בעל חשיבות ממדרגה שניה למערב. אירצונה של תורכיה להשתתף בצירופים מזרחיים כאלה גבר למראה המפלה הערבית במלחמת ישראל; נתברר למדינאי תורכיה כי המדינות הערביות אינן, מבחינה צבאית ומדינית, תוספת-כוח למי שמתחבר אתן, אלא

סעמסה.

מכל תכניות הגושים המזרחיים מעונינת תורכיה באחת בלבד: בוו של „גוש הים התיכון“ — וזה בתנאי שלא רק ארצות האגן המזרחי של הים התיכון ישתתפו בגוש כזה, אלא גם צרפת ואיטליה, שוב איפוא: בתנאי שהיה זה גוש אירופי מערבי.

מן החשש שתורכיה לבטחונה חשובים למעצמות המערב רק חשיבות מישנית, נובעת גם חשדנות עמוקה לגבי תכניות האסטרטגיה האמריקנית והמערבית: וזויה כי תקרינה מלחמה — האמנם גמרו ראשי הצבא האמריקני אומר להגן על תורכיה? או הסבורים הם שתורכיה תשא על גבה את ראשית ההסתייעות של האויב המשוער — הרוסי — בעל העצמה הכובשת ביבשה ובאוויר, והמניחים הם שממילא לא יוכלו לעצור את האויב בקו הראשון, בתורכיה, ושתורכיה תיכבש, כולה או חלקה, ותוכל למלא את תפקידי מלחמת-גרילה, עד שיהוו בנות-הברית וכבר שוה — היינו חורבן של כיבוש כפול שניים? רב החשש שאמנם הברירה השניה היא ההגינית והמקורית על הגנרלים האמריקניים והאנגלים, ושאמנם

מדינות המערב, מכל מקום, מסתבר ששוב אין כדי להטיל ספק במציאות תורכיה במחנה המערב.

מקומה של תורכיה במחנה המערב

ברם, עצם הצטרפותה של תורכיה למחנה המערב אינה פותרת כלל את בעיית עמדתה ומעמדה בסבכי המדיניות העולמית; אדרבה, הצטרפות זו יוצרת כמה וכמה בעיות שתורכיה מתלבטת בהן ושעל פתרונן לפי רצונה היא נאבקת עם שותפיה המערביים. שאיפתה הכללית של תורכיה ניתנת לסיכום במשפט אחד: היא מבקשת להיות חברה שוות-זכויות, לא גרורה נתמכת, בברית-המערב, חברה שוות-זכויות שבטחונה והגנתה הם חובת ראשונה-במעלה על כל בנייהברית — ולא עמדה קידמית ובסיס המשרת את בנייהברית, הנתמך בשעת הצורך והמופקר בשעת הכרה, ככל עמדה קידמית.

אכן, חששה של תורכיה כי בני ברית-המערב, והאמריקנים בראשם, רואים בה אך עמדה קידמית, מוכנים להפקירה בשעת הצורך ועושים כבר עכשיו את חישוביהם האסטרטגיים על סמך הנתה כזו — חשש זה יש בו כדי לבאר את רוב המכשולים בדרך היחסים שבין תורכיה למערב, מכאן, למשל, רגישותם הרבה של מדינאי תורכיה להדגיש שתורכיה תהיה כלולה בכל צירוף-כוחות, ככל ברית חלקית אסטרטגית של המערב, רצון זה בלט בפרשת הברית הצאלאנית: תורכיה ביקשה להיות חברה בברית זו בכל מחיר; לנימוק האמריקני, שאין תורכיה שוכנת על חופי האוקיינוס האטלנטי, נזדרזו להשיב תשובה ניצחת: הרי גם איטליה איננה מדינה אטלנטית ואף על פי כן צורפה לברית זו, ומשנתקבלה במערב ההחלטה השלילית הסופית, גרמה בתורכיה אכזבה מרה ורוגז רב, מכאן שקידתה של תורכיה להטעים את אופיה האירופי ולהשיג חברות במעצמה האירופית שנתכנסה בסטראסבורג; מכאן רגש התודה הידידות לאותן המדינות האירופיות שתמכו בה בתורכיה בפרשה זו — ובראשן צרפת — והטינה כלפי אותן המדינות שהיטסו או שמו מכשולים ובראשן בריטניה, (מאמרו של „טיימס“ הלונדוני, למשל, שהטיל ספק באופיה האירופי של תורכיה והציג את השאלה אם מן הראוי הוא להזמין מדינה זו, שעיקרה אסיאתית, לעידת סטראסבורג — עורר בתורכיה נחשול של מאמרי תגובה נרגזים).

מאותו חשש להיעזב בשעת מיבחן, מאותה חשדנות שמה אין רואים בתורכיה מדינה מערבית-אירופית לכל דבר, הראויה להגנה כצרפת או כבלגיה — נובעת גם הסתייגותה הגאה של תורכיה ממיני התכניות לגושים מזרח-תיכוניים או אסלאמיים, שטבחים וררי

כל מפעלי הפיתוח התעשייתי ואחדים מהם נורמים הנצדים מתמידים. סח לי תורכי מחוגי הממשלה, שרבים מהם מצטערים עתה על שביקשו לתפוס מרובה והשקיעו מאמצים מופרזים בהקמת תעשייה כבדה דוקא (פלדה, סחם) — תעשייה שלדעת אישי-שיחי אין לה סיכויי הצלחה טובים בתורכיה.

אולם לא במשבר הכלכלי החרף אנו עוסקים כאן, אלא המשבר במשטר המשיק, משבר ה"אטאטיזם" הכלכלי, האטאטיזם התורכי איננו, סוציאליזם-של המדינה" או "קפיטאליזם-של המדינה" במלוא מובן המלה: העקרון שרק המדינה רשאית להיות בעלת המפעלים החשובים בהעשייה, בתחבורה, בבנקאות ובמסחר — אינו נקבע במסמרות בחוקת המדינה, להלכה יש מקום, על יד מפעלי המדינה, גם ליוזמה הפרטית. אך למעשה שלטת המדינה, שליט המנגנון הביורוקראטי, ברוב ענפי הכלכלה, תופעה זו היא בחלקה הגדול תוצאה הכרחית של התפתחות המשק התורכי. בשעה שנוצרה המדינה התורכית החדשה, היתה הארץ נחשלת ביותר ונעדרת, עקב נסיבות היסטוריות וסוציאליות שלא כאן המקום לפרטן, שכבה של בורגנות רכושנית יומתה, משהגיעו, איסוא, ראשי המדינה החדשה לידי הכרה, שפיתוח הארץ מבחינה תעשיינית הוא הכרחי לקיומה ולעצמאותה, היתה זו מסקנה טבעית שאך המדינה עצמה יש לה הכוח והיוזמה ליטול על עצמה את התפקיד העצום הזה, על כך גוספו שתי תופעות חשובות: במידה שהיו מצויים מפעלים ניכרים של תעשייה (חשמל, מימ, גז, מכוניות), של בנקאות, של תחבורה (מסילות-ברזל, ספנות), הרי רובם המכריע היה בידי חברות זרות — בריטיות, צרפתיות, גרמניות וכו' — בצורת זכויות מונופוליסטיים; בשעה שתורכיה המהפכנית ביקשה, בתורת צעד ראשון והכרחי להשגת עצמאותה האמיתית, לבטל את זכויות הזרים, לא היתה ברירה אלא למסור אותם הזכויות ישר למדינה עצמה, והתופעה השנייה: במידה שהיו בתורכיה עצמה בעלי יזמה רכושנית, הרי רובם היו מבני המיעוטים — יונים וארמנים בעיקר; ובשעה שתורכיה גירשה את המיעוטים האלה, עברו גם המפעלים האלה רובם לידי המדינה — או לידי ראשי המדינה.

אכן, שליטי תורכיה מבקשים זה שנים רבות לעורר את היוזמה הרכושנית החפשית ולהרחיב את כרי הפעולות המוקצה לה בחוקה ובמבנה המשק, אולם נראה שעד כה לא האירת ההצלחה פניה למאמצים אלה, לכל היותר נוצרה פה ושם כעין שותפות בלתי נוחה ובלתי-בטוחה של מפעלי מדינה עם הון פרטי, נראה שהמנגנון העצום של ביורוקראטיה משקית, שנוצר בהכרח עם הקמת כל אחת המונוטולים

תורכיה לא תשמש להם אלא עמדה קידמית בקו הראשון, עמדה שתוקר ב, אם נמון הסיפור שנמסר מראדיו מוסקבה לאמור כי השלחות האמריקניות המדריכות את הצבא התורכי פכוונות אותו בעיקר קשיטות של מלחמת גרילה ושעוברת זו עוררה דאגה רבה בתורכיה, הרי יש בו משום תיספת משקל לחשש זה.

גוסף על כל אלה טענים התורכים שהעזרה האמריקנית שהם מקבלים, אינה מספקת ואינה ניתנת בלב שלם, כונתם לשני סוגי העזרה המתקבלת: "עזרת כארשל" לבינו ולפיתוח, והעזרה הצבאית — בציווד, בכספים ובהדרכה — לשם הנברת הצבא התורכי, הידושו ותיאווו עם צבאות המערב, מאידך, גם האמריקנים אינם מרוצים בכל מהניכיתם התורכים, ולא זו בלבד שהי מעדיפים נטישה סוורת של המשי כר ה"אטאטיסטי" כמשק התורכי ומעבר ליוזמה התפשית ולקאפיטאליזם נוסח אמריקה (תוך סחן אפשרות של השקעה, זכויות לכיו"ב להון האמריקני), ושטרדאגים חם למצבה הכלכלי והפינאנסי של תורכיה, אלא יש והם מכילים ספק חמור בערכה של העזרה הצבאית שהם מגישים וביעילות ציוודו החדש של הצבא התורכי — התפרונים הגדולים שערך הצבא התורכי לשני כשנת, בהשתתפות מדריכי האמריקנים, כהשתמ"שו בפעם הראשונה בציווד האמריקני החדש — נסתכמו כנראה ככשלו"ן, אין להשתח את תורכיה לטיץ הלאומנית, ואף לא ליון: אך משלם המסים האמריקני ומוסדותיו הפרלאמנטאריים, ואף ראשי צבאותיו, נעשו רגישים מאוד לגבי שפית זרמי סיוע כספי וציווד צבאי לתוך חביות שאין להן קרקעית... הנה כי כן, הצטרפותה של תורכיה למתנה המערבי-אמריקני לא זו בלבד שלא הביאה פתרון רצוי לבעית בטחונה של תורכיה ומצבה האסטרטגי; אדרבה: הצטרפות זו הולידה או לפחות המחיש, בעיות חמורות שפתרון אינו צפוי עדיין.

משבר האטאטיזם המשקי

תורכיה נמצאת במשבר כלכלי חריף, המחמיר הולך: ייצור המדיה-המון הראשוניים בארץ עצמה אינו מספיק עוד לצרכי התושבים; בשנים האחרונות גבר — בפעם הראשונה מאז הקמת הרפובליקה התורכית החדשה — היבוא על היצוא, מאון המסחר הוא שלילי מאז 1947, ומגמת ההתפתחות מאז היא לקראת גירול ההמרש השלילי; מכאן מסתור במסבוע זר וחוסר-יכולת לשלם מחיר היבוא הגדל; מכאן גם האטה ועיכובים בתכניות הפיתוח והתיעוש, החיוניות למדינה, גם תקציב ההגנה העצום בולע את חלק הארי של הכנסות המדינה; גוסף על כל אלה לא הצליחו

הממשלתיים, ובראשם, בנק סומר"ו. בנק קטי שהוקמו לשם ייסוד בתי-חרושת ממשלתיים, הפעלתם והנהלתם, לשם ניתול השתתפותה של המדינה במפעלים פרטיים, ולשם ניצול אוצרות-טבע והפעלת המכרות. (שני הבנקים נתחייבו בשנת 1939 להתמוג, אך, דומה שהאיחוד לא בוצע). „בנק סומר" לבדו שולט אף עתה בכ- 55% מן המשק התורכי.

עצם מהותו וקיומו של האטאטיזם התורכי מותקפים היום מבית ומחוץ. התביעה לעבור לשיטות של קפיטליזם חופשי היא מן הסיסמאות הראשיות של המפלגה הדמוקראטית, שבה ידובר להלן. מפלגת האופוזיציה השנייה, „מפלגת האומה" (מילת פרטיסי), דוגלת ברעיונות דומים. ונראה ברור שעזרתה הכספית והצבאית של אמריקה מלחה „עצה" או אף לחץ להתאים את מבנה המשק התורכי לתורת הכלכלה ולשיטות המשק המקובלות על אזרחי אמריקה.

אכן, אם יש בצמצום האטאטיזם ובהתרת הרסן לייסדות הקפיטליסטיות, משום תנועה-חזרה של המטל-מלת, תרי תנועה מטלטלת דומה צפויה גם בתחום החוב הלאומי שתורכיה חבה למדינות חוץ ולחברות חוץ. לידתה של תורכיה החדשה היתה מלווה מאמץ עליון להשתחרר מן הזכיות והמנופולים שהענקו לחברות זרות, ומן תחוב הלאומי העצום, ואמנם, רוב החברות הזרות הולאמו בשנות העשרים והשלושים, והחוב החיצוני העיקרי, הוא חלקה של תורכיה בחוב העותומאני העצום, סולק כליל בשנת 1944. אך בשנים האחרונות נראה ברור שמדינאי תורכיה תחליטו לחזר אחרי מלחת חדשים ולאקטנים מן החוץ, ותשלומי הרבית לבדם כבר הגיעו שוב לסכומים ניכרים בתקציבה השנתי של המדינה. מסתבר שבמידה שהמדינה תחזור ומיטל על עצמה עול חובות בינלאומיים תיאלץ להתחשב בעצתם וברצתם של המלחים, ועצתם ורצתם של זו תשתדל, כפי שיש להניח, לחזור ולפתוח את תורכיה בפני השקעות הזן זר -- דבר שהוא מנוגד לשיטות האטאטיזם התורכי, אף המדינת התורכית עצמה מבקשת היטן שהזן זר ישקע במפעליה, ותוק פיחד ממאי 1947 מתיר השקעות אלו שהיו אסורות עד אז.

משבר המשטר

המשטר של תורכיה החדשה הוא, למעשה, דיקטטטורה של מפלגת אחת, „מפלגת העם הרפובליקנית". מפלגה זו נוצרה ערב מלחמת השחרור ובתוכה, ועם ייסוד המפלגה התורכית החדשה על ידי מחוללי המהפכה ומקימי המדינה עצמם, נמאל אתאורז וחברותו. שלטונה של המפלגה בא לידי ביטוי בהודחת מרחיקת

והמפעלים של המדינה, אינו נתון למשק חופשי להתפתח, גם בשעה שלהלכה הוחלט שרצוי ודרוש הדבר. ואף זו: רבים מן המפעלים הפרטיים וחלק רב מן הזון החופשי המשתתף עם המדינה במימון מפעלים תעשייניים ובנקאיים ובהנהלתם -- משל ראשי המדינה עצמם הוא, משל הפקידים הראשיים ואנשי המנגנון המשקי הרשמי, היה אומר: תופעה של שחיתות יסודית-כיותר -- לא רק בצורת מיקת שזהד פה ושם, אלא בצורת הנאה שמפעלי המדינה מהנים לא רק את המדינה, אלא גם את המדינאים, ואמנם, אחד המשקפים הזרים אמר: האטאטיזם התורכי אינו קפיטאליזם של המדינה, אלא קאפיטאליזם של המדינאים. תופעה זו לא הגיעה עד כדי אותו שיא שאליו הגיע באיראן, ששם נהפך השאח רזא פאהלווי (שהודח בשנת 1941) לאיש-העסקים הראשון במעלה, שצבר הזן עצום מתהליך המודרניזציה וההלאמה שכפה על ארצו. אך ביסודה אין צורת התופעה בתורכיה שונה מצורתה שבאיראן. פיתוחה של אנקרה הבריה, למשל, גרם לבולמוס של ספטרות בקרקעות אשר רוב רוחיה הלאקטנים נכנס לכיסיהם של ראשי המדינה והמנגנון, כאשר מת כמאל אתאי הורף, אבי המדינה, הנית בעיניו לאוצר המפלגה הרפובליקנית השלטת, בין השאר, את רוב מניותיו של „בנק עיש", הבנק „פרטי" הראשי העיקרי שבארץ.

נוסף על אותה שחיתות יסודית -- שיתכן והתורכי הרגיל לא יראה בה שחיתות כלל -- מצויה, כמובן, במידה מרובה, גם שחיתות „קטנה", ששוטה וגסה בצורות המקובלות, לסוג זה שייך גם הנגע החמור של ניפוח המנגנון הפקידותי עד כדי גיחוך; מנגנון זה בולע הזום כמעט 50% מתקציב המדינה -- ואם נזכור כי על עניני צבא והגנה מוציאים כמעט 40% מן התקציב, יסתבר מה מועטים הם הסכומים הנותרים למפעלים הקונסטרוקטיביים עצמם, עם זאת ירודה ביותר משכורתו של הפקיד הבינוני והנמוך -- דבר המנמיך, כמובן את רמתו של המנגנון וגורם גם הוא לשחיתות.

ראשי המדינה מנסים, כאמור, זה שנים לצמצם את מנגנונה המשקי של המדינה, להגביל את שלטון האטאטיזם הכלכלי ולעודד יומה רכושנית חופשית, לאסלאם מעבירים לידים פרטיות תכרות-מסחר ומפי עליתעשית שונים, בשנת 1946, למשל, בוטלה חברת גדולה של תגיות כל-כו, שהיתה שייכת למדינה, וניתן למסחר החופשי להתגדר בבקעה זו. בקיץ 1949 הוצברו לידים פרטיות 14 מפעלי טקסטיל שהיו בידי „בנק סומר" הממשלתי, עם זאת עדיין שולטים ברובם המכרי ריע של מפעלי המדינה וענמי כלכלתה המפעלים

הצבעה. נסיון בלתי מוצלח זה בוטל רשמית רק בשנת 1946. כללו של דבר: השלטון הרגיש שיש צורך באופוזיציה. אך בניסיונו למנוע חריגת האופוזיציה מן המסגרות שהוא, השלטון, קבען — מנע את עצם אפשרות צמיחתה והתגבשותה.

תמונת זו נשתנתה רק כתום מלחמת העולם האחרונה. הליבראליזציה שחלה, ושימנה העיקרי הוא עצם התרתו של קיום מפלגות אחרות — יש רושם שהשפיע עליה לא מעט נצחונן של בנות-הברית במלחמה, הקמתו של ארגון האומות המאוחדות, ורצונם של שליטי תורכיה לקרב ולדמות את מבנה מדינתם אל הרמה הדמוקרטית-המערבית. ליבראליזציה זו לא הרחיקה לכת עד כדי התרת קיומן ופעילותן של מפלגות סוציאליסטיות וקומוניסטיות: אלו דוכאו בשנת 1945/46 ביד קשה; כן דוכאו ניצני ארגונים ריאקציוניים בעלי השקפות „פאנ-טוראניות“ (הנימוק הרשמי לדיכוי התנועות האלו, וביתוד לאיסור החמור על כל פעילות סוציאליסטית וקומוניסטית, היה זה: אף בשעת ליבראליזציה והתרת התארגנות מפלגתית עדיין אסורה כל התקשרות של גופים תורכיים מדיניים לאי-ממשלתיים עם גופים ותנועות בחוץ-לארץ).

מן הליבראליזציה של 1945/46 נהנו כמה גופים ומפלגות שרק אחד מהם צבר כוח והתמידו-התקיים: המפלגה הדמוקרטית שבראשות המדינאי הותיק ג'אלל ביאר, מי שהיה ראש ממשלת תורכיה. ממנה פרשו — בשנות 1947/49 — מספר צירי סרלאמנט שהתארגנו בשם מפלגת האומה; טענתם העיקרית כנגד המפלגה הדי-מוקרטית היתה, שאף מפלגה זו מגלה נטיה להידבר מאחורי הקלעים עם מפלגת השלטון ועם הנשיא והממשלה, באופן שלאמיתו של דבר יותר משהיא אופוזיציה חפשית, הריגי הזרה על אותו נסיון של „אופוזיציה מטעם“. המפלגה הדמוקרטית השתתפה בראשונה בבחירות הפרלאמנטריות של שנת 1946 והשיגה 62 מקומות (מתוך 465) — רובם באזורי המערב. המפותחים יותר מבחינה כלכלית וסוציאלית. הבחירות של 1946 היו גם הראשונות שנערכו בשלב אחד, כבחירות ישירות — שינוי-שיטה היכול להיחשב גם הוא כדמוקרטיזציה וליבראליזציה.

משהתחיל השלטון התורכי באותה מצוה, אמרו לו גמור: הורמים והכוחות שדגלו באותה ליבראליזציה של המשטר, לא הסתפקו במה שנעשה אלא תבעו עוד. המפלגה הדמוקרטית אף רשמה אותה ליבראליזציה ודמוקרטיזציה בראש תכניתה המדינית-המפלגתית. תביעות אלו מופיעות בתחומים רבים ובלבושים שונים. המפלגה הדמוקרטית תובעת שינויים מרחיקים בשיטת הבחירות, ובעיקר בסיקוח על הבחירות. היא דרשת ריכוך ומיתון רב במשטר האטאטיסטי הכלכלי.

לכת בין המפלגה, מנהיגיה ומנגנונה, ובין המדינה, ראשיה ומנגנונה — הזדהות המתגלית במאות דלג-מאות קטנות וגדולות. מאז ייסוד המדינה משמש אותו איש — קודם כאמל אתאטורק, ואחרי מותו עצמת אינונו — ראש המפלגה ונשיא המדינה כאחד. את הממשלה מרכיבים תמיד מנהיגי המפלגה, גם במנגנון של המשק והפרובינציות זהים על הרוב הפקידים הראשיים ומנהיגי המפלגה המקומיים. בבחירות הסארי-לאמנטריות מוצגת — פרט לשתי פעמים: 1930 ו-1946 — מועמדות של אנשי המפלגה השלטת בלבד, ואין הבהור יכול לבחור אלא בין ניצנים שונים של אותה מפלגה עצמה; אין צורך לומר שמרכז המפלגה הוא הקובע את המועמדים. רשת ענפה של „בתי-עם“ מטעם המפלגה מקיפה את הארץ לרחבה ולארכה, וחלק רב מחיי הציבור מתנהל באמצעותם של בתי-עם אלה. שינויים בנוסח תכניתה ומצעה של המפלגה הביאו על הרוב באורח אבטימטי-ממעט לשינויים מקבילים בחוקת המדינה.

שלטונה זה של המפלגה האחת, וביסוס המדינה וכל חייה על מפלגה זו, גברו ביהוד מאז 1924/25, עת התגברה המפלגה על נסיון התארגנות והתחזקות של כוחות אופוזיציוניים שונים; האופוזיציה נאשמה אז באחריות למרידה הכורדית שפרצה אותה שנה ובשי-תוף-פעולה עמה, והיא חוסלה בסדרת משפטים פומ-ביים. מאז נחשבו נסיונות לארגן אופוזיציה, התנגדות מגובשת למפלגה ולממשלה, ככל נסיון של התארגנות מדינית כלשהי שלא באישור המפלגה ובגושפנקה שלה — לפשע פלילי.

אכן, חסרונה של אופוזיציה אחראית וקונסטרוק-טיבית מורגש היטב, ושליטי תורכיה עשו כמה נסיונות לעודד אופוזיציה אחראית-זהירה — נסיונות הנראים מוריים במקצת, משום שסיעות האופוזיציה שנוצרו בדרך זו לא צמחו כלל צמיחה עצמית ואף לא ניתן להם תופש התארגנות מלא, אלא חותם השל-טונות היה טבוע עליהם מראשיתם והם היוו מעין „אופוזיציה מטעם“. על כן לא הצליחה „המפלגה הליבראלית-הרפובליקנית“ שהוקמה בשנת 1930, באי-שור המפלגה השלטת, על ידי המדינאי הותיק עלי פתחי אוקיאר, ומאחר שלא משכה מספר ניכר של קולות בבחירות, פורקה עדי-מהרה. נסיון תמוה עוד יותר נעשה בשנת 1939: או ניתנה מטעם ראשי המדינה והמפלגה פקודה למספר צירי-פרלאמנט מאנשי המפלגה, ליסד בתוך המפלגה סיעה „בלתי-תלויה“, אופוזיציונית. יצא יצור מוזר: סיעה שנקטה „אופו-ניציה“ בדיוק לפי ההוראות שקיבלה מאת המפלגה השלטת, סיעה שחבריה השתתפו בישיבות הסיעה הסאלאמנטרית של מפלגת העם — אם כי בלי זכות

שנתפרשו כמעשי פיוס כלפי הדמוקראטים: בוטל מצב החירום בכמה וכמה אזורים: הוחלט על חקירה חמורה בכל מחלקות הממשלה בדבר האשמות של שחיתות ומעילות שנשמעו זה כבר; בראשית 1948 צומצמו בהרבה סמכויותיהם של פקידיה הממשלה הגבר הים וראשי הכפרים, שכללו מקודם סמכויות משטר תיות ממש.

גם מגמת ה"ליבראליזציה" בשדה החינוך הדתי — שיש בה, לאמיתו של דבר, משום צביון שמרני — התקדמה בהרבה. אמנם, ועידת המפלגה השלטת דחתה, בדצמבר 1947, הצעה קיצונית־מדוי של ההוגה והעס קן השמרני המדאללה צובחי טאגריאובר בדבר חידוש החינוך הדתי; אך אותה שנה הוטל על ועדה מיוחדת לעבד תכנית להנהגת חינוך אסלאמי מוגבל לאלה המעוניינים בו. ועדה זו המליצה בהצעותיה על חידור שה של פקולטה תיאולוגית באוניברסיטה של קושטא*, על הקמת מכללה לחוגים ולמטיפים ועל הנהגת הר ראתם של יסודות האיסלאם בכיתות הגבוהות של בתי הספר (לאותם התלמידים שיבחרו ככך); המלצותיה של הועדה אושרו ונתקבלו על ידי מוסדותיה השונים של מפלגת העם הרפובליקנית בראשית 1948 ובמה ציחה, קיבלו את הגושפנקה הרשמית של הפרלאמנט. ובשנת 1949 הוחל בהגשמתן.

אף באותה פרשה הנראית כהרת־גורל לעיצוב דמותו של השלטון והחוג המחזיק בו — פרשת חוק הבהירות — חלה תזוזה. בקיץ 1946 נתקבל חוק בחירות חדש. שיש בו משום התקדמות דמוקרטית זאציה לגבי קודמו ושאיפשר את השתתפות המפלגה הדמוקראטית בבחירות אותה שנה. בראשית 1948 הסכימה הסיעה הפרלאמנטארית של המפלגה השלטת להנהגת בחירות סודיות (דבר שלא היה מקובל קודם בתורכיה); באביב החליט הפארלאמנט לשמית על עקרון זה, ובסתיו 1948 נערכו הבחירות הסודיות

* פאקולטה תיאולוגית זו — יש לה, היסטוריה מענינת למדי. הקמתה, בשנת 1924, היתה חלק מהתחוקה החילונית של הממשלה המהפכנית: הדת הופרדה אז מעל המדינה, ביקשו לבטל את השפעתם של כלי הקודש וחכמי האיסלאם, כל חינוך דתי בבתי־הספר וכך נאסר, ופקולטה תיאולוגית הוקמה באוניברסיטה החילונית־המדעית־האזרחית, להדגיש שדת האיסלאם חוקית מדע חילונית־אזרחית הם כשאר המדעים, וממילא מקומם באוניברסיטה. ביטולה של הפקולטה בשנת 1934 היה סימן גם לצעד הנוסף שצעדה תורכיה בינתיים במגמת הסיקולאריזציה, גם לעובדה שלא בכל הצליחה הרפובליקה הצעירה בנוסיונה להפריד בין המדינה ובין הדת נוסת צרפת של ראשית המאה, עתה מתחדשת הפקולטה כצעד לקראת החזרת הדת האיסלאמית למקום מכוונ בחברה התורכית.

עד ביטולו ממש ועד הנהגת משטר קפיטאליסטי של יומה חפשית־לחלוטין, ופיתוח המשק מתוך שיתוף עם ההון המערבי, היא דוגלת בהיתר לחינוך הדתי ולהור ראה הדתית, היינו: ריכוך עקרון החילוניות הקיצונית והקפדנית שעליו נבנתה תורכיה החדשה; תביעתה זו, המופיעה גם היא בשם הליברליזם, מביאה לה למפלגה תמיכה גם מצד חוגים המתנגדים לממשלה הנוכחית ולמפלגה השלטת מתוך נימוקים והלכיררוח שמרניים דוקא; בכיוון זה פעילה בעיקר מפלגת האומה, שנקרעה בשנת 1947/48 מעל המפלגה הדמר קראטית. האוטוריזציה נוגעת עד שרשי קיומו של המשטר התורכי בתביעתה המודגשת להפריד הפרדה קפדנית ומסקנית בין המפלגה שבשלטון, מנגוונה ועסקניה, ובין הממשלה, פקידיה ושריה.

לחץ שלוחצת המפלגה הדמוקרטית בשצף־קצף — נלוו לו נטיות מתונות־יותר באותו כיוון של ליברא ליזאציה שהתגבשו בצמרת המפלגה השלטת והממשלה עצמה. נטיות אלו נזקפות בדרך כלל לזכותו של הנשיא אינונו בעצמו. היתר קיומה של מפלגת אופר זיציה נקבע במסמרות של חוק, משבוטלו במאי 1946 אותם הסעיפים בתקנון מפלגת־העם הרפובליקנית שה לטת המטילים איסור על כל התארגנות שהיא, ומש קיבל הפרלמנט התורכי אף הוא, בעקבות השינויים בתקנון המפלגה, ביוני 1946 חוק חדש של התאגדות, גם ההפרדה המבוקשת בין המפלגה השלטת ובין מנגוון המדינה — נעשו צעדים ראשוניים־זהירים לביצועה: בקיץ 1947 תיווך הנשיא אינונו בין המפ לגה השלטת ובין האופוזיציה הדמוקראטית, היינו הופיע רשמית לא כאיש מפלגתו אלא כאיש המדינה. העומד מעל למפלגות והמוכן לראות במפלגתו הוא לא את המפלגה בה"א הידיעה, אלא אחת המפלגות. בדצמבר 1947 הוסיפו ועדו צעד נוסף גם בענין זה: ועידת מפלגת־העם הרפובליקנית סירבה, אמנם, להיכנע ללחצם של הדמוקרטים ולהפריד כליל בין משרת נשיא המדינה ובין משרת ראש המפלגה; אך היא החליטה, אחרי ויכוח סוער ועקב בקשתו־התערבותו של הנשיא עצמו, כי "במקרה" שראש המפלגה נבחר כנשיא המדינה, עובר הפקידו המפלגתי למעשה לידי סגן ראש המפלגה. נשיא המדינה ישמש איפוא רק כנשיא־כבוד של המפלגה ולא עוד ראשה בפועל. כן הצליחה המפלגה הדמוקרטית להשיג הישג מסוים של ליבראליזציה בשדה המדיניות היומ־יומית: את התפטרותה של ממשלת רג'ב פקר בסתיו 1947 ייתסו ללחצם של הדמוקרטים, ואת מינויו של חסן סקא פירשו כתזוזה לליבראליזציה וכנגחותן לדמוקראטים (היו אלת ימי "תיווכו" הנזכר של הנשיא אינונו). ואמנם מיהרה הממשלה החדשה לנקוט כמה צעדים

הנה כי כן, עיקר העיקרים הוא חוק הבחירות. גם אחרי שתחלט על בחירות סודיות, תובעת המפלגה הדמוקראטית תיקונים נוקבים, שרק הם יבטיחו בחירות חפשיות וסודיות באמת. הם תובעים מניין קולות שמיני וגלוי וייצור מלא יותר של אנשי ציבור שלא מבני המפלגה השלטת בוועדות הבחירות וכו'. בראש דרישותיהם — ליטול את כל מערכת הפיקוח של הבחירות וארגון מידי הפקידות הממשלתית. שרובה ככולה מאנשי המפלגה השלטת ולמסרו לדין המגנן המשפטי. המפלגה הדמוקראטית השתתפה רק במחזור אחד של בחירות — לפרלאמנט, בשנת 1946 — ואת תוצאותיהן הקיעה בשצף קצף כוויף מזהלם; את כל שאר הבחירות (לעיריות, למועצות כפריות ואוריות, בחירות מילואים לפרלאמנט) היא מחרימה בעקיבות ובתוקף; הנה בימים אלה ממש, אוקטובר 1949, היא עומדת על החרמת בחירות המילואים הנזכרות בשנים עשר אחרים. כן החרימה המפלגה את הוועדה שעיבדה את הצעת חוק הבחירות החדש, המוגש עתה לפרלאמנט, מטעם הממשלה ובית הנבחרים, מאחר שנדחו עקרונות היסוד שרק עליהם מוכנה המפלגה לבסס את השתתפותה בעיצוב החוק.

המפלגה הדמוקראטית טוענת כי נצחון גדול בבחירות מובטח לה, אם אך ייערכו בחירות חפשיות וסודיות באמת — וכי רעיונותיה בדבר נטישת האסאי טינם ומתן היתר ליומה חפשית, ליבראליזציה וחיטול המשטר של מפלגה אחת, מקובלים הם עתה על הציבור כולו, וראוי לציין הוא שלא רק הדמוקראטים עצמם אומרים כך, אלא רוב המשקיסים הזרים וחסידיהם סבורים כמותם. אם אמנם ייתכנו בתורכיה של היום בחירות חפשיות בתחלתם — דבר שכמתו כחידוש גמור בהיסטוריה התורכית ובהוי התורכי החברתי ומיפנה קיצוני במסורת השלטונית הכמאליסטית — והוי שאלה גדולה ורוב המשקיסים נוטים לצנות עליה בשלילת.

אם כה ואם כה — בין שיינתן בפעם הראשונה חוש בחירות אמתי וינצחו הדמוקראטים ויחולו שינויים נוקבים במשטר הכלכלי, המדיני והחברתי של תורכיה, ובין שיצליחו השליטים, בעזרת שיטת הבחירות החדשה, למנוע התגלמות מעשית זו של משבר המשטר ושל הרצון לשנותו — אין ספק בקיומו של משבר תמור וצמק במשטר התורכי.

הראשונות — בחירות מילואים לפרלאמנט. במשך 1949 הכינה הממשלה חוק בחירות חדש, המוכא בימים אלה לפני הפרלאמנט.

אכן האופוזיציה הדמוקראטית לא הסתפקת בכל אותם התיקונים והצעות בכיוון תרצוי, אלא הוסיפה ותבעה בכל פה, בעור שבתחום המדיניות החיצונית, על כיוונה האנטי-רוסי בשנים האחרונות, וכן בענין דיכויין של תנועות סוציאליסטיות וקומוניסטיות אין גישתה של המפלגה הדמוקראטית שונה מנו של הממיר שלה. הרי ברדת המדיניות הכלכלית הגדולה והבעיות הכלכליות היומיומיות תקפה המפלגה ולהצה והוסיפה — ובמידה שמצבת הכלכלי של תורכיה תהמר חלק, הוקלה עליה מלאכה זו. כן הוסיפה המפלגה בלהצה להפרדה מרחיקת אף מוחלטת בין המפלגה השולטת ובין השלטונית, ולשוין רכויות גמור בין המפלגות השונות.

מאבק זה בין הממשלה ומפלגתה ובין האופוזיציה הולך ומתמיר, בחרד לקראת השנה הבאה שבה ייערכו בחירות כלליות לפרלאמנט חדש שיכהן במשך ארבע שנים, תועדה האחרונה של המפלגה הדמוקראטית, ביוני 1949, קיבלת שורה של החלטות תקיפות ובאחת מהן מדובר ב"איבה" בין המפלגה ובין שליטי היום. ניסחה זה נתן לשלטונות לא רק עילה לפרשו כאיום במהומות ובשימוש באלמות, להחמיר את הפיקוח על הבטחון הציבורי ולפרסם אזהרות חמורות — למעשה: איומים נגדיים — אלא גם קבע את נעימת היסוד של התעמולה הממשלתית הנגדית: כנגד "איבת המפלגה" מעמידה המפלגה השלטת את "אחדות האומה". באבגסט ערך נשיא המדינה עצמו סיור ממושך באיור החוף המערבי — הוא מבצר המפלגה הדמוקראטית — ובעשרות נאומיו בכל עיר ועיירה חזר על אותו הרעיון האחד: הממשלה תתן חופשית ארגנות וחופש תעמולה למפלגות האופוזיציה, אך אסור שתעמולתן תעורר איבה, שנאה, תרעיל את הלבבות, כי אחדות האומה היא מעל הכל; ואין צריך לומר שאסור בתכלית להשמיץ איומים על שימוש באלמות. ראשי הממשלה והמפלגה השלטת אמנם עושים בנאר מיהם ממש מה שהאופוזיציה תולה בהם: הם מזהים את המולדת, את אחדות האומה, את מסורת המחמכה הכמאליסטית, את הממשלה עם המפלגה השלטת.

המלחמה באינפלציה ועניני הפועלים

שלומית משקה

המחירים בארץ היו בה מסימניה המובהקים של אינפלציה הנובעת מגידול הביקוש הממשי בשעה שכוחות-הייצור מנוצלים במלואם, ואין אפשרות של הרחבה מקבילה באספקת המיצר-רכים.

כיום אנו שקועים במידה כזו בבעיות האינפלציה והמלחמה בה, עד שאנו נוטים לראות את עלית רמת המחירים שחלה בימי מלחמת העיר-לם, כתופעה אינפלציונית שאין בה אלא שלי-לה, אגב כך אנו מתעלמים מעובדה יסודית והיא, שהמשק המקומי לא רק נהנה מגיאות של קוניונקטורה בימי מלחמת העולם השנייה, אלא גם הגיע, בזכות מיכנו ושכלולו של הייצור, לדרגת התפתחות גבוהה יותר. על היקף התה-ליך הזה יעידו שתי הדוגמאות הבאות: מספר העסוקים בתעשייה ובמלאכה הגיע בשנת 1947 ל-60,000 לעומת 30,000 בשנת 1937, ובאותה תקופה עלה מספר המפעלים מ-5600 ל-7000, כשנשווה את המספרים האלה ניוכח שמספר העסוקים הוכפל במשך עשר השנים האלו, בעוד אשר מספר המפעלים עלה ב-25% בלבד. חשי-בותם של מפעלי התעשייה, במשמעותה האמיתית של המלה, גדלה איפוא במידה ניכרת.

אבל השינויים במבנה התעשייה והרחבת כוח-הייצור יתגלו במלוא המידה אם נתן דעתנו על תהליך המיכון שחל באותו פרק-זמן, כי הוא שאיפשר את הגברת הייצור בלי עלית מספר העסוקים. קנה-מידה מסויים להשפעת גורם זה על תהליך הייצור נמצא בהשוואה בין עלית הצרכות החשמל למטרות תעשייה לבין השינויים במידת התעסוקה. מבחינה זו מאלפת העובדה שתצרוכת החשמל הממוצעת לחודש בתעשייה עלתה במשך עשר השנים 1937 — 1947 פי ארבעה, בעוד שמספר העסוקים הוכפל באותה התקופה. מתוך השוואה זו מתברר קצב תהליך המיכון, שהביא לידי כך, שכוח העבודה האנושי הוחלף בכוח-עבודה מיכני. תקופה זו של פרר-דוקטיביזציה במשק והרחבתו כרוכה בדרך כלל בעליית כוח הקניה של המפרנסים והדברים אמורים ביחוד באותן שכבות האוכלוסיה המשי-תפחות במישרים בתהליך הייצור, הלא הם בעלי-התעשייה מצד אחד והפועלים מצד אחר. במשק

בבואנו לברר לעצמנו, מה הם האינטרסים של ציבור הפועלים בשלב הקיים של התפתחות משקנו, חייבים אנו לזכור, כי שני תפקידים גרעו לו לשכר בתהליך הכלכלי: הריהו מקור התכנסה היחיד לפועל — וגורם-שלהוצאות לגבי המעביד, השואף, בדרך כלל, לניצולו המכ-סימלי (ולעתים קרובות גם הרציונלי) של גורם זה, כמנהגו בכל שאר גורמי-הייצור. בתורת גורם בהוצאות הייצור הוא משפיע במידה ניכרת על המחיר — ומאידך, כמקור הכנסה, הריהו חוליה הכרחית בין אדם ועבודתו.

לפרקים נמצאת הדרך לגשר על פני ניגוד-אינטרסים זה שבין המעביד לפועל, הנובע מתוך פונקציה זו של השכר. כך היה, למשל, בארצנו בפרק-זמן של מלחמת-העולם השנייה, שעה שהי מחסור בסחורות איפשר להעביר כל העלאה של ההוצאות על שכם הצרכנים או המזמינים. מאחר שחישוב הריזה של המעביד התבסס לעתים קרובות על תוספת אחוז מסוים להוצאות-הייצור, ממילא יצרה הגדלת ההוצאות לשכר-עבודה את האפשרות להגדלת סכום הרווחים. מעין זה ראינו בימי מלחמת-העולם השנייה גם במשקים לאומיים אחרים: „כשהפועלים מועסי-קים במידה מלאה, מטבע הדברים הוא, שהאגרו-זות המקצועיות תדרושנה העלאת השכר וה-מעבידים לא יראו צורך להתנגד לכך, שכן יודעים הם, כי ביכלתם להטיל את ההוצאות המוגדלות על הצרכן בצורת העלאת המחירים.“ בארץ נסתייעה התפתחות זו מן העובדה שתלק ניכר מן הייצור המקומי שימש לסיפוק צרכיו של הצבא הבריטי שחנה בארץ. פירושו של דבר, שלא הצרכנים המקומיים, אלא משקים לאומיים זרים (ומשלמי-מסים בחוץ-לארץ) נאל-צו לשאת בעול תשלום המחירים המוגדלים ובכך נמצאו עוזרים להעשרת המשק הארץ-ישראלי. צמצום היבוא עקב ניתוק קשרי התחבורה הבינ-לאומית ומחסור המצרכים שהורגש משום כך בשוק האזרחי אמנם היו מביאים בלאו הכי לעלית המחירים, אבל תהליך זה הוגבר עם הזמנות הצבא ועלית כוח-הקניה. מכאן שעלית-

* I. L. Englielin, Essai sur le Developpe-ment de la Theorie sur la Salaire, Paris 1945.

סכנות הצפונות בתהליך האינפלציה של המשק הארצישראלי לא נתגלו במלוא חומרתן. בין הסיבות לתופעה זו היתה העובדה שתהליך האינפלציה בארץ הגיע לסיוממה בתחילת 1945: בשנתיים ומחצה שלאחר מועד זה היו התנודות במחירים הסיטוניים והקמעוניים של הסחורות החיוניות לקיום רמת-המחיה של החמור גים פחות מעשרה אחוזים, לעומת תנודות חזקות בהרבה בארצות רבות באירופה ובאמריקה. הרי אילו וכך פחת ההפרש בין מחירי התוצרת-הארץ ותוצרת-חוץ, ובכל זאת, נשאר ההפרש גדול למדי, וסכנת המשבר, שהופגה במידת-מה, לא הוסרה.

במצב זה לא ייפלא, כי גל האינפלציה החי דש, שהתחיל בסתיו 1947, העמיד את המשק במבחן קשה נוסף. הקשיים נבעו בעיקר מתוך שתי סיבות: א) עליית רמת-המחירים המקומית עמדה בסתירה למגמות התפתחות המחירים בשוקי העולם, שבהם נראו ביחוד במחצית השנה האחרונה נטיות לירידת המחירים. משום כך חזר וגדל ההפרש בין רמת-המחירים המקור מית ובין זו שבארצות אחרות; א) האמרת המחירים, שהתחילה בסתיו 1947, נגרמה על ידי סיבות שונות מאלו שהיו קיימות בשנות מלחמת העולם, ואין לדון אותה מבחינה כלכלית אלא לשלילה. בעוד שתקופת האינפלציה של שנות המלחמה היתה תקופה של גידול הייצור והרחבת המשק, הרי בשנת 1948 פחת הייצור התעשייתי והחקלאי בעשרה אחוזים ויותר, מאחר שהמסחר והתחבורה נצטמצמו בשיעור גדול עוד-דיותר. נמצאה רווחתו של הישוב בכלל לוקה. זו ועוד, במלחמת-העולם היו הזמנות-הצבא מקור להת-עשרות, שכן כוסו הוצאותיהן ע"י משקי מדינות זרות. עכשיו היה הכרח לכסות את הוצאות הצבא שלנו במידה רבה באמצעים עצמיים. מבחינה כלכלית פירושו של דבר הוא ניצול חלק מן ההכנסה הלאומית למטרות בלתי-פרודוקטיביות, ואם נזכור עוד, כי חלק מן הרכוש הלאומי הושמד בפעולות מלחמה במישרין או בעקיפין, הרי נמצא כי תקופת האינפלציה 1947/49 היתה, כרוב הארצות הלוחמות, תקופה של התרוששות, שעליה חיפתה אמנם עד תחילת השנה גיאורת מזומה, שהיתה מלווה ניצול מלא של כל כוחות-העבודה המצויים בעין.

אך ההכדל בין שנות הגל האינפלציוני 1947/49 נובע לא רק מן העובדה שהתקופה הראשונה היתה ברוכה בעליית העושר הלאומי

מתרחב בעל כוח-ייצור גדל, נוטים כל סוגי השכר לעלות, והדברים אמורים גם במקרה שתעשה מסויימת עומדת במצבי-קפאון או בירי-דה"י.

אחת הסיבות לכך היא שהתפתחות מעין זו כרוכה בחלוקה חדשה של הפועלים על פני ענפי הייצור והעבודה השונים, בהתמחות סוגי-פועלים מסויימים וכתביעות מקצועיות מן הפועלים שלא נודעו עדיין כמותן. כל הגורמים הללו, שהיו מורגשים יפה במשקנו בעשור השנים 1947/1939, העירו על עליית המשק הארצי-שראלי לשלב-התפתחות גבוה יותר והביאו לידי אינטנסיפיקציה ויתר מיכון, ומבחינה מסויימת אפשר לומר כי תעשייתנו יצאה מתוך שלב-נסיון, בו נראו ניצנים ראשונים של עיצוב מנגנון חרושתי, לדרגה שבה נקבעת דמות המשק במידה ניכרת על ידי מפעלי-תעשיה בינוניים, במוכן הבינלאומי של המלה, כבר הורה הנסיון כי בתקופה כזו, המלווה בדרך-כלל גיאורת שבקוניונקטורה, עולה רמת-המחירים הכללית ושכרם הממשי של פועלי התעשיה נמצא גדול משהיה בתקופת הגיאורת הקודמת. הנטייה הרגילה בהתפתחות ארצות מודרניות היא שעם כל מחזור ומחזור חדש של קוניונקטורה חלה עליה בשכר הממשי של פועל התעשיה והוא עולה על המכסימום שהושג במחזור הקודם. מכאן שלא רק גורמי-אינפלציה שליליים ליוו את עליית המחירים בשנים 1947/1939, תקופה זו היתה מצויינת בגידול היקף הייצור הן בתעשיה והן בחקלאות, ותהליך אינטנסיפיקציה זה של המשק בכללותו אפשר את הגברת כוח-הקניה של רוב שכבות האוכלוסיה.

ב.

הנה, אף על פי שלא היתה זו תקופה אינ-פלציונית שסימניה ירידה והתרוששות, הרי צפנה בחובה סכנות, המצויות בכל תהליך אינ-פלציוני, קמה רווחה מדומה שגורה אחריה שי-בוש ארחות המשק, ותוצאות שיבוש זה קשות יותר ככל שרמת-המחירים בארץ מתרחקת מוז של השוק העולמי או של הארצות המתחרות בתוצרתה.

הנסיבות הכלכליות המיוחדות בעולם בשנים הראשונות שלאחר המלחמה — המחסור הבינ-לאומי באמצעי ייצור ובמצרכים — גרמו, שה-

* I. Bakermann, M. K. Behaviour of Wages, Conference Board, 1948 p. 25.

תיקבע במידה מכרעת על-ידי רמת המחירים המקומית.

ככל שרמת המחירים גבוהה יותר, גדל הסכום הדרוש לקליטת העולה כמפרנס. הוא אומר: ככל שרמת המחירים גבוהה יותר, כן פוחת הערך הכספי של האמצעים המקומיים וערך האמצעים שהובאו בידי העולים עצמם לצורך התערוכתם במשק. זאת ועוד אחרת. מאחר שגם בעלי הון בחוץ-לארץ מהססים להגשים תכניות השקעה כל עוד עולה רמת-המחירים המקומית בשיעור ניכר על זו המקובלת בשוק העולמי. יהיה סכום ההשקעות של הון זה לכל עולה קטן יותר, ככל שרמת המחירים תהיה גבוהה יותר. בהצלחת המלחמה באינפלציה הללויות איפוא האפשרויות להרחבת משקנו ול-אינסנסיסיקאציה שלו באמצעות הון זה. דבר שישיפע במידה ניכרת על קליטת העולים המסור-גלים לעבודה בתהליך הייצור, ועל המצב בשוק העבודה. מכאן שבשלב זה של התפתחות משקנו נודעת הסיבות מכרעת למלחמה באינפלציה מבחינת האינטרסים של ציבור הפועלים.

ג.

למען תחדור הכרה זו לרחבי ציבור הפועלים ותעורר הבנה לתהליך הדואינפלציה המתנהל כיום ולתופעות-הלואי שלו, מן הראוי לשוב ולהדגיש, כי כמות הכסף שבה מתבטא שכר הפועל, אין לראותה כלל קנה-מידה לרמת חיים גבוהה או ירודה. אותו סכום של שכר יכול להיות סימן לכוח-קניה גבוה וירוד כאחד של ציבור הפועלים, שהרי מידת כוח-הקניה תלויה ברמת המחירים של המצרכים שהפועלים נזקקים להם. המאורעות והדיונים שעברו עלינו בחדשים האחרונים הוכיחו, שגם לגבי חוגים מסויימים בציבור הפועלים שלנו יפים הדברים שנאמרו בשעת קביעתה של תכנית הצנע באנגליה על עמדתן של קבוצות אחדות בציבור הפועלים הבריטי: "...נראים הדברים שהפועלים עדיין לא למדו, כי עושר אמיתי מורכב מן הסחורות הנוצרות במאמציי-אדם, אשר הכסף אינו אלא סמל להן. לפיכך אם נרכז שאיפתנו בצבירת כסף רב ככל האפשר, בלי שיט-לב לכמות המצרכים שאנו מייצרים, הרי נרדוף אחרי צל עובר תחת לאחוז בממשות".*

* C. L. Lidburg, National Wages Policy, Industrial Law Review, Vol. I, London, 1947, p. 261.

והתקופה השנייה — בירידתו. ההפרשים בין שתי התקופות וההשפעה הכלכלית של התקופה השנייה על רמת-החיים של כלל האוכלוסיה החמירו פי כמה מחמת צרכי קליטת העליה. בעוד שתקופת הגזאות של שנות המלחמה ושלאחריה הצטיינה בגיוס מכסימאלי של כוחות הייצור שהיו עומדים לרשותנו, הרי כיום אנו עדים לתופעה, שהיחס בין כוחות-הייצור ובין אלה העומדים מתוך למעגל המשק, משתנה לרעת הראשונים.

הסיבה לכך נעוצה במבנה העליה הנוכחית, מאחר שהשפעת תוספת העולים על משקנו מורגשת לפי שעה בעיקר בתחום התצרוכת. בדרך כלל נוטה העולה, ואף המהגר בארצות אחרות לפתח יומה וכושר-הסתגלות לסביבה חדשה, וממילא לגלות את כוחותיו הפרודוקטיביים תוך זמן קצר לאחר הגירתו. סגולות אלו שותקו כמעט בחלק מסויים של גל העליה הנוכחית. בחלק אחר יש לראותן כרדומות ומן הצורך לעוררן. מטעם זה ישתתף חלק ניכר מציבור העולים החדשים בתהילת דרכו בארץ רק כצרכן, ולא כיצורן. במעגל משקנו, פי-רוש הדבר, כי יהיה צורך לחלק את הייצור הלאומי — או את ההכנסה הלאומית — במידה גוברת בין מספר גדול יותר של אנשים, בלי שיהיה בטחון כלשהו שצרכנים נוספים אלה יתנו חלקם לעליית הייצור הלאומי או ההכנסה הלאומית בהתאם לשיעור תצרוכתם.

גידול מתמיד ומהיר במספר הצרכנים בלי עלייה מקבילה בכוח הייצור מגביר בהכרח את הנטייה לעליית המחירים, במידה שתהליך זה אינו נבלם על ידי אמצעים ממלכתיים מקיפים. אין כל ספק, כי בתקופה זו של האינפלציה היתה מורגשת הרעה בתנאי הקיום של הציבור בכללו, וביחוד של הפועלים. שתי סיבות מקריות לכך: (א) כפי שנתברר מתוך הדברים הנזכרים, בוטלו הנסיבות המיוחדות, שהביאו לידי שיפור רמת החיים בשנות מלחמת העולם השנייה ובתקופה שלאחרי-כן, למרות עליית-המחירים האינפלציונית. ביחוד נעלמה תופעת הפרודוקטיביות-זאציה של כל כוחות העבודה המצויים ברשותנו. לציבור הפועלים בארץ ניתן מעתה לחוש באותן ההשפעות המורגשות זה עשרות שנים כמעט בכל הארצות שעברה עליהן כוס האינפלציה, (ב) לגבי ציבור הפועלים בארץ גדולה סכנה זו במידה ניכרת מאשר לגבי ארצות אחרות, מאחר שכוחות-העבודה במחנות העולים הם צבא-מילואים בכוח, שהתערותו הסדירה בארץ

השכר השבועי עלה פי שמונה ופי עשרה על שיעורו בשנת 1937.

מן הדברים האלה מתברר, כי הגורם הקובע לגבי הערכת התמורות בתנאי הקיום של הפועל אינו התפתחות שכרו הנומינאלי, כלומר סכום הכסף הניתן לו יום-יום, שבוע-שבוע או חודש-חודש, אלא השינויים בשכרו הממשי, כלומר בכוח-הקניה העומד לרשות הפועל לסיפוק צרכיו. היחס בין סכום הכסף המשתלם לפועל ובין מחירי המיצרכים שהוא נזקק להם, רק הוא לבדו עשוי להעמיד אותנו על רמת-חייו ועל התמורות בה.

עקב עליית הוצאות-המחיה בעשור-השנים האחרון, היתה עליית סכום השכר ליום-עבודה תנאי מוקדם לשיפור רמת-החיים, ולפעמים אפילו לשמירת הישגיה. השכר הנומינאלי והשכר הממשי נעו איפוא בכיוון אחד. למן אביב שנה זו נראים סימנים המעידים שהיחס בין התפתחות השכר הממשי והנומינאלי ישתנה בעתיד. ראשית המלחמה באינפלציה והמאמצים להורדת המחירים של מיצרכי המזון מביאים לידי כך שלשם קיום רמת-מחיה מסוימת דרוש כיום סכום מועט יותר מבתחילת שנה זו. בנסיבות אלה קיימת האפשרות להורדת השכר הנומינאלי בלי שייפגע כוח-הקנייה הממשי של ציבור הפועלים, ולא עוד אלא שבתקופה של הדואליזם-פלאציה — ירידת השכר הנומינאלי תהיה מלווה בעליית השכר הממשי.

הדרך שבה הולכת ממשלתנו לשם מלחמה באינפלציה, היא הדרך שבררו לעצמן בעשר השנים האחרונות רוב הארצות הלוחמות והיא, מאמץ להתגבר על עליית-המחירים, הנובעת מן המחסור בסחורות, ע"י ארגון שיטתי של ההיצע והביקוש — ודאגה שיספקו בראש וראשונה הצרכים החיוניים של כלל הציבור. ורק במידה שמצויים עוד אמצעים נוספים, יספקו גם צרכים שניים או שלישיים במעלה. אילו היו מניחים את בחירת הצרכים שיספקו ואלה שלא יספקו למקרה בלבד, הרי ודאי שצרכים חיוניים יידחו הצדה, על ידי צרכים בלתי-חיוניים, ופירוש הדבר, שהייצור יתרכז בסחורות בלתי-מתאימות מבחינת האינטרס הלאומי, כדי לכוון את מאמצי התעשייה לתפקידים הנאותים לפי הסדר המתאים, נחוץ איפוא לקבוע סולמ-השיבות מסויים ולהבי טיה את קיומו ע"י מתן רשימות, הקצבת חומר

ואולם הפועל הבריטי למד לקח, ופירסומיו האחרונים של מיניסטריין-העבודה הבריטי מר כיחים שהוא גילה, בדרך כלל, כוונות לוותר על העלאת השכר בתקופה שרווחת העם כולו תלויה בהצלחת המלחמה באינפלציה על ידי אמצעים ממלכתיים מקיפים, מאז נקבעה תכנית הצנע הבריטית במחצית 1947 עלה השכר הממער צע השבועי לפועל בעיר בשיעור מועט במקצת מעליית הוצאות המחיה. הללו עלו במשך שנה ומחצה, מאמצע 1947 עד שלהי 1948, ב-9% לעומת עליית השכר הממוצע ב-7%. נמצא, שברמת המחיה הממוצעת של ציבור הפועלים הבריטי העירוני היתה מורגשת גטייה קלה לירידה, והנה מתוך פירסומי הוועדות האחרונות של ארגון העבודה הבינלאומי, מתברר, כי בקרב ההסתדרויות של ארצות שונות גוברת ההכרה כי העלאת השכר אינה פועלת תמיד לטובת הפועלים. ביחוד הדברים אמורים בשעה שביקוש כספי מוגבר אינו יכול להביא לידי הגדלת ההיצע במידה מתאימה. בתנאים אלה הוסכם בדרך כלל למנוע עליה כללית בהכנסה הכספית למשך תקופת חירום. הדו"ח של המנהל הכללי של משרד העבודה שנערך בשביל ועדת העבודה הבינלאומית בשנת 1947 מעיד על כך. "האיי-גודים נמנעו מצונם הטוב מתביעת העלאת השכר העבודה ושינויים אחרים בתנאי התע-סוקה, העלולים לפגוע בנסיבות הקיימות ביציבור תן הכלכלית של ארצותיהם. עמדה זו נבעה מתוך הכרה, שיסודה בנסיבות רבים בארצות שונות, שהמלחמה באינפלציה לא תוכל להצ-ליח בלי שיתוף פעולה של ציבור הפועלים, שהרי השכר כגורם-ההוצאות משפיע במידה רבה או מעטה על רמת הוצאות הייצור ומתוך כך על רמת המחירים. נימוק נוסף לעמדה זו היה "שבהתחרות בין מחירים מאמירים ובין עלית ההכנסות האישיות, ינצחו, לאורך ימים, תמיד המחירים, ותנאי הקיום של בעלי הכנסות אישיות יורעו בממדים הולכים וגדלים, וביחוד אמורים הדברים בפועל השכיר" * תופעה זו הוראינו לדעת בבהירות מתרידה באיטליה ובצרפת במשך השנים האחרונות. השכר הממשי הממוצע בצרפת, שהגיע עוד באפריל 1945 ל-95% מרמתו ב-1939 ירד בתקופת האינפלציה שלאחרי-כן עד ל-50 אחוז בסוף 1947, אף על פי שסכום

* Statement on Personal Incomes, Costs and Prices, London, Cmd. 7321, February 1948.

נסיון תזר ונשנה בכמה וכמה ארצות".¹
 מה איפוא ערכה המיוחדת של שיטת הצנע
 כאמצעי מלחמה בתופעות הכלכליות השליליות
 הכרוכות בתקופת חירום זו?
 א. בראש ובראשונה, ביצוע שיטתי של שיטת
 הצנע הוא תנאים מוקדם להבטחת אספקה מסודרת
 ושווה של המצרכים החיוניים לכל שכבות העם.
 ב. איסור הייצור של תוצרי מתורות בענפים,
 שבהם עלולים המרי הגלם לשמש לייצור מצרי
 כים חיוניים וגם לייצור מצרכים שניים במעלה,
 מביא לידי הבטחת תצרכתן של השכבות
 הרחבות.

ג. האחדת הייצור, הקשורה בתהליך זה
 מביאה להורדת הוצאות הייצור ליחידת התוצרת
 ומקילה על בדיקת חשבותות המפעלים גם מבחי-
 נת מידת הרציונאליזציה בתהליך הייצור וגם
 מבחינת שיעור הרווחים.

השפעת האמצעים האלה על רמת המחירים
 הכללית מורגשת מתודש לחודש במידה גדלה
 והולכת.

בעוד שבחודש הראשון של הנהגת הצנע
 הצטמצמו האמצעים להורדת המחירים במספר
 מוגדל של מיצרכי מזון, הרי מאז עולה בלי
 הפסק מספר ענפי המשק הנכללים במשטר זה.
 הדברים אמורים גם בחקלאות ובענפי תעשיית
 המיצרכים, כגון הלבשה וכלי בית, וגם בענפי
 התעשייה של אמצעי-ייצור, ובראשם תעשיית
 חומרי-בנין. ההורדה הניכרת במחירי שירותי
 ההובלה מאפשרת הוזלה נוספת של הוצאות
 הייצור. לשם דוגמה נציין את העובדות הבאות:
 יותר מ-200 מיצרכי מזון נכללו עד כה בתהליך
 ההוזלה ובעניני הלבשה הגיעה הוזלה של
 מיצרכים המוגנים ל-15% עד 30% ולפעמים אף
 ל-50 אחוז. העובדות הללו מוכיחות שבתהליך
 ההוזלה נכלל מספר רב כל כך של מיצרכים עד
 שאין עוד מקום לדבר על תופעות הוזלה בודדות,
 אלא מתגלים סימנים להורדת רמת המחירים
 בכללה.

אולם לשיטת הצנע נודעת חשיבות מכרעת
 עוד מבחינה אחרת. צמצום התצרוכות והורדת
 המחיר גורמים, שחלק מן ההכנסה הלאומית אשר
 שימש עד כאן למטרות צריכה, יועבר בעתיד
 למטרות יצרניות, בין על ידי הפחתת הסכומים
 שבעלי העסק מוציאים מעסקיהם לסיפוק צרכיהם

גלם ופיקוח על הייצור ועל המחירים".
 ההתכונן של חלוקת האמצעים בין הצרכים
 הלאומיים השונים הוא... אותה בעיה עצמה,
 במסגרת לאומית, העומדת לפני עקרת-הבית
 שברע-שבוע. מצד אחד עומדים האמצעים שיש
 להוציא ומצד אחר הסחורות שעל השגתן אנו
 רוצים להוציא את האמצעים הללו. והתפקיד הוא
 לקבוע איזה צורך לא יבוא על סיפוקו, במלים
 אחרות אילו צרכים הם החיוניים ביותר".²

סיבות המחסור בתקופות חירום לא היו שוות
 בארצות השונות. בימי מלחמת-העולם השניה
 נגרם המחסור בחלקו בעטיו של חוסר ידיים
 עובדות, כגון בארה"ב ובקאנאדה, ובחלקו בעטיו
 של צמצום היבוא עקב קשיי התחבורה, כגון
 באוסטרליה ובניו-זילנד, כבבריטניה כן בארצנו
 סיבתו נעוצה בעיקר בתלות המשק ביבוא של
 המרי-גלם ואמצעי ייצור חיוניים — ובקושי
 לשלם בעדם בתמורה מן המשק המקומי, בין
 בצורת יצוא ובין בצורת הובלה ימית וכו'.
 באנגליה הקל על פתרון בעיה זו הסיוע הכרוך
 ב"תכנית מארשל" ובהסכמים עם הדומיניונים.
 על פי **על פי** לא הוסרו הקשיים גם שם. דומה
 לכך מצב משקנו מבחינת הכנסות המגביות
 המלווה האמריקאני בשיעור של 100 מיליון
 דולר. אך תהיינה אשר תהיינה הסיבות שחייבו
 התאמת האמצעים המצומצמים לצרכי האספקה
 על ידי התערבות ממשלתית, הנה הצעדים
 שנעשו לתכלית זו היו שונים כמעט בכל הארצות.
 מדינות בעלות רמת-חיים גבוהה או נמוכה, מדי-
 נות בעלות צביון קפיטאליסטי טהור וכן הללו
 שיש בהן ממשלות סוציאליסטיות, השתמשו
 בהצלחה בשיטת הפיקוח על המחירים והקיצוב
 של מיצרכים שונים, יעילות הפיקוח על המחירים
 לשם מניעת עליית-מחירים אינפלציונית היתה
 אחת התוצאות המפתיעות של הנסיון שנרכש
 בתקופת המלחמה. רק חכמים מעטים יכלו
 להתנבא לפני המלחמה, כי פיקוח על המחירים
 יחד עם פיקוח על כמויות המיצרכים אמנם יצליח
 חו למנוע את עליית המחירים באותה מידה.
 ואולי לא פחות מפתיעה היא העובדה שאותו

* Employment Policy, presented by the
 Minister of Reconstruction to Parliament by
 command of H. M., London, 1944.

** The Battle of Output, London, 1947,
 p. 89.

¹ M. S. Buchanan, Price Control in the
 Post War Period. The Committee on Inter-
 national Policy, New York 1944.

למען היות עשירים יותר בעתיד.
 במצב שבו אנו נתונים, ארץ קטנה העומדת
 בראשית הדרך לכיצור עצמאותה הכלכלית והמדינית,
 וכשמאורע זה חל בעת ובעונה אחת עם
 זרם עלייה המונית, חלוקת ההכנסה הלאומית
 בין התצרוכת והייצור היא אחת הבעיות המרכזיות
 בזיות של מדיניות משקנו. אופי השימוש באמצעים
 העומדים לרשותנו — לשון אחרת, נטייתנו
 לחסוך תחת להוציא — יקבע את הצלחת
 המלחמה באינפלציה ואת הצלחתה של קליטת
 העלייה. לקיומה של המשימה המקיפה הזאת
 אין די באמצעים כלכליים ממשלתיים. נדרש
 לכך שיתוף-פעולה של כל חלקי המשק מחוץ
 ההכרה, כי תלויים בנאות גורלה ודמותה של
 ארצנו מבחינה כלכלית וחברתית כאחת.

הפריטים ובין על ידי עליית החסכונות בבנקים והנרמתם לתוך המשק בדרך זו. בנאות הינתן
 האפשרות להגדיל את חלק ההכנסה הלאומית שיוקדש
 למטרות פרוודוקטיביות וליצירת הון, אשר אנו זקוקים לו כל כך, כדי להחיש את
 האינטנסיפיקציה של משקנו והרחבת ייצורנו. אם נלך
 בדרך זו, ניצור על ידי ההגבלה הנוכחית של
 רמת-מחיתנו את התנאי המוקדם לסיפוק מקיף יותר של צרכי הציבור הכללי
 בעתיד, שכן חלק מההכנסה הלאומית שהוקדש עד
 כאן לתצרוכת, ישמש מעתה להשקעות בתעשייה
 ובחקלאות, ואילו הרחבת בסיס הייצור, שתבוא
 מכך, תגדיל את אפשרויות האספקה להבא. גם עמים
 אחרים ידעו להטיל חובה זו על עצמם בשעת-החירום: „להיות יותר עניים בהווה

על רוסיה ואמריקה

וולט ויטמן

קאמברג, ניו יארק, ארצות-הברית, 20 בדצמבר 1881

אדוני היקר: — מכתבך המבטש אישור סופי לתרגומך ל-*Leaves of Grass* שלי לרוסית נתקבל זה עתה, ואני ממהר להשיב עליך. בחום ובתפילה אני גותן הסכמתי לתרגום ושולח יישר כוח מלא-תפלה ליומתיך.

אתם הרוסים ואנו האמריקנים! ארצותינו כה רחוקות, כה שונות במבט ראשון — השוני הזה בתנאים חברתיים ומדיניים, והרכיבים הנבדלים בהתפתחות המוסרית והמעשית במשך מאה השנים האחרונות — ועם זה מכמה בחינות, והכבירות שבהן, כה דומות אחת לרעותה. שלל הגזעים, היסודות והלשונות, שימוזגו בהתלסיות לזהות משותפת ולאחדות על כל סכנותיה — הרעיון המתקיים בכל הדורות, שיש לשתיהן שליחות היסטורית ואלוהית — היסוד הלהט של ידידות גברית ברחבי העם כולו, שאין דוגמתה בגזעים אחרים — המרחבים העצומים מבחינת הגבולות הטריטוריאליים, והמצב ההיולי והערפלי של הרבה דברים, שעדיין לא נתישבו בתמידות, אך הכל מסכימים שהם הכנה לעתיד גדול יותר לאין שיעור — העובדה ששני העמים הם בעלי עמדה עצמאית ומנהיגה שיש לקיימה ולשמרה, ובשעת הצורך, להילחם למענה נגד שאר כל העולם — השאיפות שאין להן תיכלה בלבילכו של כל אחד מן הקיבוצים הגדולים האלה, כה עזות, כה מסתוריות, כה תהומיות — אלה הם בודאי תוֹרֵי-רצוֹף המשותפים לכם הרוסים ולנו האמריקנים.

הואיל והיקר בתלומותי הוא על הבין-לאומיות של שירים ומשוררים, המקשרים כל ארצות חבל בקשר הדוק יותר מכל החושים והדיסלומטיה — הואיל והתכלית שמחתת לכל שאר התכליות בספרי היא תברות לבבית כזו, החל ביחידים וכלה בכל אומות האדמה — מה מאושר אתה לזכות בהקשבתם ובמענם הרגשי של העמים הרוסים הגדולים.

ולחם, בזמן ובמקום (הריני מדבר אליך בעד רוסיה והרוסים ומיפה כוחך, אם יכשר הדבר בעיניך, להדפיס את המכתב הזה בספרך, כהקדמה) אני משגר ברכותי מחוץ זה בשמה של אמריקה.

(מתוך אגרותיו)

האנרגיה האטומית והמלחמה הבאה

פ. מ. ס. בלקט

מסטיק של צידה ותחמושת כדי לערוך פעולות צבאיות בקנה-מידה גדול, לפחות — זמן-מה. אפשר שיהיה סיפק בידם לכבוש מרבית אירוסה והמזרח הקרוב ורוב המזרח הרחוק, ובפרט שבכל המקומות האלה הם יכולים לסמוך על „גייס המישי“ חזק. ארצות-הברית תהיה אנוסה להפציץ בפצצות אטומיות ערים ומרכזי תעשייה שישלו בידי צבאות רוסיה, שאם לא כן ישמשו מקור חדש של אספקה וציוד להחילות הרוסים. דבר זה לא יהיה עשוי להבב את האמריקנים על עמי איראסיה; ורבים מהם אפשר שיבחרו לתת יד לרוסיה. יתר על כן, בהשמדה סיסטמית של ערי רוסיה לא תמצא אמריקה ערובה מספקת לבטחונה; נוחות אמריקניים יהיו אנוסים לכבוש ולהחזיק מרחבים עצומים של איראסיה. מלחמה סדירה ומלחמה פאראטראנטית אשר לא היו כמותה לעצמה, תרצנה לסתחם. ובינתיים יתקיף צי-האוויר הרוסי ערים אמריקניות בפצצות רגיי לות ובנשק בקטריוולוגי. אין זה מן הנמנע אפוא שהי אמריקנים יספו בִּדְבָר. בזמן שהרוסים יאבדו בפגיעות הראדיו-אקטיביות, ואחרון אחרון, מלחמה פאראטראנטית בית תניא רבים מאד באמריקה מלתמוך בממשלה ויהיה הכרח לכונן משטר טוטליטארי כדי למנוע התי-מוטטות פנימית.

כדאי לציין, כי דברים בוטים אלה קובעים שסכנה חמורה ביותר נשקפת לארצות-הברית מנשק בקטריו-לוגי, הנשק שהממשלה האמריקנית דרשה להוציא אותו מתחומי הדיונים בוועדת האו"ם לאנרגיה אטומית, אף-על-פי שכתב סמכויותיה, המדבר על כלי השמדה המונית, ודאי התכוון גם לנשק הזה.

אם בכל זאת חושבים באמריקה, על אף תוקף הטעמים האלה, על מלחמה פאראטראנטית, קיימים לפחות שני נימוקים, העלולים להביא את הצבא הא-מריקני לידי דעה שכדאי לדחות אותה לכמה שנים. הראשון הוא העדר כלים שיצליחו להוביל פצצות אטומיות. חוץ ממפציצים כבדים, המונתגים בידי אדם, אין כיום כל כלי-תעופה שיכשרו לשאת פצצות כאלה למרחקים; והמפציצים הכבדים הללו נוחים מאוד לפגיעה ע"י מטוסי הקרב הקיימים. אולי יהיו בקרוב מפציצים סילוניים בעלי-יכולת גדולה גדולה הרבה משל אלה; אולם מהמספרים המובאים בדרו"ה של פילטר על ייצור המטוסים בארצות-הברית אנו למדים כי היום אין, כנראה, מפציצים כאלה בכמות המספיקה להכריע במערכה, ואם ינסו

מה תחינה דרכי המעצמות לאור הפצצה האטומית? כל כירור אפשריות עתידות הוא, לפי עצם טבעו, רחוק מלקבוע מסמרות. תחליכים היסטוריים ממשיים מורכבים כליכך ותלויים בגורמים כה רבים ושונים עד שאין תקוה לראות את הנולד אלא בקחים כלליים, וכך לפלס את הדרך לחוקרים הבאים שיעסיקו חקר לאור ההשתלשלויות שתבואנה.

בעיקבות דוברים אמריקניים מוסמכים נוכל לחלק את האפשרויות לשני סוגים ראשיים והם: לפתוח במלחמת-סייג לפני שרוסיה תספיק לצבור מלאי של פצצות אטומיות או לשקוד על עצירת הרוסים בכל מקום שאפשר, בלי לדחוק במתכוון שעת ההתנגשות בפועל, מלחמת-סייג אמריקנית, ששמעה כאן — להקי-דים את הברית הכוביטית ולתקוף אותה, מתוך טענה שיש בה ממש, לפני שהיא תתקוף מעצמה מן המעצ-מות המערביות. תאנות לא יחסרו; אירועים שיארעו כפרס, בתורכיה, ביוון, בגרמניה, באוסטרית או בכל מקום אחר המשמש איזור-מריבה בין המעצמות המער-ביות ובין המעצמות המזרחיות, יצליחו לתעורר זו הרבה הכרות נשמעו מפי דוברים אמריקניים ואנ-גלים לאמור: עצם סירובה של רוסיה לקבל את תכנית-הפיקוח של ועדת האו"ם לאנרגיה אטומית הוא מעשה תוקפנות שיש בו כדי להצדיק מלחמה פאראטראנטית. סנאטור מק-מהון אמר: „אני מכריז שעצם הסירוב להסכים לתכנית יעילה וצודקת של פיקוח על כלי-יוני, הוא היום בפעם הראשונה בתולדות האנושות, מעשה תוקפנות.“ מר אָרל אמר: „כל אומה חייבת להרשות משגיתים או לספוג פצצות אטומיות.“ נתפרסמו עוד הודעות רבות וידיעות בעתונות, שאמנם אינן מדברות בפירוש על מלחמה פאראטראנטית, אבל נשמע מהן בכירור שכותביהן רואים אותה כאפשרות לא רחוקה. טענות רבות וחזקות הושמעו נגד סתיחת מלחמה פאראטראנטית על-ידי אמריקה. זה לא כבר הביע אותן הד"ר אופנהיימר בזו הלשון: „מה תהינה התוצאות הממשיות במלחמה כזו? קרוב לדאי שיעלה ביד טייסות אמריקניות לשים לשמה את רוב ערי רוסיה ולהחריב חלק גדול מתעשייתה. בכל-יאת, אפילו בני-סיבות נוחות ביותר, לא יושמדו בדרך זו יותר מ-40 מיליון נפש (כלומר, גם אחרי זה יהיו אוכלוסי רוסיה גדולים משל אמריקה), ולא יותרבו יותר מ-50% מתע-שייתה. יתירה מזו, ספק אם תוכלנה פצצות אטומיות להכחיד את הצבאות הסובייטים; יהיה להם מלאי

אות ההברחת, השוררת כיום בצרפת ובאיטליה, ולא יתמכו במדיניות אשר תגרום להגברת המתרחקות. זאת ועוד. אין לשער מלחמה יבשתית עם רוסיה בלי השתתפותה הפעילה של גרמניה המערבית. אולם, לא זו בלבד שתחלופנה עוד כמה שנים עד שגרמניה תיהפך ממעמסה כלכלית ליתרה צבאית, ואפילו בעונה צבאית וכלכלית נדיבה, חידוש זיונה של גרמניה קרוב לודאי שיתקל באירופה בקשיים מדיניים גדולים, וזכר תקופת הכיבוש הגרמני, וזכר מיידאנק ואושוויץ צים, לא ימחה בזמן קצר. עוד תעבורנה שנים עד שצבאות צרפת, בלגיה והולנד, יילחמו בהתלהבות שכם אחד עם הווארמאכט המחודש.

בסופו של השבון, הטעמים הצבאיים והמסריים נגד מלחמה פראוואנטביית עם רוסיה בעתיד הקרוב חזקים מאוד. לעומת זאת אם תמתין אמריקה יותר מדי, אפשר שתהיה אנוסה להילחם כשבידי רוסיה גם כן פצצות אטומיות, או — לחדש את המרמ בדבר פיקוח על אנרגיות אטומיות; ומצבה אז לא יהיה עוד נוח כמו היום, רחוק מזה!

אפילו אין ארצות-הברית מזורנת להתמודד עם רור סיה, ייתכן, אף שאין זו אפשרות קרובה, שאנגליה, צרפת ובאנאלוכס, תכרזנה מלחמה על רוסיה הסובייטית מתוך תקווה שעזרת אמריקה לא תתמהמה. אם יקרה כדבר הזה בשנים הקרובות, מסתבר שפצצות אטומיות טרם תהינה בידי המעצמות התוקפות, ולכן קרוב הדבר שרוסיה תראה כי טוב לה להסתפק בהתיגוננות. כיוון שצבאות-המערב לא יוכלו לפלוש לרוסיה, ולא יוכלו, לפי הנחתנו, להטיל פצצות אטומיות עליה, הרי שהשינוי העיקרי לעומת המצב הקיים היום יהיה זה שהמלחמה הקרה תהפך למלחמה שאין בה ממש. אולם ברגע שהאמריקנים יפתחו בהפצצות אטומיות מבסיסים באירופה תאלץ הממשלה הסובייטית להתחיל בתנופה כדי להרחיק את הסכנה. אפילו או, כפי שיש לשער, תצטמצם תנופתה, במידת האפשרות, בפעולות להרחקת סכנת הפצצות האטומיות, והיא לא תנסה לכבוש את כל אירופה המערבית. כי, מי יודע, אולי כיבוש כזה יקר יותר מדי מבחינה צבאית, כמו בפינלנד בשנות 1939—1940. יתר-על-כן, הוצאות החזקת הארצות הכבושות וההגנה עליהן עלולות להיות מעמסה ככדה מאוד שתגרום לבזבוז מסוכן של מאט צים. נוכל לאמר במידה של בטחון כי רק נחיצות צבאית קיצונית תמריץ את רוסיה לערוך התקפה על איטליה. כי התקפה כזאת, אפילו תעלה יפה, ההגנה על חצי-האי האפניני ספני הצבאות האנגלו-אמריקנים, הפועלים מבסיסהם שכאפריקה הצפונית, בעוד הציים, האנגלי והאמריקני, שולטים בימי ים-התיכון, תעלה ביוקר רב ואין בטחון שתצליח.

לקיים במשך חדשים רבים התקפת פצצות אטומיות על רוסיה במפציצים הכבדים המצויים, בפני שיטת-המגן של אורונויה-הקרוב הסובייטים, יהיה בזה משום סיכון צבאי גדול.

מאידך גיסא, אין כל בטחון כי במשך הזמן, בו יוגשם חידוש נשקו וצידו של חיל-האוויר האמריקני ויוכנסו לשימוש מאות רבות של מפציצים סילוניים מרחיקי-טוס, לא יחול שכלול מקביל של כלי-ההתגור ננות. יתר-על-כן, רוסיה תוכל לגצל את הארכה לתיקון סדרי הגנתה ולפיזור מפעליה החיוניים.

ליפמאן ואחרים הראו על דבר חשוב מהשיקולים הטכניים האלה והוא: אם תפתח אמריקה במלחמה אטומית בזמן קרוב, מסתבר שלא תוכל, מבחינה צבאית, למנוע את רוסיה מכיבוש אירופה, המזרח התיכון והלק גדול מהמזרח הרחוק, מהעובדה שכוחה הצבאי של רוסיה מספיק לכיבוש הארצות האלה, אין להסיק שאמנם תעשה זאת, ואפילו יוטלו פצצות אטור מיות אמריקניות על עריה, רק טעמים צבאיים וכל-כליים חזקים מאוד עלולים להניעה למעשה כזה. ייתכן מאוד שארצות אשר תחלטנה לשמור ניטראליות חמורה ולהגן עליה, יעלה, בידן לעמוד מנגד.

אפילו לא התקיף רוסיה את ארצות מערב-אירופה, אף או מחריבים המתכנים האמריקניים להביא בהשבון אפשרות זו. הנה, מאחר שאין באירופה היום, ואין סיכויים שיהיו בקרוב, חילות-יבשה אמריקניים אשר יוכלו לעצור את הצבאות הסובייטיים, על המטות האמריקניים להיות מוכנים לנהל את המלחמה עם רוסיה, כשאירופה והמזרח הקרוב בידיה, (או, לפחות, שרויים במצב של מלחמת אורחים) או לסמוך, בראשית המלחמה, על חילות-היבשה של צרפת, איטליה, באנאלוכס ובריטניה.

הנימוק השני, העלול להניא את בעלי הדבר באמריקה מעצה להתגרות מלחמה בשנה הבאה או בשנתיים הקרובות, כרוך בפעולת תכנית-מרשל על המשק הכלכלי והצבאי של המעצמות המערביות, לרבות גרמניה המערבית. באמריקה סבורים בלי ספק כי מקץ ארבע שנות העזרה הכספית האמורה תבראנה מעצמות-המערב מבחינה כלכלית במידה שתוכלנה להשתתף ביתר פעילות במלחמת-העולם השלישית. לבד מהעזרה הכספית מתכוונים, כנראה, לחדש את זיונו של מעצמות מערב-אירופה בקנה-מידה גדול ובנשק אמריקני. אך לכל זאת דרוש זמן, ועד אשר יתחדש כוחו הכלכלי והצבאי של המדינות האלה אין להניח שאנגליה, צרפת, איטליה ומערב-גרמניה, תהיינה שותפות יעילות מאוד ומסורות מאוד במלחמה גדולה. קרוב שאמריקנים צלולי-רעת ישימו לב למחיר

תחלש מבחינה תעשיינית וצבאית. זה מקרוב תוארה ארצות־הברית בדברים האלה: "ובינתיים שבה האוירה מכשרת הרעות שחשפה על סרבית ימי שנת 1947, אלה מן האמריקנים שעסקיהם טובים נשפם עגומה עליהם מהשש שיקיץ הקץ לרוחיהם, ואלה שאינם ער שים עסקים טובים עגומים הם מתוך הרחורים בגזע שעלול לבוא. אין זה דכאון ממש אלא מעין מצילי גשם שמתעטפים בו מתוך אמונה תפלה שזה יועיל להעביר את האסון שהכרחיותו הסכה למעין אמונה מקודשת. לפי שעה אין סימנים שהמשבר ילבש ממשות באמריקה. ועל ידי כך בעולם, נוכל להוסיף כי ההנחה שאמריקה לא תימלט מפגיעת הפצצה האטור מית אף היא הסכה לעיקר אמונה בארצות־הברית.

כל הסענות האלה מחזקות את ההנחה כי רוסיה הסובייטית תכלכל את מעשיה בזירות רבה ותשתדל שלא לקרב התמודדות צבאית; ובו בזמן תעשה כמיטב יכלתה להגביר כוח הגנתה. ככל שתצליח בהגשמת מדיניות כפולה זו כן תהרף הבעיה הניצבת לפני מעצמות־המערב. בפרט תהרף בארצות־הברית, וזאת משום ששם נסוצה מאוד הדעה, ככל שאין לה שחר, כי רק תהיינה פצצות אטומיות בידי רוסיה, מיד תטיל אותן על ערי אמריקה, ואפילו אין לה כל תקווה לפלוש אל הארץ ולכבשה. התעמולה על "זוועות הירושימה" וההלכה האומרת ש"כלי השמדה המונית הם העיקר במלחמה מודרנית" חזרו שבו אל חיק בעליהן, ועתה עומדים האמריקנים לפני ממהגספוך תמור מאוד. עליהם לבחור במלחמה פרא־אונטביטית או, לפי הדרך־מחשבותיהם הם — להמתין עד שישמר.

אכן אין הרבה ממש בהנחה שאם תפתח אמריקה יותר מדי יבוא יום ותימתה בידי הרוסים בפצצות אטור מיות, מאידך גיסא, כוחה היחסי של אמריקה בעולם יקטן במידה שתרכה להמתין.

אם רוסיה הסובייטית לא תתן פתח־פה בידי אמריקה, ואמריקה לא תפתח במלחמת פרא־אונטביטית, יבוא יום שגם לרוסיה יהיה מלאי של פצצות אטור מיות, אמנם המלאי האמריקני יהיה גדול הרבה משלה. בכל־זאת יחלש מצבה של אמריקה במידה רבה, אם לא האדירה את זיונה הכללי ולא הקימה חיל יבשה גדול, וכבר הביאה אותו לאירופה או, לפחות, הכינה אותו למשלוח בכל שעה, כי עצמתה הצבאית הגדולה של רוסיה תוגבר במידה ניכרת על־ידי הפצצה האטור מיות, ואילו מלאי הפצצות של האמריקנים יהפך לנשק יעיל רק אם יהיו להם צבאות רגילים גדולים אשר יחזיקו את הבסיסים שמהם תישלחנה הפצצות, וכוחם יספיק לפלוש בעקבות ההפצצות ולכבוש יבשת שלימה.

ב.

הבה נבדוק כעת את המצב כפי שהוא נראה בעיני המנהיגים הסובייטיים. גם אם נניח שלדעתם אין להימנע מהתנגשות עם המערב, הנחה שאינה בטוחה ללעיקר, ברור שהם חושבים — מטעמים צבאיים ותעשייניים כאחד — כי רוסיה תהיה נשכרת הרבה ומפסידה מעט אם תושהה ככל האפשר התנגשות זו. כל כמה שנאמין כי סוף כוונתם של הרוסים היא אפספנסיה, אי־אפשר לנו בשום פנים להניח כי עיני המנהיגים הסובייטיים סחר מראות את טובת עינים עד שיביאו במתכוון לידי התלקחות מלהמת־עולם שלישית בטרם רפא לרוסיה ושאר ארצות אירופה המורחית סאכדותיהן העצומות במלחמה הקודמת, ובטרם צברה רוסיה מלאי פצצות אטומיות.

ועוד שיקול בעל חשיבות: המחשבה הסובייטית המדינית גורסת שכוחה הצבאי והכלכלי של אמריקה לעומת יתר מדינות העולם הוא היום קרוב לטרום קצו, אך יש לשער שבשנים הקרובות תדע אמריקה קשים פנימיים שיהמירו וילכו, תמת טבע משטרת הכלכלי, אם תפתח משבר כלכלי, אשר לא ימצא פורקנו בהרפתקות חוץ, הרי כוחה של רוסיה, כך מקות היא, יעלה באורח יחסי, מאידך גיסא, אם יבקשו האמריקנים מפלט מן המשבר הפנימי במלחמה פרא־אונטביטית, יהיה לרוסיה יתרון מדיני זה שיש לכל קרבן של תוקפנות. ב־1941 היתה רוסיה לכל הדעות, קרבן של התוקפנות הגרמנית, ולעובדה זו נודע ערך מדיני רב במלחמתה, רוסיה בודאי שתתלה השיבות רבה ביתרון המדיני שיצמח לה מזה שלא היא הסכה את המלחמה הקרה למלחמת אש, ואם לא יתחולל משבר באמריקה, מכל מקום תהיה שהות בידי רוסיה לתוק את משקה הכלכלי ולעשות הכנות צבאיות. המנוזיגים הסובייטיים בטוחים כנראה שבשנים הקרובות יגדל כוחה הצבאי והכלכלי של רוסיה הסובייטית ושל בנות־בריתה במזרח־אירופה לעומת כוחן של ארצות־הברית ובנות־בריתה במערב־אירופה הן מפני ריפוי טבעי־המלחמה הקשים ביותר והן מפני הגשמת תכניותיהן, הנרחבות לפיתוח כלכלי ותעשייתי. הן סבורות, כנראה, שתכנית־מארשל, אף־על־פי שתחיש קצב קימומן של ארצות מערב־אירופה, לא יהיה כוחה להפוך את גלגל המאורעות הסובב לטובת המזרח.

הרוסים אינם היחידים המחזיקים בדעה שמשבר כל־כלי באמריקה בוא יבוא, בלב אמריקנים בעלי מחשבה נוסט הפחד שמא לא יצליח משטרם הכלכלי לקיים את יציבותו ויבוא משבר כלכלי בדומה לזה שהיה ב־1929 — אז תגדל המתחוות החברתית, והארץ

יעוסלאביה, הונגריה, רומניה ובלגריה, ותשולבנה במערכת הריפובליקת הסובייטיות. תובת-כבוד תבו לפאטריסטים רבים לאין ספור בארצות אלה. הם תבינו שאם יורחבו גבולות רוסיה מערכה עד אמצע גרמניה ואוסטריה, לא רק גרמניה ואוסטריה — כל אירופה המערבית עלולה להכנס בתחום התשפעה הרוסית ולהיות כפוסה לברית הסובייטית". הגה כי כן, מתוך נימוקים מצוינים, ומתוך כוונות מצוינות, הגיעו למסקנה כי הכרח להם לערוך מערכה דיפלומטית כדי לעצור את רוסיה מהרחבת איזור השפעתה, למנוע אותה מלגבשו, ואף לאלץ אותה לכווץ. (הדגש המחבר). אין לך הגדרה לתכליות המלחמה הקרה טובה מזו שניתנה במלים המודגשות. יש לציין שהן כללו לא רק בלימת התפשטות רוסית אלא גם נסיגתה מהמקרים מות בהם היתה חזקה בסוף המלחמה. לאמיתו של דבר משווה ליפמאן למלחמה הקרה אופי של תנופה יותר מהתגוננות.

כל זמן שהפצצה האטומית נחשבה לנשק כלי-כול, בו אפשר, במקרה של צורך, להכות את רוסיה הסודי בייסית מהר ובזול, היה מקום להאמין כי המערכה הדיפלומטית, המכוונת לאלץ את רוסיה לצמצם את איזור-השפעתה, תשיג את מבוקשה. אולם אחרי ראשית ההצלחה בהירושימה, משנתברר כי הפצצה האטומית תועיל בדרך כלל רק כנשק-עוד לתמוני צבא ושאר כלי-מלחמה רגילים, צפו ועלו הקשיים. ליפמאן מתאר אותם בלשון ברורה: „אוכלוסינו קטנים מבחינה יחסית ורובם יועסקו בשעת מלחמה בייצור כלי-הנשק והמכונות המורכבים, בהם עוזנו הצבאי, בהעברתם ובספול בהם. בהשוואה לרוסיה אין לארצות-הברית מלאי מספיק של חיל רגלים“. ברור הדבר שארצות מערב-אירופה תהיינה חייבות לספק את הגייסות המזוינים בעוד שאמריקה תספק את הנשק. ליפמאן חווה את התוצאות בהירות רבה: „כשלונו הדיפלומטי במערכה על אזורי-הגבול, עליה השלכנו את יהבנו במידה יתירה, העלה כמו באוב את רוח-הבלהות של המלחמה השלישית. סכנת מלחמה רוסית-אמריקנית, העלולה לצמוח מהסכסוך באזורי-הגבול, מפוררת את האחדות הטבעית בין משפחות העמים האטלאנטיים, כי הצרפתים והאנגלים וכל שאר האירופיים, רואים עצמם כנתונים בין הפטיש ובין הסדן. הם מבינים, גם אם אנו איננו מבינים זאת, כי מדיניות העצירה, המקווה שכוח הברית הסובייטית יתמוטט מחמת התיאשות, אין להגשימה ברוע ואין לקיימה בהצלחה וסופה לנהול כשלון. ממה נפשך: או שרוסיה תפרץ את המחסומים שהוקמו כדי לעצרה, ואז תינתן כל אירופה כידה לשבט או לחסד, או שבאחד הימים

ג.

בינתים נמשכת המלחמה הקרה ורוסיה לא תלכה בדרך הנסיגות הדיפלומטיות אשר להן ציטו המטיסים להפחדה על-ידי האיום בהרס שתביא הפצצה האטומית. ענין זה מביאנו אל בעיה קשה וחשובה מאוד, והיא: עובדת הימצאם של כלי השמדה המזוינים, כפצצה אטומית, פצצות רגילות, או נשק בקטרילוגי, בידי מעצמת אחת, האם היא פועלת על מעצמה ירייה כגורם מעכב או אינה פועלת כך? ברור שאין תשובה אחת כללית לכל מקרה, כי אם כמה תשובות מיוחדות למקריהן.

אילו היו פצצות אטומיות גם לאמריקה וגם לרוסיה, ואילו היו שתיהן נוחות לפגיעה במידה שווה, אפשר ששתיהן היו נמנעות מלהשתמש בפצצות אשה כנגד רעותה, לדעת הר"ר אופנהיימר, כבר אמריקה מתחשבת באפשרות של שימוש הרוסים בנשק ביולוגי, כתגמול על התקפה אמריקנית בפצצות אטומיות. נמצא איפוא שערכה הדיפלומטי של הפצצה האטומית, ערך שאין להכחישו, כבר ירד במידה מסוימת מפני קיומם המשוער של כלי השמדה המזוינים.

מאיך גיטא, אפשר שאיום בכלים כאלה יותר משיעצור — יעורר את המעצמה היריבה לתזק את מעמדה בדרכים זהירות. לאמיתו של דבר, התשובה היחידה לשימוש דיפלומטי באיום בכלים אטומיים וכי"ב, היא הגברת המאבק המדיני או מלחמה פארי-טיאנית בטועל ממש.

כדי שנשק איוה שהוא יפעל כמעצור, הכרח שהצד המאיים יהיה מוכן להשתמש בו וגם מוכשר לגרום נזק חמור. הפצצות האטומיות האמריקניות אינן עוצרות את צבאות הקומוניסטים בסין, מאחר שהם יודעים שאף אם ישתמשו בהן לא תועלנה הרבה. הפצצות האטומיות לא עצרו את הערבים בארץ-ישראל לצאת למלחמה על היהודים מאחר שהם יודעים שאין סכנה גדולה כי פצצות אטומיות תוטלנה על רבת-עמון. הסוקר את שלוש השנים שעברו, אין בידו לומר, על סמך כל הידוע, אם פעלה מציאות הפצצה האטומית בידי אמריקה, בסוף חשבון, כגורם מעכב או תועילה להתפשטות ההשפעה הסובייטית, אכן, השימוש בפצצות כמכשיר במדיניות-הכוח, ככוונה להסטיק את התקרמות הקומוניזם, לא בכל מקום הוכתר בהצלחה. לעומת זאת ברור שלפצצה האטומית היה חלק רב בהתרפת ההתנגשות בין המערב ובין המזרח.

ליפמן הגדיר בשעתו את המדיניות האנגלו-אמריקנית כך. „מוכן, שהאמריקנים והאנגלים לא יכלו להשלים עם חלוקה-לצמיתות של יבשת-אירופה לפי הקו שנקבע ביאלטה. הם לא יכלו להשלים לסידור שבסופו תאבדנה את עצמאותן פולין, צ'כוסלובקיה,

האחת הפתוחה לאמריקה אין להסיק שתצליח ביריה; גם בריטניה לא היתה לה דרך ב'41-1940 כי אם לערוך הפצצות נרחבות בגרמניה. אבל הן לא הועילו להכריע את הכף.

הדעות שהוצגו כאן עד כה, יסודן וערכן בהנחה שבמלאי הפצצות האטומיות, שיצטבר בידי אמריקה בשנים הקרובות, על כל הובלתן למרחקים, לא יתית בו כדי להכות את רוסיה הסובייטית במהירות ובזול, בלי מלחמת־יבשה גדולה. הנחה זו מתבססת על החר מר הקיים ברבר כושר־פעולתם של פצצות אטומיות ומטוסים כמו שהם היום, וגם אם ישוכללו במידת־מה, עתה נראת מה יתית המצב אם ייצא בידי ארצות־הברית, בזמן קרוב, נשק בעל כוח הרס גדול הרבה מזה של הפצצה האטומית, וגם היכולת להביאו לאשר נרצה. מהתערות שהשמיע זה לא־כבר הדי"ר אופנהיימר מסתבר, כי השימוש בבאקטריות וברעלים ראדיאקטיביים ביים יביא, לדעתו, לידי הפצצת כלים כאלה; ואולי כבר הביא. כל־יזיון אלה יפגעו בכל במידת־כזו שלא יצילו לשימוש אלא במקומות רחוקים מאוד מאוכלר סיב ירודותיים, מעצמות המערב לא תוכלנה להשתמש בהם בכל ארץ שתחפצנה לכבוש אותה, ויפעלו, כנראה, רק בתחומי רוסיה הסובייטית גופה. ייתכן שיחריבו את הערים הרוסיות הגדולות ברעלים ראדיאקטיביים וביו־לוגיים ואת הגורת־הבטחון אשר בין היים הבאלטי ובין ים־השחור. חגורה כזאת אפשר מאוד שתקשה על התקדמות צבאות הסובייטים מער־בה. אבל היא תקשה גם כן על פלישת צבאות־המערב לרוסיה, אם נניח שיהיו צבאות כאלה ושהם יהיו מוכנים לפלישה. כדי שלא תהיה שהות לרוסיה לרפא את פצעיה יוכרח המערב להמשיך בהתקפות בכלי השמדה המונית זמנ־רב לאינ־שיעור ולהרחיב את ממדיהן עד שיקיפו את המרחבים העצומים של רוסיה האסייתית. גורמים רבים מאוד, צבאיים, כלכליים, מוסריים, יאלצו את המנצחים, ברבות הימים, להדול ממלהמת אינ־סוף זו. אך לאחר שתחדל — ואף בטרם תחדל — יבוא הפחד בלב האמריקנים פן יגמלו להם הרוסים באחד הימים כגמולם. פחד זה, שילך ויגדל ככל שתגדל יעילותם וקטלנותם של כלי־השמדה, יביא לידי כך שבמירצת הימים לא יוכלו האמריקנים לקיים את אורח־חייהם הרגיל. קטילת 120 אלף יפנים בשתי פצצות אטומיות היתה דיה כדי לפתח בלב אמריקנים רבים סימני נברון החרדה, אם ילכו ויטבחו מיליוני רוסים, בלי תקוה לקץ, התמוטט רמת־המידות האמריקנית המקובלת, התמוטטות גמורת ושיטות־ההגנה התכרחיות דאי יגרמו לתמורה עמוקה של אמריקה.

אנו באים לכלל דעה, שככל שיגדלו וישוכללו כלי

תחפך המלחמה הקרה למלחמת־אש לכל פרטיה. אם כה ואם כה — אירופה אבודה. היא תהיה משועבדת לרוסיה או שדהיקרב במלחמה בין אמריקה ובין רוסיה.

הראיל ומדיניות העצירה מציגה ברירות אלו שאין לעמוד בהן לפני בנות־בריתנו הוותיקות, מבקשת כל מדינה אירופית, ובריטניה בכלל זה, להחליץ מהסכסוך שבין רוסיה לבין אמריקה. בעוד שנתנו את מרצנו לעידודם והיווקם של סין הלאומית, הפרסים, התורכים, היהנים המלוכניים והשמרנים, ושל אויבי המשטר הסובייטי בהונגריה, ברומניה, בפולין, התרוספו קשרי הליכוד הטבעי בינינו ובין בריטניה, צרפת, בלגיה, הולנד, שווייץ והארצות הסקנדינביות.

בכל הערכה והירה של מצבנו בעולם לא נוכל עוד לסמוך עליהן כעל בנות־ברית נאמנות באיחוד המכוון נגד רוסיה הסובייטית וטינהג בידי ארצות־הברית, אַל לנו להשלות את עצמנו שבמאבקנו עם חברית הסובייטית נעמוד ככיכול בראש איחוד עולמי של מדינות דימוקראטיות.

כחנתן של המדינות הדימוקרטיות הראשיות כאיי רופה, ואולי גם בשתי האמריקות, היא, במקרה הטוב ביותר, לעיין את מאוני־כוחן של רוסיה ואמריקה ובר דרך זו לתרוך ולפשר ביניהן; ובמקרה הרע ביותר, להתנס לתוך ד' אמות של ניטראליות אשר אולי תעביר מעליהן את השואה הכפולה — כיבוש על־ידי צבאות הסובייטים ומטרה להפצצות אטומיות אמרי־קניות".

אם תפרוץ מלחמה כזאת בין המערב ובין המזרח, תתעוררנה בלי ספק, מלחמות־אזרחים ותהיינה לתר פעות רוחות.

ברור שהפצצה האטומית, וכן כל כלי השמדה המר נית, הגם בראש וראשונה כלי מלחמות בין אומות שונות: במקרים רבים אי־אפשר להשתמש בהן במל־חמת־אזרחים מחמת המצב המשובש, מכאן, שמלחמת־אזרחים, בטועל או בכוח, תהיה כמו מחוסנת מפני כל השמדה המונית, למשל, עיר שחציה בידי חסידי אחת משתי המעצמות הגדולות היריבות, וחציה בידי האחרת, הדעת נותנת ששתי המעצמות תימנענה מל־החריבה.

דרך־תנופה אחת שאמריקה יכולה ללכת בה, בלי שתכניס ראשה במלחמת־אזרחים באירופה ובלי שתהי יה אנוסה לשלח חילות־יבשה לאירופה ולהשתתף במלחמה יבשתית גדולה בה, היא, כמדומה, הפצצות אטומיות של ערי רוסיה מבסיסים באפריקה הצפונית; יש להניח כי את הבסיסים האלה תוכל להחזיק בחיי לות־יבשה קטנים, לפי הערך, מתוך שזוהי הדרך

הפצצות האטומיות. על-ידי הכללת כל-יזין רגילים וחילות-היבשה במסגרת הדיונים ייפתח פתח להסכם בדבר צמצום כללי של חזיון, אף כי גם במקרה זה לא תהיה הדרך לכך קלה. ואף אם לא יוכלו לחסל ולאסור מיד את השימוש בכל כלי השמדה המונית, הגבלה כללית של חזיון, לרבות מספר הפצצות האטומיות, בכל-זאת תהיה בה התקדמות ניכרת בהשוואה למצב הקיים.

ברור שלהצלחת ההסכם אין די בבחינה ריאליסטית של יחס הכוחות בעולם בעת המשאומתן, ובפעולת הגבלת-חזיון המוצעת על יחסי-הכוחות בעתיד, השיחות העלינה חרס אם תתנהלנה כמו בשנים האחרונות. אם אמנם רוצים בהסכם יש ללמוד ממעשי הוועדה לאג"ר גיה האטומית כיצד לא לנהל שיחות. למשל, הגוזמאות על כוחו של נשק מסוים כגורם יחיד מכריע במלחמות גדולות, ועל היכולת להביאו אל מקומות תועדתו, והתעמולה העולמית שיגעה להציג את תכנית-ברוך כמתנה נדיבה מאין כמות — כל אלה היו, כמדומה, עצם מעצמי התנופה הדיפלומטית האנגלו-אמריקנית. המתקראת ברבים „מלחמה קרה“, ולא נסיון כן להגיע להסכם.

ייתכן שבעתיד תשתנינה הנסיבות. אם תתחלנה השיחות על הגבלת כל סוגי חזיון, לרבות הפצצה האטומית, בשנים הקרובות, הדעת נותנת שכל מדינה תבקש לשמור בידיה מלאי מספיק של כל-יזין הדרושיים לה ביחור, לדעתה. למשל, אמריקה ורוסיה תוכלנה להסכים ולקבוע שמספר מסויים של פצצות אטומיות אמריקניות ונושאייהן ישווה למספר מסויים של דיוויזיות רוסייות. בנסיבות כאלה תראה כל ארץ ענין לה למעט עוז כליה הטובים ולהפריז על עוז כליו של הצד שכנגד, כדי ליזכזכז בחרונו. היוצא מזה הוא, שארצות-הברית תראה צורך למעט את ערכה הצבאי של הפצצה, כדי שתוכל לשמור לה, לשם שווי-משקל צבאי, מספר גדול של פצצות אטומיות כנגד מספר מסויים של דיוויזיות רוסייות.

ייתכן שבשלב מאוחר יותר אפשר יהיה, וגם מן המועיל, לשוב ולהבדיל בין כלי השמדה המונית לסוגי נשק רגיל, כמו שהוצע בהודעת אטלי-טרומן-קינג בסתיו 1945. אף כי הודעה זו, המדברת על כל כלי השמדה המונית כאחד, היתה נבונה לאין-ערור מהח"לסת הוועדה לעניני האג"ר האטומית אשר הגבילה את הדיונים בפצצות אטומיות בלבד, אנו מניחים, והיא עיקר בהשקפתנו, כי הזמן טרם בשל לטיפול נפרד בכלי השמדה המונית, להוד משאר סוגי-חזיון. הטעם הראשי לכך הוא מצבן הגיאוגרפי של אמריקה מזה ורוסיה מזה, השונה תכלית שינוי, וההבדל הגדול בדרגת האינדוסטריאליזציה הקיים ביניהן. עקב ההב-

ההשמדה המונית שבידי אמריקה ובריטניה, כן יפתח וילך הסיכוי להשיג בהם תוצאות מועילות, ככל שתגדל הסכנה יגבירו בני אירופה המערבית — יהודים, מעמדות ומדינות כאחד — את מאמציהם להחליץ מחבלי המאבק בכל דרך שתימצא להם.

ד.

אם דיונונו אינו מוטעה הרבה אין סכנת מלחמת-עולם שלישית, בשנים הקרובות, גדולה כמו שמקובל לחשוב, דעה זו יסודה בהנחה שרוסיה מעוניינת מאוד מאוד להמנע ממלחמה; ושאמריקה, מכמה טעמים, אינה עלולה לדהוק את השעה. מסתבר איפוא שהעולט ישקוט; על-כל-פנים — שנים מספר.

בינתיים ילך ויגדל מלאי הפצצות האטומיות בא-מריקה, ויום יבוא שגם ברוסיה יתחיל לגדול מלאי של פצצות. מדינאים אחר-איים בארצות-הברית יוכיחו לשקול בכובד-ראש ובזהירות את הבעיה העדינה של בחירת שעה-כשרה לחידוש השיחות בדבר הפיקוח על אג"ר אטומית, שהם עצמם גרמו להפסקתן זה עתה. סכנה גדולה כרוכה בהשחיה. אחרי שרוסיה תצבור מלאי של כמה אלפי פצצות אטומיות, יגבר חרבה כוחה הצבאי, שהוא גם בלאו הכי גדול מאוד בתוקף חילה הרב והיעיל, כבר ציינו כי פצצות אטומיות עלולות להועיל כנשק מסייע טקטי; אפילו מאה פצצות תועלנה הרבה אם תופעלנה מתוך תיאום עם פעולות יבשתיות גדולות; ואותו מספר פצצות, אם תוצאנה להפצצות אורדים נרחבים, לא יביא תוצאות חותכות. אם לא יוחל במו"מ קודם שהדברים יגיעו לידי כך, יהיו בידי רוסיה כל הקלפים הטובים.

הבה ונראה מה הם התנאים ההכרחיים להצלחת המשאומתן שיבוא. ברור כשמש שיישוב הבעיה בדרך כל-שהיא יחסד, בעיקרו של דבר, על משא-ומתן בין אמריקה ובין רוסיה, משאומתן זה יהיה רצוף, בהכרח, ויתורים ויתרונות שווי-ערך בכל השלבים. אם תוסיף אמריקה לדון באג"ר האטומית כבעיה מבודדת בפני עצמה, כפי שעשתה, כמדומה, בעבר, ברור שלא יהיה מקום למשאומתן, וממילא גם להסכם, עד שתגיע רוסיה, בשדה האג"ר האטומית, לדרגה שאינה נופלת הרבה מזו של ארצות-הברית. אולם אם יחדל בידודו של ענין האג"ר האטומי מית, כלומר אם יהיה חזיון הפצצות אטומיות לא רק כאחד עם שאר כלי השמדה המונית, אלא גם כאחד עם כל-יזין רגילים ובהילות-יבשה, אז יקל למצוא דרך להסכם אשר יתקבל על דעתן של רוסיה וארצות-הברית גם יחד, ובזמן קרוב.

על בסיס מורחב זה תוכל רוסיה, בעלת חיל-היבשה הכביר, לעמוד על המקום עם אמריקה האוחזת ביד את

תפרוץ מלחמת עולם שלישית — עדיין יהיה העולם מורכב ממדינות בודדות ומקבוצות מדינות, בעלות מיבנים חברתיים שונים מאוד. את ענין הבעלות והניהול, שתכניות-ליליאנטל-זברוך בונות עליהן, יש לראות כנחלת הימים בהם שררה האמונה המוטעית בכוחו המכריע של כלי-זין אחד.

יתר-על-כן, ברור שהטלת עונשים על מפירי תווה פירוק-הזין תוסיף להיות נתונה, ככתוב במגילת אר"מ כיום, ותלויה באהדות הדעה של המעצמות הגדולות. דבריו המפורשים של מארשל, כי „הוואטו הכרחי בכל הנוגע למעשי תוקפנות, מעורר תקוות-מה בנידון זה.

קל להבין כי שיטת-פיקוח בינלאומי שתמלא דרישות אלה, קרוב לחדאי שתהיה מבוססת בראש וראשונה על השגחה מספקת מאת חברי-מפקחים בינלאומי, השגחה שתחול על כל סוגי-נשק ראשיים, ובכללם הפצצות האטומיות, ולא דוקא על בעלות וניהול בינלאומיים.

ייתכן, שלאחר זמן תגיע האנושות לשלב כזה שהתכנית האמריקנית לפיקוח בינלאומי עלידי בעלות וניהול תהיה בגדר המעשי והאפשרי. תנאי מוקדם לכך הוא שתקום ממשלה עולמית בצורה זו או אחרת או שהיחסים בין העמים יהיו יחסי ידידות. ספק הוא אם בתנאים כאלה יהיה צורך בתכנית לכונון מוסד בינלאומי אשר לו תימסר זכות הבעלות על כל מפעלי כוח אטומי, וזאת אומרת — גם על מפעלי כוח אחרים, קביעת מקומם בכל הארצות וניהולם. יחידות הייצור בכל ארץ כבר גדולות הן כלי-כך, שקשה לנהלן כראוי. ייתכן, שהדרך היעילה ביותר לקיים את התיאום והפיקוח הדרושים היא הקמת מוסד בינלאומי מתאם ומערכת השגחה בינלאומית, כשהבעלות על המפעלים וניהולם נשארים בידי כל מדינה ומדינה, אף-על-פי שאין אנו יודעים מה דמות תהיה לממשלה עולמית בעתיד ואיך תיוולד, קל להינבא שתחלחל לא תהיה בכלי-זין אחד או מוצר אחד, דבר שהיה עיקר הדין וחשבון של הועדה לאנרגיה אטומית מטעם האומות המאוחדות.

דלים האלה שונה מאוד ערכם של כלי-זין שונים לכל אחת מהמדינות האלה. כאשר תקרב רוסיה אל דרגתה התעשייתית של אמריקה יוטבו סיכויי הסכם ביניהן בשאלת הכלים שאפשר לסגלם להשמדה המונית, ברגע זה מוטב, כמדומני, לעסוק בבעיית פירוק הזיו הכללי, אף כי פירושו של דבר הוא, שמספר מצומצם של פצצות אטומיות יוסיף להימצא בעולם, מלנסות להשמיד את כל הפצצות האטומיות — ולהשאיר את כל יתר כלי-הזין בלי פיקוח.

נראים הדברים שההבדלה הישונה בין השימוש בכלי-זין לשם פגיעה בצבא האויב ובין השימוש בו לשם פגיעה באוכלוסים לא-מוזנים חשובה ומועילה יותר מן ההבדלה בין כלים שאפשר לסגלם להשמדה המונית ובין סוגי-נשק אחרים. כי ברוב סוגי הנשק ובכללם, בלי ספק, בפצצות אטומיות, אבל לא בנשק בקטריולוגי, אפשר להשתמש ביעילות גם כנגד צבא וגם כנגד תושבים לא-מוזנים. כמובן, יש קשיים ידועים לכל בקיום ההבדלה האמורה הלכה למעשה; אך השימוש בחיל-אוויר במלחמה האחרונה, מראה שיש בה תועלת. חילות-האוויר של אמריקה ובריטניה, אין להם חשק לפי שעת לווותר על דרך-לחימה שהם הנהיגו, וגם מתגאים בזה לתמהוננו. אך המצב, אולי, ישתנה כשתושבי המדינות האלה יעמדו די הצורך על הסכנה הנשקפת להם ולא-רצותיהם מהשיטה הזאת.

ענין זה מביאנו לבעיה החשובה של צמצום נושאי-פצצות מרחיקי-טווח, מטוסים וראקיטות. האיל והסדרת כלים כאלה היא דבר קשה הרבה מהסתרת כלי-זין, פצצות, פצצות-אטומיות, באקטריות, הדעת נותנת שצמצומן והפיקוח עליהן יהיו ענין לא קשה. צמצום כללי של מספר המפציצים וכלי-התוף ארוכי-טווח יקל את משא ההזדיינות, ותשוב מזה — יקטין את הסתד מפני התקפות ממרחקים; כמובן, בתנאי שתוקם שיטת-השגחה מספקת.

לכשתחלגה המעצמות, כאחד הימים בשנים הקרובות, לדרך בפרטי שיטת ההשגחה, יש מקום להניח כי בעלות בינלאומית על כוחות מזוינים וכלי-זין וכלי-תעופה לא עוד תראה כמועילה בעיניהן. כי בעוד שנים מעטות — ואנו מניחים שבשנים האלה לא

בית הכלא

שתי זאריאציות על נושא אחד

דן בן אמוץ

א: השומר והאסיר

הלכתי. הרחוב היה ריק מאדם והשמש היכתה מציאות על ראשי. הכביש צרב את כפות רגלי היחפות. מאחורי עונבתי שורה ארוכה של בתים מוגפי תריס ודלת והם עמדו כמצבות לבנות מעל קברי אנשים. הייתי יחידי.

שקט גדול עמד בחלל והתנכר לכל תלומותי. ריח האפשרויות אשר לבקרים נמוג בשמים העמוקים ועד הערב נשארו עוד שעות ארוכות. היה חם מאוד ולא רצייתי אלא לעמוד שעה קלה בצל. נחדפקתי על שערים רבים ואיש לא פתח. הרחוב היה מת. רווח לא נשבה. הצללים הוקפו חומות שאין לעברן והאנשים הסתגרו בחדריהם והורידו תריס גדול בפני עולם-השרב ובפני צעירים כמוני המשוטטים בחוצות ואורבים לצל ולמנוחה. (כן. צל אחד מצאתי. והוא הצל של עצמי. כלב עמד בו שעה ארוכה ונשף בלשונו הורודה. לי עצמי לא נתן מחסה — הצל הזה. אני רדפתי אחריו והוא הלך בעקבותי).

ואולי לא את הצל ביקשתי? שמא לא חלמתי כלל על המנוחה? אולי רדפתי אחר דברים שלא ידעתי לכנותם בשם? שכן צעיר הייתי ובודד כרוח על פני ימים.

מכל מקום הייתי עייף — עייף שלא לפי גילי. נכון הייתי לשכב כך בטבורו של הכביש — אילו רק מצאתי בדל צל לראשי. אך הכל היה לבן ולוהט. אכזר ודוחה. השמש עמדה גבוה בקדקוד הרקיע והאור היה גדול עד אין מפלט. כחותי כלו. לא ניסיתי להתדפק עוד על פתחי הבתים. „הצל הוא רכושו של היחיד ורק האור היה ויהיה נחלת הכלל“ — חשבת. ובסופו של דבר, ידעתי, שלא אוכל להגיע אלא אל הערב ואל עצבותו הרבה.

ולפתע. בהתגלות הים לפני. נתקל מבטי בדלת אחת פתוחה. דלת אחת ויחידה. הבית היה עתיק, חסר חלונות וכבד. הדלת הוליכה לתוך כניסה שבעת-צל, אולם כשנתקרבת בריצה מלאת-תקוה, הופתעתי למצוא שלט שהכריו במפורש:

הכניסה לזרים אסורה!

נדהם נעצרתי כשמוחי נטרד ממחשבה גדולה: מוזר, כל יתר הדלתות שאין החוק מאיים מעליהן, סגורות ומסוגרות, ואילו זו האחת פתוחה מתוך רווחה השורה — כקוראת לאדם.

הצצתי שוב בים הגדול, נאנחתי עם גליו הרכים והפכתי את גבי אליו. עיני טרפו את הצל הטוב שבכניסה והושפלו ארצה. פקפקתי רגע, נשאתי את ראשי הלוהט, הבטתי סביבי ו...נכנסתי. הכלב ששירך רגליו אחרי נשאר בחוץ.

ברגע שפסעתי שתי פסיעות מעבר לסף, כבר ידעתי שעשיתי מעשה שלא ייעשה. כחתף באה עלי הרגשת אשמה כבדה וידעתי את חרדת הפשע. פרצת אחד מחוקי האדם, אמרתי לעצמי, וזהו חטא לא יכופר. אך, אל אלוהים! הן צעיר הייתי ורוב חוקי האדם לא היו קיימים לגבי ידי מאחר שלא עברתי עליהם מעולם. ומי מכם לא שגה כמוני בבוקר ימיו? הן כולנו מודים

במשוגתנו רק לאחר שפסענו אותן שתי פסיעות גורליות מעבר לסף האסור. רציתי לתזור בני. אני נשבע שרציתי, אך היה מאוחר מדי. הפכתי את ראשי והספקתי עוד לראות את השלט שנשמט ארצה ונוסף, כאילו עשוי היה זכוכית, ואת הכלב שקיפל זנבו בין רגליו, ובו ברגע נסגרה לעיני הדלת בשקט מסתורי ומחריד.

עתה לא היתה הכניסה שבעת-צל עור, אלא תשוכה בלבד. אפלה נתנשבה במלוא הפחדים והחרטות. נסיתי להדוף את הדלת, אך זו היתה נעולה וככל שהוספתי להתדפק עליה, הלך לבי ונתפעם. הלמית אגרוסי נישאה בחלל הכניסה והכיאה עמה הד תופי-בראשית שנשמעו כקריאות בית-דין של אחד משבטי האדם הקדמונים.

אני אבוד, ידעתי, שוב לא אוכל לתזור ולצאת מכאן אלא אם כן תיפתח הדלת מעצמה כאשר נסגרה לעיני, זה עתה, ללא פשר ומובן.

באור עמד רית עבש של משרדים, הקירות שנגעתי בהם היו חלקים וטחובים. עיני נתמלאו עיגולים אדומים מרוב מאמץ לחדור לחוך העלטה. עטלפים התנופפו מעלי כחששות התרחשות. פסעתי צעד קדימה ו—לא-יכלום. עשיתי עוד צעד ועל אף זהירותי מעדתי ונשתטחתי ארצה במלוא ארכי.

כאן, בלי לדעת מאין הופיעו, תססו כי ידי ברזל וגררוני על פני הרצפה כטלטל גויה בראש חוצות. בעטתי, השתוללתי והם ששכו בני. צרחתי במלוא גרוני היבש: „אינני אשם! לא ידעתי!” והם לא שמעו. וכך גררוני על פני המסדרון האפל עד אשר הוקמתי על רגלי והושלכתי על כסא חסר משענת. נפלתי ארצה, חורו והושיבוני בגסות. זרקור נדלק מעלי וסינור אותי כצינור הבהירה. מצמצתי בעיני ויד אחת שהורמה באיום מעל ראשי פתחה ושאלה:

„למה נכנסת הנה?”

ככל אשר חיפשתי לא מצאתי כל נימוק אשר יתקבל על ידי זרועות ברזל.

„שמעת מה ששאלתי, דבר!”

„היה... היה חם בחוץ ורציתי לעמוד מעט בצל.” ענית בהכנעה כמודה באשמה.

„שקר!” צרחה היד בקול של מרתפים.

„אינני משקר. אני אסביר הכל. בחוץ היתה שעת צהרים, היה חם.” תזרתני על טענת.

„זאת כבר שמענו. מה עוד?”

„זה הכל. אני נשבע.” אמרתי מאהיל על עיני בכף ידי.

„לא ראית את השלט?”

„ראיתי. אבל הדלת היתה פתוחה. באמת.”

„שמעתם?” (כאן פנה לידיים האחרות, ובעיקר אל זוג ידיים דקות מאוד ומלאות קשב.)

„הדלת היתה פתוחה! אלא מה רצית, שתהיה סגורה? ואיך יכנסו האנשים?”

„הלא זה מה שאני אומר?” קראתי בשמחה.

„בשבילך הכניסה אסורה?”

„מדוע?” העזתי לשאול.

„מדוע? החמ... (שמעתינו לוחש משהו לתוך תשבת הידיים הדקות ולאחר שקיבל, כנראה.

את ההוראה המתאימה. ענה:) אל תשאל למה! אנחנו השואלים כאן שאלות! יש לך מה להוסיף?”

„להוסיף על מה?”

„להגנתך.” השיב הקול בבוז.

„לא. אמרתי את כל האמת.”

היה שקט לרגע ואחר לחשו משהו הידיים הדקות ברכות וקול המרתפים סיכם:

„טוב. נאסרת עד להודעה חדשה. בפעם הבאה תדע לא להפר חוקים.“

הזרקור כבה. לא ראיתי אדם. הזרועות תפסו בי. לא היה כל טעם להתחנן לפניו. לפי הקול נראה היה שאין להזיון מהחלטתן. נישאתי בחלל המעופש. דלת נפתחה ובתנופה הושלכתי בעדה. הדלת נסגרה בהטחה והחושך החדש מצאני מוטל באבק. לאט לאט החלה האפלה להחזיר סביבי עד אשר הצלחתי להבחין בקוים מעורפלים שהקיפוני: קירות תפוחים, אשנבים צרים בסמוך לתקרה, שכבת ברזל ומשהו הדומה לדרגש עץ.

קמתי על רגלי והתחלתי מתנקה מהאבק שדבק בי. עכשיו יכולתי להבחין ביתר בהירות בסובב אותי לאולם הנה היתה התחלה, את סופו קשה היה לראות אולי משום החושך הדבוק לכתליו האפורים ואולי משום שלא היה לו סוף כלל. מבוחר היה לכל ארכו, ככל אשר השיגה עיני, על ידי קיר סורג עבה וצפוף. האור החד באלומות צרות מבעד לאשנבים שהיו קבועים במרחק של עשרות מטרים זה מזה.

ישבתי על הדרגש ונאנחתי בהקלה. „אם כן ידידי, קיבלת עונש מאסר בסך הכל“ — לחשתי לעצמי בחיוך. בית הכלא לא היה נורא בעיני כלל. כשחשבתי על העונש הצפוי לי תיארתי לעצמי מאסר מלווה עינויים שהם קשים הרבה מן הברידות. ניגשתי אל הקיר־הסורג ולפתי את מטיליו הצוננים. רק עתה, אולי משום שעניי כבר נתרגלו לחשיכה, הבחנתי באיש הזקן שישב בכורסה מעברו השני של הקיר.

באור העמום דומה היה שנרדם. ישב מפורקד בכורסתו הרכה, ידיו מוטלות לצדדיו ברפיון ונמשכות ארצה, עיניו עצומות בחיוך ושני ספרים גדולים ועביכרס משמשים הדום לרגליו. תקעתי את ראשי לתוך ריבוע הברזל ככל אסיר ולא גרעתי עין מעל הישיש שללא ספק היה שומר בית כלאי. הוא נראה בעיני מעבר לזיקנה — את גילו קשה היה לשער. אולי בן שמונים ואולי מאתיים ואולי בן נצח. ברגע זה היה בעיני סמלו של החוק ומורו היה לראותו ישן. רצייתי לשאול משהו. ידעתי שעלי, כאסיר, לשאול שאלות. רצייתי לדעת מתי, למשל, אוכלים, מתי קמים ומתי שוכבים, כמה זמן אשב כאן ומי יקבע את יום שחרורי, סוף־סוף רבים הדברים שעליך לדעת כדי להרגיש את עצמך מותאם ומפוייס למסגרת חיים חדשה. אולם עוד לפני שהספקתי לומר: „אדוני השומר...“ פקה הישיש את עיניו החכמות, הביט בי ושאל:

„אם כן באת סוף סוף?“

„מה זאת אומרת: סוף סוף? ידעת שאבוא?“

„מישהו הן מוכרח היה לבוא. זאת ידעתי.“ אמר באנחה.

„וחיכית לי?“

„וכי איך יכולתי שלא לחכות לך? הן זה תפקידי. אני השומר שלך.“

„חארתי לעצמי.“ אמרתי.

חיכיתי לשאלות נוספות מצדו, אך הישיש נתפרקד ביתר נוחות, יישר את רגליו מעל

הדום הספרים ועצם את עיניו קמעה. חששתי שירדם שוב.

„ואינך שואל כלל מדוע אסרו אותי?“

„מה?“ פקה את עיניו.

„שאלתי, אם לא מעניין אותך לדעת למה אסרו אותי.“

„הה! מה זה חשוב? רבים היו כאן לפניך. מעולם לא ידעתי את סיבת מעצרו. העיקר

שאתה כאן. לולא אסרו אותך לא הייתי יכול לשבת במקום הזה. לפי החוק יש להרוס את ביתך הסוהר אם לא יימצאו אסירים עבורו. ולפי שעה מוצאים. אני מודה לך מאד שעברת על החוק.“

„אתה מודה לי?“

„כריכן. בזכותך אני מוסיף לשבת כאן. ולא רק אני. בזכותך קיימים החוקים והאנשים המתוקים אותם. מה היינו עושים בלעדיך? אני אמנם זקן מאד, אולם האמן לי כי גדולה תשוקתי לחיות.“

שתקתי רגע. חשבתי ושאלתי:

„ומתי אוכל לצאת מכאן?“

„ברגע שיימצא מישהו תחתך.“

„כבר מחפשים מישהו?“ שאלתי בלגלוג.

„די וי“ סקד עלי השומר. „שאלה דיין. ועכשיו ספר לי אתה: מה עושים שם האנשים —

בחוף?“

„מה הם עושים? הם חיים.“

„כן, אבל איך הם חיים? עדיין הם עצובים או שמא התחילו לצחוק?“

„לא ראיתי הרכה אנשים“ אמרתי. „ואלה שראיתי היו עצובים. בעיקר הזקנים. רק

הצעירים מאד מעיזים לצחוק ולשיר. הם אינם יודעים.“

„שום דבר לא נשתנה, אני רואה. כל אחד מספר אותם הדברים. ואתה, מדוע אינך שר

וצוחק? הנך צעיר לימים עדיין.“

„אינני צעיר. ראיתי מלחמה.“

„מלחמה לשם מה?“

„לשם מה? לשם הלבנים התלויים בהצר. מלחמה נוראה.“

„תגיד, והילדים מחייכים?“

„מדוע אתה שואל כל זאת? האינך יוצא החוצה? לא קראת עתונים?“

„אין בהם ענין. אני קורא רק את ספרי התחוקה החדשים. הגה שנים מהם לרגלי.“

„אינך רואה אפילו את השמש.“ אמרתי והדבר נגע ללבי.

„השמש...“ אמר. „ספר לי על השמש.“

„לא עכשיו. אני עייף. אשכב לבוח מעט.“

„לא. ספר לי על השמש, על הילדים ועל הים הגדול. אני מבקש ממך — ספר!“

עיניו נתרחבו ופיו נפער כלקראת אגדה. הוא גחן קדימה ככל האפשר, כולו צמאן לשמוע

על המתרחש בחוף. הוא ניסה אפילו להזיז מעט את הכורסה, דבר שהסב לו כפי הנראה כאבים

נוראים, שכן מיהר לתמוך את ירכו בכף ידו ופניו נתעוו מתוך סבל.

למרות תחנוניו הרבים שתקתי. נדמה לי אפילו שלא הצלחתי להסתיר את הנאתי למראה

סבלו. לפתע נתגלה לי סודו הגדול, למעשה היה הוא האסיר האמיתי — אסיר החוק, אסיר

האסירים. נטול חלומות היה בעיני ואין דבר נורא מזה. אני לפחות שאפתי וכמהתי לחופש ואילו

הוא לא יכול היה לחלום אלא על חילוף האסירים — אדוני החלומות. נתפרקדתי על הדרגש

וסתמתי את אָזני כודי לא לשמוע את תחנוניו והפצרותיו.

כך עברו ימים רבים. תחילה נוהג הייתי לתרוץ קוים בקיר. כל יום קו, כל שבעה קוים

מחיקה. ואחר, כיון שלא ידעתי כמה זמן אשב כך, חדלתי מלספור את הימים. השומר הזקן לא

פסק מתחנוניו ואני לא בעניתי לו, אף על פי, עלי להודות, שתחנוניו הספוגים כאב אמיתי

הוציאוני לא פעם משלוותי. ידעתי שבסופו של דבר אהיה מוכרח לספר לו, ויהא אפילו מתוך רצון

לעורר בתוכי דברים שהיו יקרים מאד ללבי, וכדי שלא להיות מופקר לרגשותי מצאתי לעצמי שעשוע נאה שאף עודד את רוחי לא מעט.

על קירי קבוע היה סולם כבאולם התעמלות. מזמן לזמן, כשעיפתי מן השכיבה, מטפס הייתי בסולם זה עד שלבו האחרון, אמת, הוא לא הוליכני לשום מקום, אולם, לפחות, יכולתי לטפס. בעמדי כך גבוה, על גבי השלב האחרון, לא נעלמו מעיני מבטי הקנאה העזים שהשומר שולח היה לרגלי. אני הייתי צעיר, אני טיפסתי, אני הלמתי ואילו הוא לא חדל מגנוח ומהתחנן בלא כל רגש של כבוד עצמי. עד שיום אחד, כשהעיקה עלי הבדידות וידעתי מה רב המחיר שהשומר יהא נכון לשלם עבור סיפורי — פתחתי ואמרתי:

„טוב, ומה תתן לי אם אספר לך?“

„תספר לי על השמש ועל האנשים?“ קרא בהתעוררות.

„כן, מה תתן?“

„הכל, הכל!“ תבטית כהתלהבות.

„תתן לי את התופש?“ שאלתי בזהירות.

„רק זאת אל תבקש. החופש שלך אינו ביד.“

„טוב, לא אספר איסוף על ריח היסמין שבשדרה ועל...“

„ועל...?“

„תתן לי ללכת?“

„אינני יכול. האמין לי, בקש כל דבר אחר.“

נשתתקתי ונתתי לימים רבים שיחלפו על פני, ידעתי שיאלץ, לבסוף, לשלם מחיר יקר מאד עבור הסיפור. הוא הלך והכחיל מיום ליום, הפצרותיו הפכו לאט לאט ללחש חזק. הייתי עומד קרוב ככל האפשר אליו כדי לראות את סבלו הנורא. עד אשר לא עצר כוח עוד ויום אחד הניע ראשו בהסכמה ולחש בקול יבש: „טוב, אשחרר אותך. רק ספר, אני נחנק.“

סיפרתי לו על השמש בורחתה, על השמים העמוקים המעלים מדי יום סומק לקראתה. סיפרתי לו על השמש בצהרי יום, על האור הגדול בעולם. סיפרתי לו על הילדים המשחקים בחול שעל שפת הים ועל המבצרים שהם בונים כמונו. סיפרתי לו על ריח הקווארינות ועל נערה ששכבה עמי בצלן. סיפרתי לו על דברים שתמיד חלמתי עליהם ולא תמיד השגתי אותם והוא הקשיב לסיפורי כילד ממש. הוא הייך אפילו ולא פסק מלשאול שאלות שהיתה בהן תמימות ראשונית. כשסיימתי, ביקש בעינים מלאות אושר, שאוסיף ואספר. דומה שהאמין רגע כי אין הוא אסיר עוד — השומר הזה.

„אמרת שתספר על ריח היסמין. ספר.“ הפציר בי.

„אה, היסמין... ליסמין יש ריח לבן וחם. כשעצובים טוב ללכת בשדרת יסמין. אתה כאילו מתחיל להאמין מחדש, כמו שאתה מאמין בהרבה דברים עם זריחת השמש. אתה יודע? אני אוהב את ריחה הכבד של פריחת חרובים. הוא מבשר את בוא החורף וגשם ראשון שיורד בדרכי העפר וריח הפריון הרענן שעולה מהשדות. אני אוהב ריחות.“

„ולנערה ההיא איזה ריח היה?“ שאל.

„אינני זוכר הרבה. כשאהבה נעלמת היא לוקחת עמה את הריחות. אך נדמה לי שריח אדמה

היה לה ואולי ריח ילדות. היא אמרה: השמש שלך בתוכי. אני מאושרת.“

„מה זה? מה זה מאושרת?“

„אושר הוא... אושר זה להתעורר בחורשת אקליפטוסים... תן לצאת מפה!“

„עוד לא ספר.“

„איך יוצאים מכאן? סיפרתי לך יותר משידעתי. איך יוצאים?“

„תחזור אלי? שאל בתחינה. אתה מספר יפה.“

„אני מקוה שלא אחזור.“

„אתה תחזור. אני יודע. תחזור אם לא תברח אל העצים והשדות שלך. אתה יכול ללכת.

הדלת פתוחה.“

הדלת באמת היתה פתוחה. אולי היתה פתוחה תמיד. בקצה הכניסה החשוכה קרוע היה

שער אל העולם. הוא היה מלא אור ירק.

„אל תסגור.“ ביקש. „אני רוצה לראות. זוז מעט. מה אתה רואה?“

„לא כלום. הרבה אור והרבה ירק. אין מה לראות. אני הולך.“

בלי להפנות את ראשי התחלתי פוסע קדימה. הדלת נסגרה מאליה מאחורי גבי. בחוץ

עמדה שמש בלבן של הרקיע והכחה על פני המציאות. כל הבתים היו סגורים. רצייתי לחזור על

עקבותי ולשוב אל הצל. זכרתי לפתע ששכחתי לספר משהו לשומר וידעתי שרק הוא יקשיב

לדברי בצמאון שכוח. אולם אותן זרועות הברזל עצרו בעדי מלחזור והשליכוני בגסות החוצה —

אל השרב.

„המקום כבר תפוס! חפש לך בית סוהר אחר?“ צרח האיש בעל קול המרתפים.

קמתי והתחלתי ללכת. הכביש צרב את כפות רגלי היחפות. הרחוב היה ריק מאדם. מאחורי

עזבתי שורה ארוכה של בתים מוגפי חריס ודלת. הם עמדו כמצבות לבנות מעל קברי אנשים.

הייתי יחיד כתמיד. עמדתי.

ב: האדם זמית בלאו

המלחמה גסתיימה והשאירה אחריה. בין היתר, קירות הרוסים ומנותצים. גשתחרתי, כרבים.

מהכל. נשאיתי, בפעם הראשונה לאחר שנים רבות, ללא מסגרת. החופש — הגדול מנשוא —

הכביד עלי מאד. לא ידעתי מה לעשות בו, אף שמיטב שנותי קידשתי מלחמה למענו. עתה

יכולתי ללכת סוף סוף לכל מקום שחשקה נפשי. ולא הלכתי. כל הבתים, הטובים כרעים, היו

פתוחים לפני. אנשים הזמינוני לתדריהם המרווחים או אל מרתפיהם האפלים. ולא נעניתי להם.

איני יודע מדוע הסבירו לי פנים ככה. יתכן שפשוט אהבוני ויתכן שרצו לגזול ממני את החופש

שלי. איש לא קבע לי פגישה. יכולתי לכוא ולצאת כרצוני. יכולתי לעשות כל דבר שעלה על

רוחי ולכן, אולי, לא עשיתי דבר. החופש הרב דיכא בי כל רצון. הייתי אבוד בין הבתים הפתוחים

ובין האנשים העסוקים. ספינה שעגנה בסמוך לחוף קראה לי להפליג למרחבים ולא באתי. היס

הגדול היה בעיני בית כלאו הנורא של החופש. למרבית הצרה אבד לי גם שעוני באותם הימים

ואנוס הייתי לשאול את השעה מפי העוברים ושבים. רבים היו עסוקים מכדי לענות לי ולא

מעטים היו חסרי שעון כמוני. התחלתי מונה את הימים לפי שקיעת השמש ולא לפי זריחתה.

השממון אכל אותי.

בקרי היה מתחיל בשעות הצהריים ומשום כך, אולי, לא הזתירה השמש האכזרית תקווה רבות

בלבי. נוהג הייתי לצאת לרחוב כדי לבקר את אחד מידידי וכך, בעודי צועד אל ביתו, היה לבי

נסוג והולך עד אשר נעצר הייתי ומטיל ספק בחשיבות הביקור או במה שיבוא אחריו. הייתי סתנה

לכיוון אחר מתוך ידיעה ברורה שאשה מחכה לי בחדר מוצל, ועד מהרה מוצא הייתי את עצמי עומד בפנינת רחוב, נואש מהכל, משועמם ומדוכא מחופש הבחירה שבידי ומריבוי האפשרויות הצצות לפני. וכך היה יורד עלי הערב בלי שאציץ בספר ובלי שאגע בכינור. הסתלקתי ככל האפשר מכל ההזמנות שניתכו עלי, מתוך אמונה שמשאו גדול, גדול באמת, יתרחש יום אחד בעולמי, ובסופו של דבר, כרגיל, נשאר הייתי יחידי ובודד וחנוק חופש עד שהייתי מטיל עצמי, לאחר הצות, על מיטתי הקרה ונותן להרהורי לרחף בשמי האפשרויות. נמלט הייתי אל השינה הגואלת ומשתחרר ממנה, לדאבון לבי, בשעות המאוחרות של הבוקר, וכאן היה הכל מתחיל מחדש: הליכה חסרת מטרה ברחובות העיר, הזיות מטורפות, בדידות והרגשת תלישות מוחלטת, הלכתי וטבעתי יותר ויותר בתוך הריקנות ולא ידעתי מאין יבוא עזרי.

רציתי לרצות משהו ואין לך דבר אומלל מזה. רציתי שיהיה לי איכפת. אך אני לא אהבתי ולא שנאתי דבר בחיים. נערה אחת שאהבתי, פנתה לי עורף והלכה אל אחר, אפילו לא קנאתי לה. אה אלוהים! כמה רציתי לקנא למישהו, לשנוא או לאהוב! וכל אותם רגשות וחוויות עברו על פני מבלי לנגוע בי. לו לפחות יכולתי להרדם ולישון ללא זמן והגה גם מפלט זה, השינה, החלה להטרף עלי ולא נשאר לי אלא לחכות לבוקר ולערב שאחריו וכך חוזר חלילה. יום יום.

עד אשר באחד הימים, כשדימיתי כי לא נותר לי אלא לשלוח יד בנפשי, באה התלטה בלבי להסגר בבית כלאי כפי שעשיתי לא אחת בשנות חיי הקצרים. ידעתי שבית הכלא ירפא את נפשי כאשר היטיב לעשות פעמים רבות. פתחתי את ארון המסתורין שלי, הנעול והמכיל את כל מרתפי נשמת, הוצאתי את המפתח הגדול ופניתי בדרך לבית-הכלא.

הפעם לא ספקתי ולא נעצרתי בפנינת הרחוב. הלכתי בלי להפנות את ראשי לצדדים ובלי שהרטות יכרסמו את החלטתי. בית כלאי עמד במרכז אחד הרחובות הסואנים שבעיר ועל דלתו שלט מכריז ברורות:

בית כלא פרטי
הכניסה לזרים אטורה בהחלט!!!

הדבר לא עורר תשומת לב יתרה מצד העוברים ושבים מאחר ששלטים ממין זה נישאו מעל דלתות רבות בעיר. הדלת נפתחה בהריקה מוכרה, נכנסתי אל ממלכת הסוהר שלי, סגרתי מאחורי במהירות את הדלת לבל יתקהלו ילדים סקרנים, והשלכתי את המפתח מבעד לחלון.

ברגע שפסעתי שתי פסיעות מעבר לסף — ירדה עלי שלוה רבה וצעדי שהיו עד כה מלאים ספקות, נתמלאו בטחון לא ישוער. הכרתי מיד את בית כלאי הטוב והישן. הכרתי את ארבעה כתליו המסוידים והשושעים רעננות, את השעון המטקטק מעל הקיר, את השולחן, המאובק אמנם, אך היציב והמזמין, את גליונות הנייר, ערימת הספרים, הכינור, את העיפרון המרשחו והממתין, את חלון השבכה הפתוח אל הרחוב ואת הספה הנוחה שמעדה לרגליו. ניגשתי לסורג החלון, לפתי בידים מלאות אושר את מטילי הברזל וזמזמתי לי משהו להנאתי. אחר הפשלתי את שרולתי כניגש לעבודה ממשית מאד והתישבתי ליד השולחן. ידעתי: דבר אחד חסר היה בחיי, והוא — לוח זמנים, סדר יום, נטלתי גליון נייר והתחלתי כותב בכתב נקי ומסודר, בשורות ישרות ומקבילות:

לוח הזמנים	
התאריך.....	
06.00	קימה
06.00 — 06.30	רהצה
06.30 — 07.00	התעמלות
07.00 — 07.15	שטיפת החדר וסידורים שונים
07.15 — 07.45	ארוחת בוקר
07.45 — 08.45	נגינה
08.45 — 11.00	הילוך לאורך הקירות
11.00 — 13.00	עמידה ליד החלון
13.00 — 13.45	ארוחת צהרים
13.45 — 14.15	שכיבה על הספה בלי תנועה
14.15 — 14.45	תנועות הגוף יצעקות
14.45 — 15.15	צויות פנים לפני הראי
15.15 — 17.00	לימודים
17.00 — 19.00	עמידה ליד החלון
19.00 — 20.00	כתיבת מכתבים לעצמי
20.00 — 20.30	ארוחת ערב
20.30 — 21.00	קריאת המכתבים
21.00 — 21.30	הרהורים על החוץ
21.30 — 22.30	תפילה ורהצה
22.30	השכבה

את הגליון הדבקתי על הקיר ולרגליו, על הרצפה, הנחתי כרית רקומה והדלקתי לצדה ארבעה נרות שעה, בכך הסך סדר יומי למעין פולחן, מעתה נסכו בי הימים כשהזן רב, ידעתי בבירור מה אני עומד לעשות בכל רגע, חיי מלאו ענין, קיימתי את לוח הזמנים שלי בדיקנות מפליאה, כבר חשבתי שהצלחתי להגיע אל הרגשת השלמות השוכנת בלבו של כל אדם עסוק, אך, מחר הדבר: לאחר הסיפוק של הימים הראשונים וההתבצרות המוחלטת בסדר השכחה שלי, החלו להתגבגב ללבי געגועים בלתי צפויים אל העולם שמחוץ לשכבת חלוני, תחילה ניסיתי להתנער מהם ולהשתקע בקיום מדויק של לוח הזמנים, הייתי קם ב־06.00, מתרחץ, מכבד את הרצפה, מתעמל, מנגן, מהלך לאורך הקירות, שוכב על הספה וצורה, מעזה את פני ומשקיף בחלון, כותב מכתבים לעצמי ואוכל את שלוש הארוחות בתאורה, אולם לאט לאט הדלתי להתענין בנגינה ונתפסתי יותר לחרהורים על החוץ ולעמידה מול החלון.

עלי לומר את האמת: במשך הזמן התחלתי ממש לבגוד בעצמי, בעודי מתעמל הייתי מגניב מבט, למרות רצוני, לעבר החלון, לא הצלחתי להתרכז בשעת הקריאה ומכתבי הפכו להיות תיאור אחד ארוך לכל אשר ראיתי בעולם ולכל אשר אהבתי מעבר לכתלי בית בלאי, ומאחר שרציתי להיות ישר עם עצמי, לא נשארה בידי הברירה אלא למחוק מתוך לוח הזמנים את אחד הסעיפים ולצרף את זמנו לעמידה בחלון שהפכה לאט לאט למרפון חיי, תחילה הארכתי את העמידה לחמש שעות, אך גם בזה לא הסתפקתי, יום יום מחקתי שורה מתוך הגליון, לאחר חדשים הדלתי לאכול, אחרתי לשכב והקדמתי לקום ככל האפשר כדי להשקיף בחלון ולראות את חלומתי

הקטנים מעבר לטורג הברזל. כוחותי תשו והלכו. עיני נתנפחו מרוב הסתכלות. התחלתי מרגיש הרגשת תלישות ובדידות איומה. אלא שהפעם היו רגשות אלה חריפים לאין ערוך.

בחורף, מעבר לחלוני. סאנו החיים ואני ישבתי בסוהר, מנותק מהכל ומוקף חומות שרובן הקימותי כמו ידי. ופתע, כברק הלפה אותי המחשבה הבהירה: רציתי לחזור אל החיים ואל האנשים. „ואם נגזר עלי להיות בודד לעולמים — מוטב שאהיה אחד מהמוני הבודדים מאשר יחידי עם עצמי — מתוך הכרח.“ — חשבתי. רציתי לצאת. אני נשבע שרציתי בכך. אולם המפתח היה בחורף מעבר להישגידי. עדיין מונח היה בשולי הכביש ודי היה לבקש מאחד העוברים-והשבים שיחננו לי כדי שאמצא את עצמי שוב בין האנשים. תחילה ביקשתי בלחש ובנימוס ואחר קראתי בקול רם ולבסוף צרחתי אך איש לא שמ לב לבקשתי. האנשים עשו את דרכם בחפזה כאילו לא השגיתו בי ולא ידעו שהחופש שלי נתון בידם. צעקתי והם אף לא הפנו את ראשם. צרחתי בכל גרוני הניחר והם לא שמעו.

ואז בא עלי פחד גדול. אלוהים אדירים! ואולי איבדתי את קולי? לא יתכן. הן שמעתי את קולי ברור. מה קרה איפוא? החלון היה פתוח. שמעתי את צעדי האנשים, את קולותיהם, את צחוקם העסוק והם את קולי לא שמעו. ובכן, זה הדבר: בית כלאי ניתקני לחלוטין מהחיים. לחלוטין! וכי איך יכולתי להבין את הדבר אחרת? אבל היתכן באמת? היתכן שבדרך זו ענשוני החיים על אשר הסתגרתי בפניהם? התחלתי אורב לאנשים. לא צעקתי עוד. רציתי רק לנגוע בהם, אולם איש לא קרב לחלוני. מימי לא ידעתי עינויים אכזריים יותר. הם טרפו את שנתי והפכו את ימי לגיהנום. קויתי בכל גופי שמישהו ירגיש בי באחד הימים. ואולי כדי להרוס תקוה זו — הופיעו חמישה אנשים, בשעות המאוחרות של בוקר אחד, ונעמדו ליד חלוני.

„השאלה היא אם כדאי לנו לקנות את התרופות בכסף המקומי.“ קבע אחד מהם כממשיך את טענתו. „זה נכון.“ אישר משהו. „היה רצוי יותר לקנות אותם בפרנקים. מה מחיר הפרנק כעת? אתה יודע?“

האיש בעל המצה הגלוי והחכם שאליו הופנתה השאלה — הניע ראשו בשלילה. האחרים החרישו אף הם.

„איש אינו יודע מה מחיר הפרנק היום?“ חזר ושאל הראשון. הם החליפו ביניהם מבטים שואלים ומשכו בכתפיהם.

ואני ידעתי את מחירו של הפרנק.

„אחת עשרה פסיק שש“ קראתי כמטיל חבל-הצללה. מתוך תקוה ששיבו לי כגמולי, בבוא הזמן. „היכן אפשר להודע על מחיר הפרנק?“ שילש האיש שאלתו כאילו לא שמע את תשובתי „11.6“ צרחתי. „הלא אמרתי לכם: אחת עשרה פסיק שש“

אולם איש מהם לא הפנה את ראשו אלי. הבעת ההתרכוזות לא חלפה מעל פניהם. חגבוה שבהם עמד מופנה אלי בתצי הפניה וחייב היה להרגיש בי. אך הוא לא שמ לב אלי אף שלא חדלתי מלנפנף בידי. רק פעם אחת חלפו עיניו על פני החלון ועל אף צעקותי ועוריות פני, חמק מבטו הלאה וחזר אל איש שיחו כאילו הייתי חלל ריק.

„טוב. נניח זאת. נוכל לברר בבורסה את המחיר. אך העיקר: היכן אפשר יהיה להשיג מקום עבור בית המרקחת שלנו?“

„בקצה העיר! עומד מחסן למכירה“ הציע אחד ששתק עד כה.

„בקצה העיר! שם לא נביא תועלת. אל תשכחו שרוב החולים גרים במרכז העיר. בית המרקחת יוכל להיות עסק מכניס ומפעל עזרה לזקוקים לה רק אם נצליח להשיג מקום במרכז. הנה למשל, לו יכולנו להשיג כאן מקום, ברחוב הזה, או בקרבתו“ סיכם הדובר הראשי. „מדוע אי אפשר להשיג? מקומות יש די והותר.“ אמר האיש בעל המצח הגלוי והחכם. „ברחוב הזה יש לפחות כעשרים בתי כלא פרטיים כמו זה שלפנינו למשל. אם לא נוכל לשכנע את בעליהם שבית מרקחת חשוב יותר לבני אדם מבית כלא, לא תהיה לנו ברירה אלא להשיג צו החרמה מהממשלה.“

„זאת לא נוכל לעשות.“ התערב מישו בדבריו. „לכל אדם יש זכות להסגר בתוך בית הכלא שלו. זאת לא נוכל למנוע מאיש. מה יהיה על הופש הפרט שאנו דוגלים בו?“ „חופש הפרט!“ הפטיר הראשון בבוז. „המושג היפה הזה נותן לאחד את האפשרות להתמוגג מבדידותו ומנפשו העצובה ומתרבה אחרים הוא שולל אולי את החיים עצמם.“ „אני אתן לכם את בית הסוהר שלי!“ התפרצתי כשאני דוחק את ראשי ככל האפשר לתוך ריבוע הברזל. „קחו לכם אותו. עשו בו מה שאתם רוצים. תראו: הוא עומד במרכז העיר. לא תמצאו מקום מתאים יותר ממנו. תקבלו אותו חינם. אני מוותר בזה על כל זכויותי. רק פתחו לי. תנו לי לצאת מכאן. הנה המפתח. שם, ליד הכביש.“

למולי התקרב אחד מהם כלשהו אל החלון. שלחתי החוצה בטירוף את זרועי, תפסתי בכתפו וטלטלתי אותה בכל כוחותי. „אתה שומע? פתח לי!“ צרחתי. הוא לא שמע. הוא אף לא הניד עפעף. בערמה גסה גשתמט מידי והתרחק כשהבעת בוז מרעידה את שפתיו. אף האחרים לא טרחו לפנות אלי. פניהם הוסיפו להיות חרושי דאגה.

„אני אבוד!“ צרחתי עד כדי תפיחת העורקים שבצוארי. „מה עשיתי לעולם שאיש אינו רוצה לשים לב אלי? הן רק כלאתי את עצמי בבית הסוהר שלי. וזה הכל! — אני נשבע. אל תתנו לי למות כך בעודי בחיים. ראו: עדיין אני חי ונושם. תנו לי לצאת מכאן. אני רוצה לחזור אל האנשים!“

נשכתי את שפתי עד זוב דם. השתטחתי ביאוש על הדרגש. עוד שמעתי אותם אומרים: „תראו איזה אולם נקי ומסודר.“ (הם עמדו ממש ליד החלון והציצו פנימה). „זה היה מתאים לנו מאד. חבל שאין כאן איש. המיטה ריקה. בעל הבית הכלא הזה כנראה עסוק מכדי לבוא הנה.“ ואחר החלו דבריהם לגרוע באזני. הם התרחקו מעלי ולקחו עמם את תקותי האחרונה. קמתי והתחלתי להתהלך מקיר אל קיר כמסורף. תלשתי את הגליון מעל הכותל וקרעתי לפיסות ניר קטנטנות. ניפצתי את כנורי אל סורג הברזל. והשלוח עדין הייתה רחוקה ממני. עליתי על כסא והלמתי באגרופי הגדולים בשעון הקיר שלא פסק מלפרק את יאושי לדקות. הכיתי בו בכל כוחותי והוא הוסיף לפעול. הזמן לא רצה להעצר. השמש כבר החלה לשקוע. השמש שלא ראיתיה זמן כזה רב. השמש שזריחתה ושקיעתה ניחשתי לפי צבעי גגות הבתים שמעבר לרחוב. השתוללתי כך עד אשר אפסו כוחותי כליל. ואז אף שהייתי עייף עד כלות החושים, גררתי את רגלי אל החלון ולא חדלתי מלטרוף במבטי את המתרחש מחוצה לו.

לבגד עיני עברו כל אותן מסגרות החיים שיכולתי לבחור בהן בעודי בחוץ. עתה כבר היה

מאוחר מדי, אנשים אצו לעסקיהם. יכולתי להיות סוחר לו רק רציתי בכך. ילדים ידו אנשים אל חלונות הבתים. יכולתי להיות מורה ומחנך. אשה הרה עברה ברחוב. יכולתי להיות אב למשפחה. תהלוכה עברה ונשאה סיסמאות גדולות ואני ישבתי בסוהר. ילדה קטנה חיפשה את כדורה הקטן שנתגלגל עד לרגלי חלוני. צעקתי לה. הצבעתי בידי והיא לא ראתה ולא שמעה. חיפשה עד שהחשיך ופנתה הביתה כשהיא הולכת ובוכה. מודעות גדולות הכריזו על חוגים לידיעת הטבע ועל קונצרטים ואני לא יכולתי לפרוץ אליהם.

באחד הימים, כדי לגזול כנראה מלבי את אחרון החלומות, שמעתי דפיקות על דלת בית כלאי. שלוש דפיקות מוכרות, ושקט. אחר שמעתי את קול הנערה שאהבתי. „אתה בפנים? אפשר להכנס?" ושוב דפיקות. „כן, אני בפנים?" צרחתי במלוא אזני. „קרבי אל החלון. הנה, כאן!" היא הוסיפה להקיש על דלת הברזל רגע ארוך ולא חדלה מלקרוא בשמי בכמיהה. אחר שמעתי את מצעד רגליה. הם קרבו לחלוני ונדמו. קמתי כאחוז קדחת ונצמדתי לסורג הברזל אך היא הסתכלת מבעדי לתוך החדר והשפילה את ראשה. היא עמדה כה קרוב אלי עד שריח הדשאים אשר לגופה העבירני כמעט על דעתי. הושטתי את יד התוצה ולטפתי ברכות את פניה ושערה.

„זה אני, נערה. כן, זה אני. הנה הידים שידעת. את מרגישה? פתחי לי, חיכיתי לך הרבה זמן. הנה המפתח שם. פתחי לי, אני מבקש ממך. לא! רק אל תלכי. אמרי לי משהו, אל תלכי!"

היא חיכה כנזכרת במגע כפות ידי ופנתה ללכת לאטה. ראיתי את פניה העצובים, הלכתי אחרי ריחה הטוב והלחתי את ראשי בכפות ידי ובכיתי. אפילו היא לא הרגישה בקיומי. הרחוב נתרקן מאדם. כולם הלכו להם. נותרתי יחידי גם מהוץ לבית כלאי. מרחוק הגיע שאון גלי הים המתנפצים עם הים מול הסלעים. מוסיקה רכה זלגה מחלון אחד הבתים. משהו נעלם התעופף באויר כסיכויי התרחשות. צעדים לא קצובים נשמעו לפתע משמאל לחלוני. אשה זקנה קרבה בצעדים אטיים ועמדה בקצה המדרכה, ממש ליד מפתח בית כלאי. חושי גמתחו עד קצה גבול היכולת. היא השגיחה במפתח ללא ספק. עקבתי אחר מבטה. „רק שלא תקח אותי עמה ותעלם לעולם." — התפללתי בלבי. כבר נזאשתי מלצעוק. ידעתי שלא תשמע לי ובכל זאת לחשתי באימה: המפתח שלי, שלי! אולם היא הרכינה את ראשה. כפי ששערתי, הושיטה את ידה לעבר המפתח. כמעט נגעה בו ופתאום מעדה והשתטחה על הכביש כשראשה נחבט במדרכה. שמעתיה נאנקת בכאב. ניסתה להתרומם ולא הצליחה. אצבעותיה הצפודות זחלו על הכביש וניסו להיאחו במשהו. שוב עשתה מאמץ להתרומם, דחקה אפילו רגל מתחתיה וחזרה ונפלה.

„אנשים. עזרו לי... אינני יכולה לקום... עזרו לי..." התחננה בקול רועז.

אולם איש לא בא לעזרתה. הרחוב היה מת. רק אני יכולתי להושיעה. לא הצלחתי עוד לעצור ברוחי, סרצתי לדלת ואף כי ידעתי שגעולה היא, הטלתי בה את כל כובד גופי. ובטרם הבינותי מה קרה, מצאתי את עצמי מוטל על המדרכה שלרגלי מדרגות בית כלאי. אם כן הדלת לא היתה נעולה מעולם! רק עתה זכרתי שמימי לא נסיתי כלל לפתחה. ומה שגרוע מזה ומחריד יותר: נזכרתי שמנעול הדלת אינו ניתן להיסגר כלל מבפנים. רציתי לצנוח תחתי ולהטיח

ראשי בכביש, אך המאורעות נתפתחו במהירות כה גוזלה עד שגם כיום אינני מוצא לי שהות לחזור ולהרהר באותו מקרה מעציב.

תחנוני האשה הזקנה ואנקותיה הוציאוני מתוך הרהורי. ניגשתי אליה ועזרתי לה לקום. הושבתיה על מדרגות בית הכלא ומיהרתי להביא לה כוס מים. ברגע שגמרתי לחבוש את פצעיה, נחקרב אלי אדם בריצה ועוד לפני שנעצר, שאל:

„אתה עזרת לה לקום?”

„כן” עניתי.

„ואתה גם חבשת את פצעיה?”

„כן. מה יש?”

„טוב מאד. דע לך שמהיום והלאה הנך מצורף לאגודה שמתפקדה להקים אנשים המועדים בדרכם. ולא זו בלבד. עיקר תפקידה הוא למנוע מהאנשים את אפשרות הנפילה. אתה מוכן לכך?”

„בתחלט” מיהרתי לענות. „אני מקווה. אנב, שיש לאגודה זו סדריו מסוים ולוח-זמנים מקיף.” „לכך אל תדאג” אמר האיש. „רוב שעות יומך תהיינה תפוסות על ידי האגודה. לצערנו גם שנות חיי אדם אינן מספיקות כדי לבצע את המשימות הפשוטות האלה. יש לך תמונה?”

„כן. הנה” אמרתי והושטתי לו תמונה מהוזה.

„טוב מאד. נכניס אותך לתוך מסגרת. הנה הכתובת. עליך להופיע מתר בשמונה בבוקר במשרד. דייק” פקד עלי האיש ופנה ללכת.

„כן” עניתי כראוי. „אני אוהב לדייק.”

האשה הזקנה התרחקה והלכת. אנשים תתלו להופיע ברחוב. מכוניות חלסו בכביש וצפרו. אמרתי שלום למישהו והוא לחץ את ידי. אנשים השגיתו בי וחייכו אלי בידידות. תלשתי בשמחה את השלט מעל בית כלאי ותליתי במקומו מודעת שטרחתי להדפיסה במו ידי:

לשכירה אולם מרווח וגדול (מתאים לבית חרוקחח!)

רק לרגע הייתי יחיד ואחר כך הלכתי. נעשיתי עסוק.

בְּנֵי לַיִל

אהרן צייטלין

קרנא דא וקרנא דא לשמחה לטיילא ותתא.
(זוהרי בשלח).

הַיְנוּקָא :

על דלת המערה שלי
יד דפסקא: צא-נא, צא.

בְּרֵי יוֹתָא :

ר'ו ותיא בחבור שלם -
לא עוד יתי הדבור אלם.
ר'ו תשיב הדבור להיא.

הַיְנוּקָא :

שךש יעקב יענה תפארת.
שמעתי קול. שמעתי קול.

בְּרֵי יוֹתָא :

באש קרבות הארץ בוערת.
כי עת לגאל. כי עת לגאל.

הַיְנוּקָא :

יסד גלף האבן לגל.

הולף הינוקא, הפבא-אחרי.

זמן רב

דומם ויחיל

יגהר

ליל הגליל.

בסביבי הקר

טקין הקרב. למחי

פגזים נחפזים

קם הארצי.

מספס בצור.

אחרי הגור -

זיטל.

קורדובירו געור.

צופה באור

שחר אדם כמו פצע.

ממערת קברו הינוקא

קם ור'דו אבוקה.

על הרי הגליל

תאהיל

חרישית

קדרות אשמרת שלישית.

מצפת

צועד הוא מירונה

(רוח-הרים, קומה לנהו)

לקראת

רבנו שמעון בן-יותאי.

מקברו במירון

קם רבנו שמעון

ור'דו אבוקה.

לאן? לצפת.

צועד הוא לקראת

הינוקא.

יש שוקה טוקו.

מאזין לגנדו

עמום כרמש הוד קו.

ושב והחיש הפצע.

נפגשים בדרקם הינוקא והשב.

אבוקה באבוקה נוזעת.

הַיְנוּקָא :

שלום עליך. ברי-יותאי.

אני ישנתי ולבי ער.

לי הגד כי באר לסי

תפלא בעוד ועיר.

בְּרֵי יוֹתָא :

כלאד-הקריית ינוקא שלי.

טלאד-הקריית ימלא הקאר.

בְּמִשְׁיָךְ מִסְפִּירַת מַלְכוּת
עוֹ לָהֶם וּמִסְלֵט.
לָהֶם בְּהַר מִשְׁלֵט.

וַיִּסַּל:

מִשְׁלֵטוֹ תַּדְּוֶשָׁה אֲשַׁמַּע.

קוֹרְדוֹבִירוֹ:

מִה מִשְׁמַעוֹ

הָאֲרִי:

מִשְׁלֵט - לְשׁוֹן שְׁלֵטוֹן;

עַל צְבָא-קְלֹפוֹת-רְמָעָה

יִפְוֶנָא, יִפְוֶן שְׁלֵטוֹן

לְאֵלֶּה הַמַּעַט.

לְלוֹחְמֵי מִשְׁלֵט.

הַיְשָׁקָה אַחַר הַמִּשְׁקָה

בְּמִשְׁיָךְ לָהֶם בְּרָכָה.

אַחַת אַחַר שְׂגִיָּה

בַּיְצֵת בְּרָזֶל חֲטָל -

שְׁמַעֲנִי קוֹרְדוֹבִירוֹ.

וְדַע לָךְ, וַיִּסַּל:

לְהוֹן יִקְרָא פְּגוּזִים

וְתַפְּגוּזִים רְזוּזִים.

רְזוּזִים תַּדְּוֶשִׁים-עֲתִיקִים,

רְזוּזִים בְּנִרְתִיקִים.

בְּתַקְרָף קָרְבִי-שְׁלִי-מַעֲלָה

מִלְחָמַת-מִשָּׁה חֲלָקַט.

רְאוּ - הִנֵּה הַמִּשְׁלֵטוֹ

וַיִּסַּל:

קַמְמֵי אֲנִי וַיִּסַּל

וְרֵאשֵׁי נִמְלֵא סָל.

קוֹרְדוֹבִירוֹ:

אַף אֲנִי קוֹרְדוֹבִירוֹ,

בְּמִשְׁיָךְ הָרְהָה.

הַגְּלִזְלִים רְצֹאָה וְשׁוֹב

יִצְאוּ לְשָׂאב - -

וַיִּסַּל:

קַטֵּל

שִׁירִין וְרַחֲשִׁין.

בְּעֵבֶר לִיל-נְהָה.

מִתְעוֹרֵר בְּתַקֵּל

תַּפּוּחִין בַּיְשׁוּן

וּמִצְפָּה.

כִּי הָיָה נְהָי

לוֹ לְפָה.

קוֹרְדוֹבִירוֹ:

הֵן חֲתוּ קְלֹפוֹת הַלִּיל.

נִסְק לְחַשְׁמֵל

הַחֶשׁ וּמִמְלַל.

הַבְּהִיר מִבְּהִיר.

לְשַׁמַּע דְּכְרוֹ וּבִיקְרוֹ לְחַוּוּחַ.

הָאֲרִי:

לֹא זֹאתוֹ

עַל בְּצִרֵי יִקְרָאֵל בְּעִיר.

קאפקא וגיתה

יצחק אבנארי

מאָס האָבאר במחקרו הסוציולוגי על שרשי המשטר הביורוקראטי החדש והעמידנו על הסכנה הנשקפת ממנו ליחיד. גורלה של הקופחנו נסתמל לדידו בהתייבשותן של ביורוקרטיית, העלולות להוליד מקרבן משטר, שאינו משרת את האדם אלא משעבדו — הלא הוא המשטר הטיטאליטארי. חזה ובר הורתו של משטר זה עשרות שנים קודם לידתו. הקורא כיום במחקרו המדעי, שכתבו לפני ארבעים שנה ומעלה, כי המשק החדש והמדינת החדשה, יוצרים כלי־הרף פנגנוני־כתיבה חדשים, לאמור כיתות חדשות* וכי הביורוקראטיית המודרנית נוסלות לעצמן, שררה מוסיטה ותולכת, עד לבלי השאיר ספלט לבני־האדם, כאשר לא היתה עוד בדבר־הימים** — הקורא זכרים אלה דומה עליו מחקר זה כפירוש ליצירתו של קאפקא, ניתוחו המדעי, כמחזה כשירתו של קאפקא, מביע את השאלה: „הכי אפסה כל תקות ישועה ז'“ אולם, יצירתו של קאפקא ניתנת להתפרש גם בפנים אחרות. ב„ארמון“ מוזמן ק. עלידי חרד מעלת רוזנותם כמודד־קרקעות, והנה בבואו לכפרם של אדוני הארמון, נודע לו שכל אותה הזמנה בטעות יסודה. „איש לא הסביר לי פנים, וכל מי שסרהבתי בו, מיהר ליסטר מלפניי, ראש־הכפר אמר לו בגילוי־לב: „איש אינו מעכב בידך כאן“, הוא הלך מאכזבה אל אכזבה, ובכל זאת אינו מרפה. „באתי לכאן בשביל להשאר ז'“ אבל אף על פי שהוא מבקש לישא אשה מבנות הכפר, דוחים אותו תושבי המקום: „וכי מי אתה... לא מבאי הארמון אתה, לא מבני הכפר אתה. הרי אתה אפס, למגינת־הלב, אתה בכל־זאת משהו אחר, זר“, מי הוא הנראה ז' ומחר בכל מקום? מי הוא שמקבלים פניו בחשד בכל אתר ואחר? כלום לא את גורל היהודי בגלות מספר קאפקא בזה?

וכיוצא בזה נאמר ב„אודדק“: מקום־מגוריו „בלתי קבוע“, וב„וספינת“ מסופר: „מין ליאות וחוסר־תחלת ממלאים — ישותו של צמנו, שהוא כה ערתיקה בכלל“, אותו מקום־מגורים האותן סגולות נמש, כמה הולמים הם את טיבם של יהודי־הגולה. נצי ונד הוא מארץ לארץ ומפח־נפש ואי־הבנה הם סנת חלקו. ליאות וחוסר תחלת, נכר ובדידות, שעליהם

* Zur Lage d. bürgerlichen Demokratie in Russland, 1906.

** Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus, 1904.

בסקירה ראשונה ידמה, כי שירתו של קאפקא ושירתו של גיתה — דבר והיפוכו הן. כאן עולם של סהומה ומפח־נפש, ואילו כאן עולם של השקט ושלוה, כאן הקריאה: „ותר! ותר!“, ואילו כאן הקריאה: „הגנו מצנים עליכם את התקנה“.

ואף על פי כן, נסיון ללמוד גזירה־שות בין יצירות שניהם עשוי להאיר, עם כל השוני שבהן, מינות חשר בות בשירתם ולחשוף צד־שיתוף לא במסכתם האמנר תית בלבד, כי אם גם בתביעה המוסרית העולה מתוך כתיבתם.

אך תחילה ננסה לפענת שירתו של קאפקא, שעד היום מגלים כה רוב־פנים.

עולמו של קאפקא — רמות הברתנו הקיימת למקרא כל יצירה מיצירות קאפקא יכה על ראשו היאוש הגדול, גורל־אימים מוזמן להם לכל גבוריו: צדיקים ורשעים תועים בעולם ומחור־המצם מהם והלאה, אמת, יצירות המתנות סכל־אנוש היו מאן ומקדם, כל טרגדיה סופה אבדן־גבורה. אפס כי המחיר שבעולמו של קאפקא הוא בכך שאנשיו נשמעים לחוקים אשר בינתם קצרה מהשיגם והם נכנעים לכוחות נסחרים אשר לא ידעו פשרם, כל מינה שהם פונים, הם מתנגפים במשולים — במנגנון זר להם, ביורוקרטיה השמה מאמציהם לאל.

גבור הרומן „המשפט“, יוסף ק., מובא לדין מבלי דעת על מה ולמה. „הכי אפסה כל תקות ישועה ז'“ שואל הוא את עצמו, הוא מנסה להגיע אל השופט העליון, למען יצא לאור משפטו, אולם השופט העליון רחוק לבלי־השג וקטני־הסקידים, שאתם מגעו ומשאו, אינם מסייעים אותו אלא קוראים אליו בלעז: „ותר! ותר!“, הקורא עוקב נמעם אחרי המאמצים, החותרים ומתחדשים, של גיבור „המשפט“ להגיע לבית־הדין העליון או של גבור „הארמון“ אל „הרד מעלת רוזנותם“, וסוף שהוא רואה בכשולן מאמצים אלה.

יצירותיו הדלות־הנוחם של קאפקא לא נודעו ברבים בימי חייו, אך משעה שקמו שיטות־שררה, שבהן נידונו בריות בלי יכולת להצטרק, שבהן נתפס היחיד בין גלגלי המשטר באפס מוצא, הופיע לעין כל עולמו של קאפקא כנובאת־בלהות על הממשל הטוטליטרי אשר עלה לגדולה רק אחרי מותו. כקאפקא בשירתו, כן התחקה באותו פרק־זמן

השתקפות, שאנו שבעי-האדמה כדמים בנפשנו, לפי שאין שום השתקפות, ואנחנו רק רואים אדמה בכל פינה שאנו פונים. (מוכא ממכס ברוד: D'Jeusseite 322, II), מושג השתקפותה של תארץ בשמים קבע לעצמו מקום נכבד בתולדות המיסתורין של המערב. האם אחזה יצירתו של קאפא בהשגות מיסטיות-סמליות כגון אלו? רושם זה עוד יתחזק בנו למקרא שורות אלה: „אין בנמצא בלתי-ראם עולם רוחני. מה שאנו מכנים עולם פוחשי הוא יסוד הרע שברוחנו, ומה שאנו מכנים בשם רע אינו אלא צורך הרגע של התפתחותנו הנצחית.“ אך מכיון שאין אנו יכולים לערוך דמות לעולם הרוחני והפנימי, על כרחנו יהיה תיאורם בבהינת „אנתרופומורפיזם.“ (מ. ברוד שם 322, II).

הנה כי כן אי-אפשר לו לקאפא, עם כל היותו תדור אמיתו של המאור השמימי ואפסותו של העולם הפוחשי, אלא להיצמד באמנותו אל עולם-המפש. אנחנו איננו רואים בעינינו אלא את הארץ בכל נחלתה ורשעותה, במהות-בית-דין שלה ובמלקים שלה, במדחיה ובסבלותיה, „פרצוף-תפלצת“, כלשונו. אך הואיל ואמנותו משקפת את האדמה בשמים, הרי יכול הוא לומר עליה: „אמנותו היא היות-מסונור“ סך-האמת: האור אשר על פרצוף-התפלצת הנרתע, הוא אמת ותו לא.“ (יומנים ע' 207).

עד כאן קאפא על יצירת עצמו. היא שואפת להיות ריאליסטית, אך ריאליסטית באורח מיוחד במינו. היא מספרת לנו רק ממשעי העולם הזה, אך היא מספרת לנו אלה רק למען המאור הנוגע עליהם. שלא מעלמא הדין.“

ואולי כאן מקום להקשות, אם בכלל ניתן ריאליזם כזה לביטוי אמנותי, מקום שמסילים ספק בייחוד יצירתו של קאפא, שם יפה גזירה שווה לאמנותו של גיטה. טימתו של קאפא „העולם הפנימי אינו בר-תיאור — תיאור ההשתקפות“ אחות לה מימרה של גיטה: „האמיתי, שהוא חלק אלוה ממעל, לעולם לא נוכל להכירו במישרים. אין אנו רואים אותו אלא מתוך הבבואה, הדוגמה, הסמל, מתוך תופעות בודדות דומות. אנחנו חשים בו כבתיים שלא ישיגום בהשגת השכל, אך איננו יכולים לבלי רצות להשיגם, דברים אלה אמורים בכל תופעות העולם הממוש.“

בימי עלומיו עוד שאף גיטה להשיג את האמיתי ואת האלוהי במישרים ובלא חציצה, ומתוך דתף טיטני זה יצר את „פאוסט“, אבי-טיפוס לפאוסט היה לו משה, אשר ראה את אלוהים, לא באמצעות בבואה

* יומנים ומכתבים, Gesammelte Schriften, כרך VI, 1937, ע' 206.

** Versuch einer Witterungslehre.

מספרים הרמנים של קאפא וכיחוד זו המכונה של תניצוד בתבלי בירוקרסיות זרות — כל אלת הולמים את דמותו של היהודי.

ופירוש אחד של יצירת קאפא אינו דחה בהכרח את הפירוש האחר, בדירתו של היחיד במשכנת משפחה-הפונים זורתו של היהודי בחיק העם-פארוח חיות דומות הן בלבטי אנוש וכשלונו, על כן מה מדכאת היא הקריאה: „ותר! ותר!“, הבוקעת אלינו מתוך עולמו של קאפא.

„כל החולף רק משל הוא“: תפיסת גיטה וקאפא

אך כלום פירשנו כהלכה יצירתו של קאפא, אם ראינו אותה כבבואת חיותיו של האדם במציאות, בין בחברה המודרנית ובין בכרז? הן מתאר קאפא גם חזיונות-פלאה: בני-ראם שמתגלגלים ברמשים, וקופים שנהפכים ליצורי-אנוש, או כלבים שעיסוקם בסתקר מדעי, וכדורים הנעים באורח-פלא.

ואפשר ירמו לנו סגנונו, מה כוונתו, אם לתיאור מאורעות-שבממש או ליצור חזיונות-אגדה הוא מכוון, לשונו מדויקת חממה, יקרה בעיניו אמנותו של פלובר, לפי שאינו מתאר אלא עובדות, משמע, עובדות הוא רצה ולא חזיות!

הוא משהו פעם את סיפור „המסיק“, המרק הראשון של הרומן „אמריקה“, לרומן-התבורה האנגלי הרר אליסטי, „המסיק“ — היקוי גמור לדיקנס... כוונתי היתה, כפי שאני רואה עכשיו, לכתוב מעין רומן דיקנס, אלא שנוספו עליו אורות עזים יותר, שאני נוטל מן הומן, ואורות כהים יותר שהעליתי מתוך עצמי... ברברי הוא רישומה של כל הטיבת ההבל הזאת, ברבריות שאני אמנם נמנעתי ממנה. הוסר-לב מאזורי המניירה השופעת רוב-רגש (קאפא מאת מכס ברוד, ע' 169).

אולם המפתח להבנת יצירתו של קאפא לא יימצא לנו במה שהוא אומר על הדמיון בינו ובין דיקנס, אלא בדבריו על הניצוד בין שניהם: בדבריו על „האורות“, על החסיכה כולה שאינה „הבל“ ואינה „הסר-לב“.

ושמא תשאל: כלום מצוינת יצירתו ביתר לב ומאור, שעה שהיא מספרת לנו מעשה מיתת-בית-דין ב„מושבת-הענושים“ במין ריאליזם העשוי להסליד נפש קורא, או פרשת „המלקים“ ב„משפט“, המטלטלת את הקורא אל הייט מתנה-ריכוז? כדי ליישב סתירה זו הבה ונעיין עוד ביומניו, „העולם הפנימי“ — אינו בר-תיאור, פסיכולוגיה היא תיאור השתקפותו של העולם הארצי במרחב השמימי, או ליתר דיוק: תיאור

משבעי־האדמה, שאינו רואה בלתי־אם אדמה. אבל בעיני אותו כפרי, כבעיני פאוסט, נעשית האדמה שקופה וכאילו מתגלים בה השמים. על כן יאמר גיתה: האדם, בכל היותו נמשך אל האדמה, נושא בכל זאת את עיניו... השמימה, מפני שהוא חש בתוך עצמו בתחושה עמוקה וכה, כי הוא אגרה של אותה מלכות־של־רוח (בשיתותיו עם פון מילר, 29 באפריל 1818). וכדומה לכך אנו שומעים מפי קאפקא: „הוא אגרה האדמה; וכאותה שעה הוא — אורח השמים“ (יומנים, ע' 208).

על חיים אלה בשמים ובארץ כאחת מספרים גיתה וקאפקא כהיותם שררים על פני האדמה. הן השמים מחוץ נסתר הם מלפניו.

לפיכך אמנותם היא כאמת ריאליסטית, או כתגדרת גיתה, ממשית, אבל הם רואים במציאות יותר ממה שהריאליזם הרגיל מוצא בה. הם מחוננים בהדמיון להכרת האמת שבממש, שגיתה מכריל מצד אחד בינו ובין דמיונות על „ארצות ומצבים טורים, שאין מבינים בהם ולא כלום“ וכמד אחר בינו ובין אלה „הדברים והייתה כממש“, כאילו די להם בכך. (בשיתותיו עם אקרמן 25 בדצמבר 1825) העולם הארצי כשלעצמו חסר־טעם הוא, הוא מקבל טעם רק כררגת „מעבר“, בנוסחו של קאפקא.

אמנותם שהאדם הוא לא רק אגרה האדמה אלא גם אגרת השמים פורצת מתוך שירתם לא בסיפור־דמיון על השמים, כי אם מסיפור־דמיון על האדמה. לכך כיוון גיתה במאמרו: „כל החולף רק משל הוא“. הם מעידים על השמים, שעה שהם שרים על אודות האדמה. הכתיבה היא לקאפקא „צורת התפילה“. לגיתה רק „התקוות שהאמונה שוררת בהן מזהירות, מרוממות את הנפש ומפרות“, ו„הנושא העיקרי, היחידי והעמוק ביותר של תולדות העולם והאדם — הוא הסכסוך בין הכסירה והאמונה“. שירתם של גיתה וקאפקא, עם כל שפעת הריאליזם שבה, אינה בחזקת ריאליזם כוסר, שאין לו אלא התופעה המוחשית, כי אם ריאליזם מאמין, המקיש מן הארצי על המותר־מ־הארצי.

„כל החולף רק משל הוא“: כפל המשמעות ברם, שירה המתארת את מעשי העולם הזה כהשתקפותם בשמים, עלולה להיראות דו־משמעית, כיוון שתיאור ההשתקפות נעשה מבחינת של הארץ, אפשר שהקורא „דבק“ בסיפור העלילה הארצית ויתעלם מן ההשתקפות או יבטל אותה כשעשוע אסתטי בלבד.

ואכן, רבים נתעלם מהם יסוד־האמונה ביצירות גיתה וקאפקא. ולא עוד אלא שקאפקא נחל הצלתו

כי אם פנים אל פנים, לימים נוכח גיתה לדעת, כי נבצר מן האדם להשיג את האלוהי במישרים ועליו לומר די בכבואת, אפשר הכרת זו היא שגרסה לו להיות בטל ממעשי יצירה שירית במשך עשרות שנים ולהר פנית לחקר הטבע, למען בקש את האמת בתופעות העולם המוחש. הודאות, כי השגתנו תקצר מהכיר במישרים את האמיתי, שהוא חלק אלוה ממעל, ונוכל להכירו רק בחזיונות העולם המוחש בחינת בכואה וסמל. הודאות שההתיקה את גיתה מן השירת וקירבה אותו אל חקר הטבע — ודאות זו טבועה מלכתחילה באמנותו של קאפקא. רק במרוצת השנים השכיל גיתה לתפוס את השתלכותו של האדם בעולם כנורל ברי־הגיון, ורק משגמלה בו הכרה זו. מצא את הבכואה ואת הסמל לא בעולם־הטבע לבדו, כי אם גם בעולם־האדם ושוב יכול לעצב דמותו בשיר. לכן, מה נפלא הוא חלקו של פאוסט, שנכתב לאחר שקנה הכרה זו, מתלקו הראשון. כאותו חלק נאמר עליו על פאוסט:

„איש טוב, ביצר לבו העמום.

ידע את השביל הנכון לפניו.“

אולם בחלק השני אנו שומעים:

„אשר ישקוד יכסוף תדיר,

אותו נוכל להרשיע.

ואף כי אהבה ממעל

חלק בו תקח.“

ב„פאוסט“ א' האדם רואה עצמו בחינת „אני ואפטי עוד“ ואין הוא זקוק לעזרה ממעל. ואילו ב„פאוסט“ ב' האהבה של מעלה לוקחת חלק בשאיפה ובכיסוף האנושי.

כנגד שותפות־מעל זו אתה מוצא בנוסח קאפקא „ההשתקפות בשמים“. אין היא נתפסה לנו במישרין. אך אנו חשים בה — גם ב„פאוסט“ ב' בלי הסיום המיתולוגי, שאם לא כן, מה פשר אמרתו של פאוסט „לפני החרוץ לא יאלם העולם“, — האין כאן ההכרה, כי אף בעולם הזה כבר נשמעת בתיקול מלמעלה? ואם בסיפורו של קאפקא „לפני החוק“ אותו סג־נהור כפרי „רואה וזהר בלי־דעם בוקע מתוך שער המשפס“, מה וזהר הוא זה, אם לא המאור הנוגה אל תוך העולם הזה — ממעל?

אמת, שומרה־הסף של החוק אינו רואה וזהר זה, אף על פי שעומד הוא בשירותו של החוק הריהו

* מקס ברוד היטיב לראות את הסמלי שביצירת קאפקא. על מלוא חשיבות הסמל ביצירת האמנותית ובכחשה עמד קארל יאספרס, Philosophie, כרך ג', 1932.

חייב הוא לקבל אותי". האמנם כך חובה היא לקבל אותו? — מנא-תקל! בין אם נכתב הדבר ביד נעלמה על הקיר, בין אם נאמר מפי האב השוטה: הוא הוא ססק-הדין.

משמעותו הסמלית של הסיפור ברורה. לא הרי סמל כהרי אליגוריה. אליגוריה אינה מרצה סיפור-מעשה לשמו. אלא רק כדי לעשותו דוגמה לעלילה אחרת. אם בעת דיכוי פוליטי, למשל, יספרו על יחסי אב ובנו כדי לרמוז על היחסים בין השררה ובין האורת הנרדף, הרי יהיה תיאור כזה אליגוריה. במקרה כזה אין המכוון כלל לאב ובנו אלא לדבר אחר לחלוטין. אולם קאפאק נותן ענינו באמת בשני אנשים אלה, בבנדרמן הנוקן ובגיאורג. אך בעוד הוא מספר סיפורו, דבר דבור על אופניו, הוא מכוון גם לדבר נטולי-מש. שהוא חי אותו כך ולא אחרת.

גדול כוח-העיצוב הסמלי של קאפאק כדי כך שאפילו בבנליים שבסיפוריו נשמעת לך אותה בת-קול מלמעלה. אך הוא כתב גם סיפורים בלי אותה בת-קול, כגון "דין-וחשבון לאקדמיה", "מחקריו של כלב". כאן העולם באמת אילם. מדוע? האדם געדר ממנו. רק האדם הוא אורח השמים והארץ. היו שביקשו לפרש אותן גרוטסקות על-דרך האליגוריה: כיתס האדם למקום, כן יחס הקוף באותו "דין-וחשבון" או יחס הכלב ב"מחקרים" אל האדם. אפס, החיה רק למראית-עין תשא עיניה אל האדם, ואילו האדם, בהגביהו מבט השמימה, גובר על ה"קליפה" החיצונית ונעשה פנימי, לאמור: בן-חורין. לכן גם הגרוטסקות אינן הסרות-פעם. הן אומרות לנו: עולמך, האדם, הוא אָהר!

במותו צייה קאפאק לשרוף את יצירותיו שטרם ראו אור — צוואת שכיב-מרע שירידו מכס ברוד, אחר לבטי-נפש רבים, נמנע מלקיימה. לאשרנו. כלום אין לראות סיבתה של צוואה זו בחשש שהיה בלבו של קאפאק, שמא לא נתלבנה כל צרכה משמעות-הסמל של הרומנים הבלתי-יגמורים שלו?

מכאן אולי יתבאר לנו גם הסיום המיתולוגי של "פאוסט" ב'. בעוד אשר הסמל האמיתי בא לחקיש מן התופעה הארצי-מוחשית על המותר-מן-הארצי, הרי בסיום זה נטש גיתה את מחוז הארצי ופרץ אל העולם האחר, שכבשונו, כמו שאמר הוא עצמו, למעלה מהשגת השכל. אך נראה, כי הוא גופו נתעוררו בו ספקות, שכן הודה לאַקרמן (6 ביוני 1831), שהסיי פור על ישועת הנפש, "קשה היה לעשותו, ועלול הייתי על-נקלה לשגות במעורפל, לולא נתתי צורה וממשה לדברים בדמויות ובהשגות ברורות בנות הכנסיה הנוצרית".

אין זאת אומרת שישועת נשמתו של פאוסט אינה

דוקא בזכות העובדה, שאנשים אשר נואשו מן ההוה מצאו בשירתו ביטוי לניהלים של עצמם, וצעירי משוררים חיקו סגנונו של קאפאק, משום שראו בו טכניקה מקורית של אמנות-הסיפור, והם לא חלו ולא חרגשו, כי בדרך-התיאור המיוחדת שבחר בה לספר תעתיק-אנוש, ביקש להמחיש את חיפושי האלה או את הברחה מפניו.

ואילו אצל גיתה השכיח ההלניזם של תקופתו האמ-צעית את ההשפעה שאָצלו החוג הפיאטיסטי של סור ואנה פון קלאטאָנברג ודוגמת "שירת הקודש" של מילטון וקלופשטוק על גיתה הצעיר, השפעה שהורה ונתגלתה בו בזקנתו. גיתה הזקן חש היטב בויקתו זו לאמונה התנכית ובריחוקו מ"מאה תשע" עשרה כופרת".

הרנסאנס האירופי תשף את העולם במלוא יפיו ותפארתו. גיתה חזר וחווה חויה ראשונית את העולם היפה והמלא וקנהו לעצמו. אך הוית-עולם זו נזדחגה בימי זקנתו עם אמונתו הנוצרית, אם כי בני-דורו ראו אהבה-העולם שבו נובעת ממקור פגני עתיק. היו אפילו שטענו כנגד גיתה, שסיפח לו לפאוסט סיום נוצרי, שאינו חלק אורגני מהזיון פאוסט, ולא האמינו לו, כאשר אמר על עצמו: "מי הוא כיום הזה נוצרי, כרצון ישו? אולי אני לבדי, גם אם תהשבוני לאליל?" (בשיחותיו עם פון מילר, 7 באפריל 1830).

אותן עדויות-עצמם של המשוררים, אם נעיין בהן בשום-שכל, עשויות לעזור לנו להשתחרר מן "הדבקות בממש" ולעזור בנו את "הרמיון להכרת האמת שבממש", אם בקריאה ראשונה חושינו עוד היו קהים, הרי עשויות אותן למיזות של גיתה ושל קאפאק לחדדם ולעשותם קשובים בקריאה שניה לשותפות ממעל.

כך, למשל, קוראים אנתנו בסיפורו של קאפאק "ססק-הדין" על באנדמן האלמן הנוקן, הבא בתרעומת על בנו גיאורג, ומתחילה אמנם נדמה לנו, כי עוול עושה האב לבנו, וכשהאב דן אותו לבסוף למיתת-טביעה, ודאי הוא לנו שאותן זקן אשמאי עובר-בטל הוא, אך לאחר שמתרחש הדבר הלא-צפוי וגיאורג רואה את עצמו מגורש מן החדר וצונת ומימה, אנתנו חוננים ומתנצרים ומוכרחים לשוב ולהרהר בכל הפרשה, גיאורג בכל זאת לא אמר את כל האמת, שציפה לה אביו: "הרי זה גרוע מלא-כלום, אם לא תאמר לי עכשיו את האמת כולה". את האמת כולה לא אמר לו בנו.

בסקירה-לאחר גם יראה הקורא שגיאורג ידע "עונו" עוד קודם השיחה עם אביו: "כך אני וכך

של גיתה על נצרותו, כרצון ישו. אם הגדיר עצמו כנוצרי מעין זה, הרי בא ללמד, כי נהג כובד-ראש במלכות השמים. כמוהו יכול היה גם קאפקא לומר: וכי יש לך עוד יהודי מאמין במשיח? אפשר אני הוא יהודי כזה, אם כי מוחזק אני ניהיליסטן בעיניכם.

המזרח אינו מודה בתפקידים חילוניים, לא בתחום משלח-היד ולא בתחום המדיניות. הדתות ההודיות מבקשות סודות במרישות מן העולם, בתהיחדות-שבתה"בונגות עם "איך גיטא" של העולם. התכרה שיש בשמעות לעולם — התכרה התולדתית והדינמיקה התולדתית, יכלו להיוולד רק במסורתו היהודית-נוצרית של המערב, שהאמין בהשתלמות האדם לא מחוץ להתארועות-השעה אלא בתוך-תוכה. אולם כששוקעת אמונה יהודית-נוצרית זו בביאת מלכות השמים כתוך דבריי-הימים, הרי הוסכת תביעת-השעה להשתתפות חסרת-שחר במהומת העולם, אראו שוב לא נשקד, "לעשות את החולף לנצחי" אלא לשכוח ברוב-עסקנות, כי החולף, שאין עמו אמונה בנצח, הוא האין. בספר-ההגות "הוא" הציג לפנינו קאפקא את האדם המודרני, הסר-האמונה, הנגרף — בלא סעם — במעלות ובמורדות של חיי-היום-יום. "משאלתו... היתה רק ההתברגנות של האין, שמץ חדוה ורעננות שביקש הוא לתת לאין".

רק מי שחש ברגע ברחלוף בנצח, יכול יוכל לענות אמן אחרי תפילת גיתה:

מַשְׁתַּיִב, אֵמָה אֶרְצֵנּוּ,
רוּם אֶשְׁרֵי נִי אֶשְׁלִימֵנו.

ענות ואושר

ואולם מה רבה התהום הנפערת בין גיתה וקאפקא, על אף התואם העמוק הזה! שירתו של גיתה הריהי, כסופו של דבר, מנורר-ההלה לאושרו וליופיו של העולם ואילו יצירת קאפקא פורצת תדיר בכבי תמרר רים: "חלום ובכה, דור מיספן, לא תמצא את הדרך, איבדתה, אי ברכתך — לערב, אי — לבוקר".

במאה השנים שבין גיתה וקאפקא שינת תהליך-ההתפתחות הסכני-התורשתי את סני האדמה יותר משנשתנתה במשך אלפי השנים שקדמו לו. העולם האירילי עוד בא על ביטוי בשירתו של גיתה, העולם המודרני נטול-הנשמה מופיע — אולי בפעם הראשונה — בשירת קאפקא. אך לא ניגוד-ומנים בלבד מתגלה כאן, אלא גם הבדל אופי. גיתה ראה בהרמוניה ובאתבת

עצם מצצמו של "פאוסט" ב', החרחים — "אשר ישקוד יכסוף תדיר אותו נוכל להשיע" וגר אינם בחינת דרך-ביטוי פיוטי שאין אחריו כלום, אלא, כפי שהטעים הוא עצמו, המסתח להצלת פאוסט". אך יש מקום לראות חסרונו של כוה-עיצוב סמלי בדבר זה, שאין הוא שווד ומשלב מן הגאולה השמימית אף בחייו עלי-אדמות. "אשר אין לתאר הנה נהיה", אומר גיתה בסימא של פאוסט ב', ואף על פי כן הוא עושה זאת. כאן זוכרים אנו את דברי גיתה אל שילר, שבהם הוא מעיד על עצמו שאינו יכול לכתוב טרגדיה ממחד שיישכר בעקב כתיבה זו, וכי ביקש גיתה לקיים בזאת את תפילתה של גרטכן באותו סיום של פאוסט ב' על הסליחה ועל הכפרה לנשמה שלא חטאה אלא פעם אחת בלבד.

תביעת השעה

גיתה וקאפקא, כיון שתחולף הוא אך משל בעיניהם, הריהם מוצאים משמעות בכל המתרחש בעולם. לפיכך משמיעים שניהם כאחד אותה דרישה: להסות שכם לפעלו של העולם הזה. גיתה מטיל עלינו בחינת "חובה" את תביעת השעה* וקאפקא בחינת "משימה": "חיי משפחה ריעות, נישואים, משלח-יד, ספרות" (יומנים, ע' 158).

הבודק יצירתם רק מנקודת-המבט האסתטית הטהורה, יתמה בודאי, כי שני הפייטנים הללו ראו להחשיב כל כך את החובה הזאת, אך הואיל הם מגלים בעולם את, האמיתי שהוא חלק אלוה ממעלי, על כרחם הם מבינים, כי יצרה-ההשתלמות יטה כלפי חוץ, כדי להתגבש בעולם ולחשוף בו את עצמו. אחריתה של ההשתלמות אינה הסתכלות, כי אם ראשית-מעשה. אך אין יוצא ידי תביעת-השעה מי שמשקיע עצמו ראשו ורובו במהומת יום-יום, בלא להעריך את המתרחש, בלא לדעת, כי בו נחתך גורל הנצח, הן לכך כיון גיתה בשעה שאמר: "הלא אנחנו נמצאים פה כדי לעשות את החולף לנצחי", ועל משקל זה אומר גם קאפקא: "המלה, היות" בגרמנית יש לה משמעות כפולה: הימצא והשתייך-לו (יומנים, ע' 204). היות — פירושו להשתתף בחיי העולם הזה; השתייך-לו — משמע לשחרר בתוך עצמו את שאינו בר-כלייהי (שם, ע' 226).

הנה כי כן, עולה תביעת-השעה מתוך האמונה, כי הנצח מתרחש בתוך הזמן, רעיון מלכות-השמים, משמעות פעילה נודעת לו בעיניהם: לא לחכות לביאתה אלא לתת יד לתקומתה, משיח יבוא רק בשעה שלא יהיה בו צורך עור". כבר שמענו מימרתו

* הרהור זה רבים פירשהו כסימן לניהיליזם של קאפקא. לאמיתו של דבר, אין קאפקא מנדהה עם עמדה זו. עצם הכינוי "הוא" רומז ש-הוא" אין לו דבר עם קאפקא. בדרך כלל יש דמיון-צליל בין שמות גבורי הרומנים של קאפקא לבין שמו.

* Maximen u. Reflexionen.

שוגה במדוחים, איש-חרוץ הוא — לסני החרוץ לא יצלם העולם". גיבוריו של קאפאק לעומת זאת, נהפכים דוך-קישוטים ואובדים בטעותם. הדרמות של גיתה אינן טראגדיות, שכן סופן ששרה. ואילו קאפאק, כל רומן שלו הוא טראגדיה. אי-ההבנה מסכסכת את קשר העלילה לבלתי-התר. כדרך שהטרגדיה העתיקה היא "טרגדיה-שליגורל", כך הרומן של קאפאק הוא "טרגדיה-שלאי-הבנה". גבורי הטרגדיה העתיקה משועבדים לגורל, גבורי קאפאק משועבדים לאי-הבנה. נה הגזרות עליהם כליה. איוב, בסוף-כל-הסופות, נרסא מסבלו ומצרתו. אך גבוריו של קאפאק חשוכי-מרסא הם ו"פרצוף-תפלצתם" בלי-ימחה. אפס, גם פרצוף-תפלצת הנעוה ממכאוב סר מפני האור. כאיוב מוצא קאפאק מחסה באלוהיו. "רק פה הסבל הוא סבל... ומה שקרוי סבל בעולם הזה, בעולם אחר, בלא שינוי ורק אחרי התפרקותו מניגודו, הוא אושר". (יומנים ע' 214).

עם כל השוני שבין גיתה וקאפאק, משותפת להם אותה תחושת מחסר ומנוחה עליזנה. יהיה אשר יהיה בעולם, לדאבה או לשמחה, לכיעור או לנוי — שניהם פוצחים בשירה קול אחד: "ומעוף שלהבת רוחך עליון / הן רב לו במשל, בדמות-דמיון... / וכל הסער והנפתולים / הם מנוחת-עולם באלוהים." (גי'תה, פרוץ מיון).

בפרשת העתים

גיתה, שהיה מחשיב את כל המתרחש עלי-אדמות, חשב בערוב יומו בתמורה החרשית והרוחנית העמיקה שהתחוללה סביבו, בשעה שהתעשית עוד פסעה פסיעותיה הראשונות, כבר צפה הוא את ערך התפתחותה. ב"שנות-הנדרים לויילהלם מייסטר", הרומן שלו, הוא עומד על "מערכת-המכונות המרשה בארץ". הוא גם ראה אז, מה שכינה ניצשה לאחר זמן בשם עליתו של הניהיליים: "עושר ומהירות אליהם יתאזר הכל". הוא דיבר על "המשבר הדתי" ועל "העת הברברית... אנחנו כבר בתוך-תוכה". הוא, שנפשו לא סבלה איסדרים, לא השלים אף עם זעזועי המהפכה הצרפתית; אך לנוכה כחות-כאוסיים עוד יותר, שראתה ממששים ובאים בסוף ימיו, פרצה מפיו ועקת-היאוש: "הנני רואה ימים באים, שלא ישמה עוד אלהים בה (באנושות) ויהיה אנוס לשוב ולהחריב הכל כדי לחדש מעשה-הבריאה".

גיתה העמיק לראות את מפנה-העתים יותר ממשוררי הדור שלאחריו. קצתם נתעלמה מהם התימורה העמוקה שנתחוללה לנגד עיניהם, וכעדות אחד מהם, "האריכו בשינה ולא ראו איך הסך האזרח

העולם אותות לכוה האלוהי. הוא מספר על אהבתה המסורה של צפור לאפרוחה השבוי ומסיים את הסיפור לאמור: "לו באלוהים האמנתם, כי אז לא הפליא אתכם הדבר!" לעומתו מצא קאפאק אישור לאמונתו דוקא באי-הרמוניה ובסבל.

גם גיתה חש צמקות בענותו של העולם. הנה נאחו קאפאק דוקא בחרח משל גיתה: "הכל נתנו האלים בני-בלי-סוף / לאהוביהם כליל, / כל השמחות בנותי בלי-סוף / כל היגונות בני-בלי-סוף כליל, ומצא בו "ניהומים בדמעות". ואולם בגיתה השמחות והיגונות שקולים, ואילו בקאפאק מכריע המכאוב. שעה שנתקל גיתה במידה גדושה של סבל, המק מלפניו אך עטפו "צעף" ("וילהלם מייסטר"). כדברי עצמו: "סבצ הוא בני נוח לי לעשות מעשה-עוול מלסכול איסדרים". קאפאק, לעומתו, נוח לו לסכול איסדרים ולא לבוא לידי מעשה-עוול.

קבלת סני פאוטס על-ידי מלאכיה-עליון הוא כסמל להרמוניה האלוהית. דחיית גבוריו של קאפאק על-ידי סקידים נטולי-כשרון וגסירוח היא כסמל להעדרי-ההרמוניה בעולם — ויאמר שוב: סמל ולא אליגוריה. קאפאק מוזעזע ממבוכת האדם בתברה המודרנית ומתעייט היהודי בנכר הקר, אך בחויותיהם מתגלה לו כללי-גורלו של האדם על-יאדמות. גבוריו של גיתה אף הם, בדומה לגבורי קאפאק, אינם באים אל המנוחה בעולם הזה. אלה ואלה "מרינפש הם כל שעה". אך גיתה מוסיף: "בלכתו הלאה ימצא ענות ואושר" (פאוטס ב'). אולם גבוריו של קאפאק מוצאים אך את הענות.

כמתבר ספר איוב, מתאר גם קאפאק רק את הסבל, לא כדי להניח את הקורא ביאוש, אלא כדי לשאל לפשר הצרות הבאות על האדם. וכאיוב קורא גם קאפאק: "נפלאות ממני ולא אדע". אידעת האלוהים היא נושא עיקר לקאפאק. ב"אגרת קיסרית" של קאפאק "שלוחה לך, היחיד, הנתין העלוב, אגרת", אולם המרחק בין "הקיסר" וביןך "היתיד" עצום כדי כך שהאגרת אינה מגעת לתעודתה. התהום הפעורה בין שמים לארץ גדולה כיצירת קאפאק לא רק יותר מביצירת גיתה, כי אם גם יותר מאשר אצל קירקגור (קירקגארד). בעיני קירקגור אברהם הוא מופת לאמון, נה, לפי שהוא מוכן למלא אחר פקודת אלוהים ולהעלות קרבן אף את בני-יחידו. לכך מעיר קאפאק: "יכול הייתי לתאר לעצמי אברהם אחר... אחר שאמנם רוצה להעלות את הקרבן כדיון... אלא שאינו יכול להאמין, כי הכוונה אליו... הוא ירא, פן... ייהפך דוך-קישוט" (יומנים, ע' 314).

גם גיבוריו של קאפאק חודרים אותו יסוד פאוטסי: של "שקוד וכסוף תדיר", אך פאוטס, גם בשעה שהוא

סתו, אך גם הוא אינו עושה כן, כדי להטיל מורך בלב הדור, אלא כדי לקראו „לשאת ולעמוד בתן“ (הפולר-טיקה בתורת אומנות, 1919).

האם קאפקא הוא ראשית או אחרית? כיון שקלט ברוב-כוח את השלילה-שבזמנו, הפקיע עצמו מכבלי מסורת מרוקנת, אך באותה שעה העמיד עצמו שוב מול „ההסתערות מלמעלה“. ההסתערות הכפולה, מלמטה ומלמעלה, המריצתו לספר חיותיו והוא האמין, כי אפשר „שתתפתח תורת-מיסותרין חדשה, מין קבלה“, (יומנים ע' 113) אם נעמוד בהסתערות הכפול לה. „אם תעמוד איתן — לא יוכל לך דבר — אזי גם ראה תראה את המרחק האפל הבלתי-משחנה, שממנו לא תוכל לבוא בלתי-אם המרכבה — העושה דרכה בסערה ובלילה“ (יומנים ע' 239). הנה כי כן ראה את זמנו השלילי כמעבר, כראות „סערה וליילה“, בהם עלינו לעבור.

גיתה חי בעידן שקיעה וידע: „אנחנו נהיה אחרוני תקופה אשר לא תשוב במהרה“ (מכתב אל צ'אטטר, 6 ביוני 1825). לידתו של קאפקא היתה בתוך תקופת-התהוה החדשה והוא שאל את עצמו: אחרית או ראשית?

גם אם העולם היפה, העולת לנו מתוך שירת גיתה, שקע ואיננו עוד, וגם אם העולם שצייר קאפקא בימי פרשת-העתים יראה לנו חדל-ניחומים, מכל מקום: אמנותם היא יותר ממחזה אסטיטי. היא גופה משל, היא כהוויית המסונור מאורה של אמת. כך גילה לפנינו בורדאך את גיתה. כך עמדו מאכס ברוד ופרנץ וארפל על חזון קאפקא. ברוד ראה חייו ויצירתו של קאפקא כעומדים לא בתחום הספרות אלא בתחום „הקדושה“, ופראנץ וארפל ציין את „הברתק“ בין קאפקא לבין עצמו, והוא „רק משורר“. קאפקא „יחר משתיה יצור-אנוש היה יצור שבאורח טראגי נפלה בחלקו מנה גדולה יתר-על-מידה של מה שמעבר לטבע. פראנץ קאפקא היה שליח ממעל, אחד הנבחרים הגדולים“.

לבורגני. עם הכוונה זו נמנים המשוררים תאקארי, גלסוורת, פון שטורם עד לתומס מאן הצעיר. וקצתם איוו שבתם במגדל-השן, למען הרחיק עצמם מסערת הזימים, כגון המשוררים סטנדאל עד סטימן גיאורגה. ומהם שאמנם ראו בכוחות החדשים ענין לענות בה, אלא שלא גילו את היסוד הניהיליסטי. אלה היו הנאר-טוראליסטים.

קאפקא היה הראשון למשוררים, שראה את גודל התקופה עין בעין ונטל על עצמו לשרות עמו ולגבור. „הרי זה המחסור בקרקע, באויר, ובמצוות. יצירת אלה — זה תפקידי. אין זה תפקיד חורג מגדר-הרגיל. ודאי כבר הוצב פעמים רבות לפני בני-אדם. אך איני יודע, אם במידה כזו... בחולשה זו — האנושית — קלטתי את יסוד-השלילה של זמני... שאני, אם תמצא לומר, זכאי לייצגו. במעט החיוב אין חלק ונחלה. אני לא נוהלתי אל החיים בידיה הרפות והולכות, אמנם, של הנצרות, כקירקגור, ולא נאחזתי בציצית האחרונה של הטלית היהודית המתעופפת והולכת, כציונים. אני אחרית או ראשית. שליחות היא“ (יומנים, ע' 158). קאפקא עומד בתפקיד שהועמס עליו „במידה כזו“, משום שגם לנוכח השלילה-שבזמן הוא בטוח בסיוע משמים. אף הוא, כניצשה, מתגסה בהסתערות על הגבול הארצי האחרון. אך שלא כניצשה „ההסתערות מלמטה, מצד האדם“, היא לו בעונה אתת גם „ההסתערות מלמעלה, אלי“. (יומנים ע' 112).

איתו עירוב של התבוננות נטולת-אשליה אל השלילי-לה-שבזמן עם רגש-אחריות-שבאמונה לתפקידה של העת הזאת, אנו מוצאים אולי רק באחד מבני-דורו הגדולים — במאכס ואבאך. כבר בתחילת דברינו ראינו בעבודתו המדעית של מאכס ואבאך הקבלה לשירת קאפקא. גם הוא מרכא את הקורא ברבע הראשון, משום שאינו פוסק מהתריע על סכנות תקר

* Thomas Mann, Betrachtungen einer Unpolitischen, 1919, p. 109.

מחשבות על הציור החדש

פאול קליי

בשעה שהאמן חוגר כל מאמציו לערוך את כל האלמנטים הצורתיים, בטהרה ובהגיון, באופן שכל אחד יהיה בכון במקומו ושום אחד לא יתנגש בחברו, הגה ההדיוט, המסתכל מאחורי גבו, מבטא את המלים המשמידות: „אבל אין זה דומה כלל לדוד“, האמן, אם ידע לעצור ברוחה, יאמר לעצמו: „יקחהו אופל את הדוד! עלי להמשיך בבנין שלי... לבנה זו כבדה קצת יותר מדי ולדעתי היא נותנת יתרון־משקל לצד שמאל; עלי להוסיף תשובת־משקל הגונה מימין כדי להשיב את האיזון“.

הריהו מוסיף מצד זה ומצד אחר עד שלבסוף המאזנים נראות לו מעוינות.

ברצוני לבחון את ממדי האובייקט באור חדש ולנסות בהסבר, כיצד מגיע האמן לעתים קרובות לידי מה שנראה כ„סירוס“ של צורות טבעיות.

ראשית, אין הוא מייחס לצורה הטבעית חשיבות חיונית כל כך, כמבקרים ריאליסטיים רבים, משום שבעיניו צורות סופיות אלו אינן החומר האמיתי של תהליך היצירה הטבעית. לפי שהוא מחשיב את הכוחות הצרים יותר ממה שהוא מחשיב את הצורות הסופיות גופן.

הריהו, אולי בלא כוונה, פילוסוף, ואם אין הוא רואה, עם האופטימיסטים, את העולם הזה כטוב שבכל העולמות האפשריים, ואף אין הוא חושב אותו לרע כל כך שאינו כשר לשמש אב־דוגמה, הנה הוא אומר בכל זאת:

„בצורתו הנוכחית אין זה העולם היחידי שבגדר האפשר“.

הנה כי כן הוא סוקר בעין חודרת את הצורות המוגמרות אשר הטבע נותן לפניו.

ככל שהעמיק לראות, כן ירחיב מבטו ביתר כוונות מן ההוזה אל העבר, כן יתרשם רושם עמוק יותר מן הצלם האחד והעיקרי של הבריאה גופה, בחינת מעשה בראשית, משיתרשם מצלמו של הטבע, מן המוצר המוגמר.

ואז ירשה לעצמו את המחשבה שתהליך הבריאה ספק אם הגיע לידי גמר־מעשה והרי הוא רואה את מעשה בריאת העולם שהוא משתרע מן העבר אל העתיד, פרשת־יצירה נצחית! הוא מרחיק לכת מזה!

הוא אומר לעצמו, כשדעתו נתונה לחיים אשר סביבו: העולם הזה היו לו בנמן מן הזמנים פנים אחרות, ולעתיד לבוא יהיו לו שוב פנים אחרות.

ואז, בהמריאו אל שאין ל־סוף, הוא חושב: קרוב לשער שעל פני כוכבים אחרים הגיעה הבריאה לידי תוצאה אחרת לגמרי.

כושר־תנועה זה של המחשבה בנוגע לתהליך הבריאה הטבעית הוא הכשרה טובה למלאכת־יצירה.

יש בו כדי להניע את האמן מיסודו, והואיל והאמן עצמו בר־תנועה, חזקה עליו שיקיים את חופש ההתפתחות של שיטותיו היציריות.

הואיל וכך, יש לסלוח לאמן אם הוא רואה את המצב הקיים של מראה-פני-הדברים בעולמו המיוחד שלו כאילו נקבע קביעת-אקראי בזמן ובמקום. וכבלתי מתאים כלל בהשוואה לחזונו החודרת ועומק הרגשתו העזה.

זהאין זו אמת שאפילו צעד קטן זה של הצצה במיקרוסקופ מגלה לפנינו דמויות שהיו נראות לנו דמיוניות, ואף דמיוניות יתר-על-המידה, אילו ראינו אותן אישהו באקראי, והיינו חסרים את תחושה להבינן?

ואולם הריאליסט שלכם, אם ייתקל באילוסטראציה מעין זו בנורנאל סנסציוני, יקרא בכעס רב: „הלזה ייקרא טבע? אני אקרא לזה ציור גרוע“.

העוסק איפוא האמן במיקרוסקופיה? בהיסטוריה? בפאליאונטולוגיה?

רק למטרות השוואה, רק לשם שימוש כושר-התנועה של שכלו, ולא כדי לבדוק בדיקה מדעית את האמת של הטבע.

רק בבחינת החופש.

בבחינת חופש, שאינו מוליך אל אסטדיות קבועות של התפתחות, המייצגות בדיוק מה שהיה הטבע, או מה שיהיה, או מה שיוכל להיות על כוכב אחר (כאשר אולי יוכח באחד הימים).

אך בבחינת חופש שאינו אלא תובע זכויותיו, הזכות להתפתח, כהתפתח הטבע הגדול עצמו.

מטיפוס לאברטיפוס.

נקלה הוא האמן שאינו הולך דרכו עד סופה.

אך נבחרים הם האמנים החודרים אל מחוץ-מסתרים זה אשר שם הכוח הבראשיתי מפרנס את כל ההשתלשלות.

שם באשר בית-היצור של כל רחבי הזמן והמקום — בין אם תקרא לו המוח או הלב של יצירה — מפעיל את כל הפעולות; מי אמן אשר לא יאוח לו מקום זה לשבתו?

ברחם התולדה, במקור הבריאה, במקום שם שמור מסתחיהסתרים לכל, אך לא הכל רשאים להכנס. כל אחד ילך באשר ינחנו דוסק לבו הוא. כך, בשעתם, האימפרסיוניסטים — היסוכנו מתמול — זכאים היו מלוא זכות לגור בתוך סבך-השיח האפל שמתחת לחזות יום-יום.

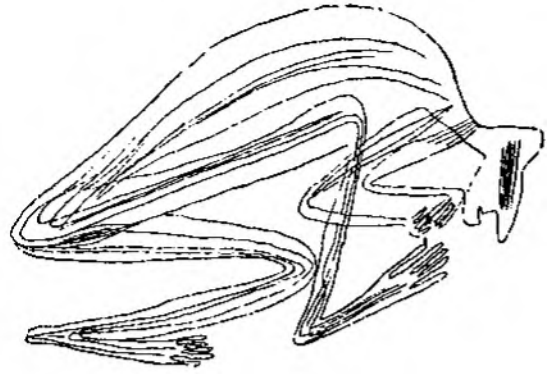
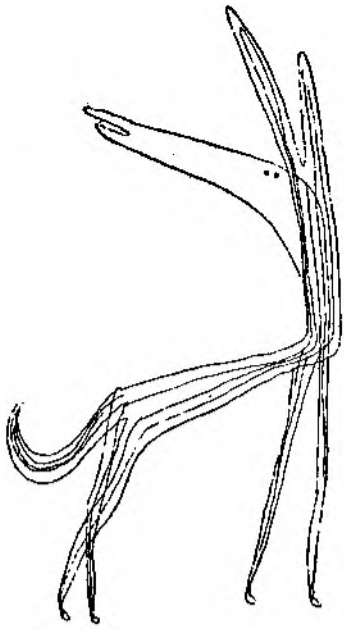
אך לבנו ההולם מרדיפנורומורידנו, מורידנו עמוק אל מקרה-הכל.

דבר הנובע ממקור זה, אם ייקרא חלום, רעיון או דמיון — יש לנהוג בו כובד-ראש רק אם יזדווג לאמצעים היציריים הנכונים ליצירת מעשה-אמנות.

או אז נעשים אותם הדברים המוזרים לממשות — ממשות של אמנות המסייעת לרומם את החיים מעל לבינוניותם.

כי לא זו בלבד שהם מוסיפים, במידת מה, יתר רוח למראה-עינינו, אלא הם עושים חזונות-סתרים לדברים שבמראה-עינינו.

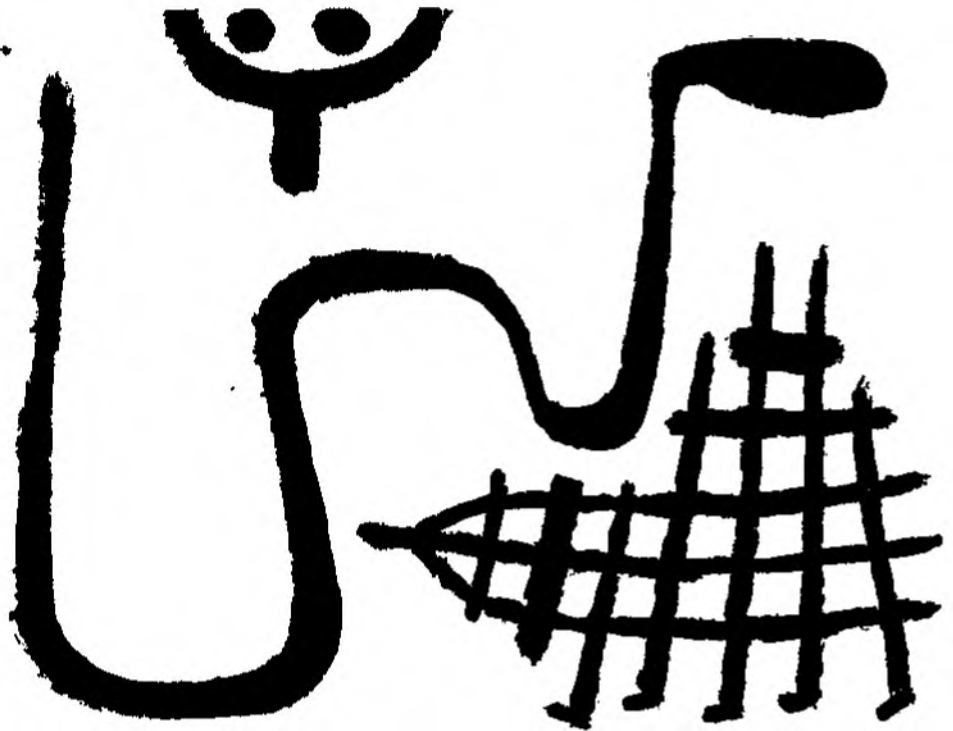
אמרתי „באמצעים היציריים הנכונים“, כי בשלב זה נוסלת ההחלטה, אם תמונות או דברים אחרים עתידים להיולד, בשלב זה גם יוחלט על סוגן של התמונות.

Klee

אשמת מי היא? 1928

Klee

אלח'הנחש ואוי'בה, 1940

חסיבת-עצים, 1930

אבטופורטרט, 1911

זמנים לא־שלוים אלה הביאו אנדרלמוסיה ומבוכה (או שכך נראה לנו, אם אין אנו קרובים יותר מדי לשפוט).

אך בין האמנים, אפילו בין הצעירים שבהם, יש תביעה אחת המתפשטת והולכת: התביעה לתרבות האמצעים היציריים האלה, לטיפוחם הטהור, לשימושם הטהור.

האגדה על הילדותיות שבציור שלי מקורה מן הסתם באותם חיבורים קויים שלי שבהם ניסיתי לצרף דמות מוחשית, נאמר אדם, עם הייצוג הטהור של האלמנט הקוי.

אילו הפצתי לתת אדם „כמו שהוא“, הייתי צריך להשתמש בערב־רב מתמיה כזה של קויים, שאותו ייצוג אלמנטרי טהור לא היה בא בחשבון. התוצאה היתה ששטוש מעבר להיכר.

ומכל מקום, אין אני רוצה לייצג אדם כמו שהוא, אלא רק כמו שהוא עלול להיות.

וכך היה בכוחי להגיע לידי מציגה מוצלחת של השקפת־עולמי עם מלאכת־האמן הטהורה.

וכן הוא בכל שדה השימוש באמצעים צורתיים: בכל דבר, אפילו בצבעים, יש להימנע מכל זכר לשטוש.

זהו איפוא הדבר הנקרא מת־צבע כוזב באמנות המודרנית.

כראותכם מדוגמה זו של „ילדותיות“ אני עוסק בעבודתי בתהליכים החלקיים של האמנות. הריני גם רשם.

נסיתי ברישום טהור, נסיתי לצייר בערכי גוון טהורים. בצבע, נסיתי בכל השיטות החלקיות שהגעתי אליהן מתוך חוש הכיוון שלי בתוך מעגל הצבעים. בסופו של דבר, עיבודתי שיטות ציור בערכי גוון צבעוניים, בצבעי־השלם, בשלל־צבע ושיטות של ציור־צבע־כולל.

וכל זה מתוך חיבור תמיד עם הממדים התת־מודעים של התמונה.

ואחר כך ניסיתי בכל הסינתיזות האפשריות של שתי השיטות. צירפתי, וחזרתי וצירפתי, אך תמיד מתוך שמירת תרבות האלמנט הטהור.

לפעמים אני הולם על יצירה נרחבה וגדולה באמת, חובקת את כל שטחי האלמנט, האובייקט, הפשר והסגנון.

דבר זה, תוששני, ישאר הלום, אך דבר טוב הוא אפילו עכשיו לתת את הדעת על אפשרות זו כפעם בפעם.

שום דבר אין לדחוק את קצו. הוא צריך לצמוח, לצמח מאליו, ואם אמנם תגיע פעם השעה לאותה עבודה — מה טוב!

עלינו להוסיף ולחפשה!

מצאנו חלקים, אך לא הכל!

חסרים אנו את הכוח האחרון, כי:

העם אינו אתנו.

אך אנו מהפשים עם. התחלנו שם ב„באותה־אוז“. התחלנו בקיבוץ שכל אחד מאתנו נתן לו את אשר היה לו.

יותר מזה אין אנו יכולים לעשות.

התודעה ההיסטורית בשירי יצחק למדן

ברוך קורצווייל

אנחנו: „בדרך אחד הצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו“ (דברים, 28).

היעוד, הבחירה, הברית ממילים את הדבר והיסוכו, את הברכה ואת הקללה. שנים שונות לקללה זו, לכאן ולכאן, כלפי חוץ וכלפי פנים, בחיי העם בתוך עצמו וביחסיו עם עמים אחרים. כאילו הבחירה הקימה חיץ בין האדם לבין הטבע, כאילו הסכה את האדם למעין יצור-בינים בין האלוהים לבין שאר בני האדם, שאינם חיים תחת איום „הקללה“, הואיל והיעוד, על אפשרות הברכה שבו, זר לרוחם, הם, חסרי היעוד, בהשי וואה לאיש היעוד, חיים חיי תמימות, כביכול מעבר לטוב ולרע, ומשום כך הם, דווקא הם, השלמים, המאושרים.

...לא אָבָה עוֹד הָיוֹת כִּה אִישׁ בְּיָנַי
בֵּין אֱלֹהִים לְבֵין אָדָם, בֵּין אֶרֶץ לְבֵין שָׁמַיִם
וּבְשָׁנֵת-תְּמִיד לְחַצֵּי שָׁנִיָּהם צַם יָמֹד
לֹא אָבָה עוֹד הַקֶּלֶע תְּמִיד בֵּין שְׁנֵיהֶם כְּבָבֶה-תְּקַלֵּעַ
בְּלֹא דְעַת לְמִי מִהֶם אָנִי וּמִה לִּי בְּיָנֵיהֶם,
אֲשֶׁר לֹא מִדָּגַן תְּאָרֶץ לִי וְלֹא מִמֶּנָּה תִשְׁפָּזֵנִי׃

בדמות הנביא יונה, במאבקו על משמעות יעודו, בדבריו המרדניים, המביעים צער עולמי, עיצב המשורר את מה שמסעיר את לבו מיום שגורל עמו, וגורלו הוא הפרטי, כחלק העם הזה, התחיל מעסיקו. תיאמטיקה אחת משותפת לשירי הפואימה „מסדה“, יצירת נעורי המשורר, ולי שירי הקובץ המאוחר „במעלה עקרבנים“. ללמדן אופיינית תודעה עמוקה על קשר בל-יינתק שבין האומה לבין החוויה האישית, אפילו האינטימית ביותר, של החוויה, ואפשר אפילו לטעון, שכל שירתו היא וידוי על המאבק הנפשי הבלתי מוסק הזה שבין האני של המשורר ובין הכורח ההיסטורי, החוקיות האימאננטית שבתולדות עמו. בדומה ל„מסדה“ גם אוסף השירים „במעלה עקרבנים“ הוא עדות לחיפוש קדחתני אחרי פשר גורל עמו. אפילו מקום ששירי למדן הם ביטוי להתבודדות עם גפשו, להתבודדות עם רסט נש-מתו, אין הם מכוונים לגילוי האני, שירה זו משתמשת באני רק בתורת מדיום שקוף, המאפשר שר ראות חדשה, ובכל זאת ישנה-נושנה, את האני הקולקטיבי הגדול, שלגביו הברלי הזמן

במחזור הבלדות „כי בא השמש“, מתוך קובץ השירים „במעלה עקרבנים“ ליצחק למדן, בולטת דמות גדולה אחת, המעסיקה מני אז את דמיון האמנים השונים למיניהם בעמים וב-ארצות שונות: הנביא יונה הבורח מסני אלוהיו, ברם, המיטיב לקרוא את השיר וקלט באזניו את רטט המוטיב המרכזי, העולה ובוקע מתוך הבלדות על אברתם ועל יעקב, אינו יכול שלא לעמוד על המשמעות הסמלית המיוחדת של הנביא הבורח „ולא ימלט“, ובעצם מתגלה לו, שיונה זה בתפיסת המשורר, אינו, בראש וראי שונה, אני גדול ובודד, גורלו הוא רק מעין תורה, ואריאציה של חיי אחרים, שקדמו לו, וכאילו לכל, מקדמות הדברים, אותה הדרך, שמשניה הם בורחים ונכנעים, מתמרדים ונכנעים. בדומה, ודאי, הרגישו אברהם בשעת כריתת הברית בין הבתרים ויעקב כשנגלה לו האלוהים. למדן חווה בשיריו מעין תונת קדומים, סיטר אציה שאינה בחינת צורת-יסוד, תבנית כבדת סמלים. ולא האישיות האינדיבידואלית היא נוש-אה העיקרי של חזות זו, אלא גורל האני הגדול, הפרט הסובל והלוהם, הלוכש צורה, הפושט צורה, חדורות עוברים וחולפים ומתוך אספקלריה מסויימת נופלות גם המחיצות של הזמן והמקום — ומה שנשאר זה אב-הטיפוס של גורל האומה, שלהתגבשותו משמשים חיי האני הגדול הזה. האל כופת את יעודו על עמו. אין מנוס ואין מפלט מפניו. היעוד והברכה שוכנים כאן בשכנות מסוכנת עם הרדיפה והר-קללה.

...בְּדֶרֶךְ בַּק אַחַת יִבֹּל אָדָם אֶל גִּזְרָלוֹ
וּבְשִׁבְעִים וָשֶׁבַע מִפְּנֵי יָנוֹס — וְלֹא יִמְלֹט׃

זעקה זו מפי יונה היא כבר עדות שלא מדעת לקירבה הפרובלימאטית שבין היעוד והקללה. בשאלת רק השאלה המכרעת לטיב היחסים שבין האדם לגורלו, ללא צל של ספק, יחס זה הוא אמביוואלנטי. יש והגורל נראה בעינינו כידיד ויש ואויב הוא לנו. „בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך“, כך שעה שהאלר הות מעניקה לו, לעמך, את הברכה. אבל מיד, בפרשה הסמוכה, בפרשת הקללה, שומעים

קללה. נושא הערך הרוחני המוסרי הוא איש הצער. יותר מזה:

„וכה תמיד בלי סוף: עיט ואלהים יתרו?
תמיד שניכם מזה, ואני – מזה, יחידי?”

בדידותו של אברהם היא כפולה. היא מתבטאת ביחסי „העיט”, הגויים אליו, אבל גם האל משאיר אותו, ואת בניו, בודדים, אין כאן צנינום, אין זה יאוש ניהיליסטי. והלא בנקל ומתוך איי הבנה אפשר להסיק מסקנות כאלה. לי נראה שניתן בשאלתו של אברהם ביטוי לפאראדוקסאלי שבהוויה הדתית, הבלתי מובן, הבלתי הגיוני לפי מושגי האנושיים, הוא מסימניה המובהקים. כאילו כבר חברית הזאת כוללת בקרבה את עקדת יצחק וכל שאר העקדות. הבחירה הופכת כאן לעול נורא, לחזון בלהות, ואין לאברהם ואין לעמו אפשרות אחרת זולת קבלתה, דווקא הנורא והאיום הם משמעותה העמוקה ביותר של הברית:

„זאת הברית, אברהם! קום, צא ושא עֲלֶיךָ!”

תפיסתו של למדן מתקרבת כאן במידה מענינת לעמדת היסוד הדתית של קירקגור. הקאטיגוריות הנפשיות שבמתחור הבלדות מזר כירות את הקאטיגוריות שבכתביו הדתיים של חוגה הדעות הדני. קשה לו לבחור אלוהים לעמוד על פשר יעדו. האושר והשלוח הם ממנו והלאה. „לא שלח – צמרמרת עולם ואימת עתיד נוספת דממת הערב. – – – – –
פלפיד בודד. – – – – –”

הסבל והגאות, הויתור על האושר וההכרה העמוקה שהקרבו הוא הכרחי, מדברים מתוך דברי אברהם, המסכים לברית. הוא אינו „בודד” בלבד, הוא גם „לפיד”, אור לגויים, למרות מאמצי העיט.

על מידת החשיבות של התודעה ההיסטורית בשירי למדן אפשר לעמוד עם הרחבת הדיון על שיריו האינטימיים, גיתוח פנימי של אחד משיריו היפים, המוקדש לבתו הקטנה, יגלה התאמה מאלפת, מצד יסודותיו הנפשיים, עם הבלדות. הבטחת הטוב והיפה ניתנה לאדם, העור לם יכול היה לחיות אלוהי, אבל המלאכים הטור בים, „כרובי חסד”, עובו אותו, העינים התמימות של חילדה הקטנה הן הסתירה המחרידה ביותר למציאות, מלאת דשעות, העוזבה לגפשה ללא חסדי האל. קשה לו למשורר לשיר בתוך עולם זה, החושף כמעט רק את השלילי, את הקללה,

בטלים ומבוטלים. אני זה מחדש את חזות עמו הישנה-נושנה, הוא מתווך את הפגישה הפיוטית עם הסמליות המתחדשת תמיד בתולדות עם זה. מתחור הבלדות „כי בא השמש” בעצם מפגין את האחדות הפנימית הגדולה הזאת שבתולדות העם. היעוד קשור קשר בלתי-נפרד עם הסבל. את המאמץ העילאי, עד לאפיסת כוחות, עד קרוב להתמוטטות, את ההתמסרות הגזרית למה שנראה כערך עליון, כמטרה קדושה, שרה שירה זו. קבלת העול וזעקה מרה ומעל לכל: ההשר למה האמיצה, מלאת ויתור וצער כבוש, יסודות אלה במזיגה חד-פעמית, הם שמעניקים לשירת למדן את הצביון המיוחד. התודעה ההיסטורית שבנושמת המשורר היא הכופה עליו את הדרך התלולה, הקשה, הסגפנית, של שירתו, שמות שני הקבצים: „מסדה”, „במעלה עקרים” אינם אורנאמנטיקה מקרית, פרי שעשועים אסתטיים, הם עצמם סמלים כבדים, סיכום וסוף-פסוק.

דרך זו של איש הרוח והמוסר כיחיד, בתוך עם נושא היעוד, היתה מסוכנת מאז ומעולם, בין הנבחר, עמוס הכרחה והקללה כאחד, לבין האידיאל הנשגב שלנגד עיניו, האלוהים, הבוחר והמחייב, עומד כוח שלישי, הרסני, מסוכן. יש ונראה כאילו האלוהים והשלישי, הכוח העיון, עמדו שניהם בחזית אחת מול נושא היעוד. את השלישי, את השונא הנצחי, סמל התמוניות, הפשטות האכזרית, אבי-טיפוס של שנאת הרוח וכיבוש היצרים, מכנה שירת למדן בשם „עיט” בעקבות התמונה הקודרת שבפרשת „הברית בין הבתרים” בספר בראשית: „וירד העיט על הפגרים... ויהי השמש לבוא...” וכר.

„העיט! אל אלהים, מה שוב לך פינינו?
עד הוא, עד עולם לברית בין הבריתים?”

העיט הזה, שחג מעל הבתרים, נתפס כאן לא כמפריע סתם, הוא הכוח השולל את דרך בני אברהם, ומה שראוי לשימת לב מיוחדת היא העובדה, שכאן, בשירו של למדן, כורת האל את הברית לא עם אברהם בלבד, ברית האל-הים עם העיט משכנעת כמעט יותר מבריתו עם אברהם, וקשה להבחין מי כאן המקריב ומי הוא הקרבן.

„ועל בקרי מי, אלהי, נרד בקרמתי עמים,
על בקרתי שוב, אברהם, על בקרתי פסיד, תמיד!”

למעשה הקרבן הוא אברהם, זרעו, נושאי היעוד, שוב, כמו בבלדה על יונה הנביא, מתברר הקשר בין היעוד לבין הסבל, בין הברכה וה

— אבל אין להתעלם מן העובדה, שגם גרינברג וגם למדן חיים את הווה האומה בקאטיגוריות רוחניות של העבר. ההווה הלאומי אינו מבחינה נפשית מעין ישראלין כאצל רוב הסופרים הצעירי. וכמה מן הסופרים, שהם בני דורם של גרינברג ולמדן, משמשים להם נושאי העבר הלאומי רק בחינת שעשועים אמנותיים מוצלחים פחות או יותר.

לא כן גרינברג ולמדן, כממשיכי הקו של ביאליק שירתם כולה אומרת רציפות, היא תופסת את ההווה רק מבחינת תלותו בעבר. הרצינות והאמיתות הפנימית קובעות את דרך שירתם. המחיצות בין עבר להווה בוטלו.

„אַנִּי שׁוֹב לֹא אָנִי... וְשׁוֹב אֲנִי פֹה.
צִיּוֹנִי הִנָּחֵן הָרְסוּ וְנִטְרְפוּ גְבוּלָיו.”

(„הנחון הנחף מאז" 224).

המשורר מסוגל להבין את פשר חייו, את עצמו רק בתהליך ההתייחדות הנפשית המלאה עם המשמעות הפנימית של תולדות עמו. „אני שוב לא אני", זה וידוי שירי היכול לשמש ככותרת לשירת למדן. אבל מלים אלה הולמות בדיוק את הסיטואציה הנפשית, את נקודת ההתגבשות הפיזית, שממנה עלתה וצמחה הפואימה „מסי" דה". אנחנו איננו רק אנחנו, חשיבות נודעת לנו רק במידה שאנו יודעים לחיות ולהחיות גם את נטל העבר. המשורר הוא יצור בעל תודעה היסטורית עמוקה ורק במידה ששירתו לפחות מרמזת על קשריה ההיסטוריים, היא רוכשת לה את ממד העומק, השומר עליה לבל תהיה תופעה עוברת וחולפת. ביטוי לרגע בלבד, תהליך הקונדנסציה ההיסטורית הוא מכריע לגבי שירת למדן.

„לֹא נִתְקָה עוֹד הַשְּׁלֶשֶׁלֶת,

עוֹד נִמְשַׁכֶּת הַשְּׁלֶשֶׁלֶת

מִנֵּי אֲבוֹת אֵלַי גְּנִים,

מִנֵּי מְדוֹרוֹת אֵלַי מְדוֹרוֹת

עוֹד נִמְשַׁכֶּת הַשְּׁלֶשֶׁלֶת... (מסדה" 39)

מחולות החלוצים ומדורותיהם הם המחולות והמדורות של אבותיהם, קשר מקשר את שמחת מסדה עם לילות שמחת תורה, כשהיעוד בלבם רקדו אבותינו בעינים עצומות מעל תהומות. בלי האמונה העמוקה ביעוד אי-אפשר לרקוד על התהום. זאת ידעו החלוצים הראשונים, אנשי מסדה, זאת ידע גם דורנו.

הזדהות מוחלטת כזאת עם החוקיות הפנימית של עבר האומה, מתגברת אפילו על רשמי

לפנינו. צער עולמים מדבר מתוך השיר הוה. אין מנוס ואין מפלט בפני החיים האמיתיים.

„פָּרְחוּ לָקֵם, פָּרְחוּ קְרוֹבֵי-הָקֶסֶד טוֹכִים

לֹא טוֹב לָקֵם אֲצִלְנוּ... וְהִיָּן אֲבָקָשָׁם?

מִמַּעַל לִי? — קָה, בּוֹשׁ אֲנִי קְבִשֶׁת אֲשֶׁם

לְהַבִּיט בְּצִינֵי כּוֹכָבִים — —

(„ליל מנוחה לך, בתי הקטנה")

שוב כפולה היא כדירות האדם, למטה בארץ, שנמסרה לכוחות ההרס והרשעה, אבל גם ממעל לאדם אין מי שיעזור לו, לפחות בשעה זו. חשך העולם, האדם בוש להרים את עיניו השמימה, ואת פני התבל מכסה צל איום ונורא, ידוע מני אנו, סמל הכוח המנוגד ליעוד העם.

„הַרְדֵּמִי נָא, בְּתֵי... צַל עַיִם קַךְ מוֹנֵי

יְהִישִׁיךְ אֲדַמַּת יָהּ וְהִיָּקָה.” (שם, 214)

„העיט הקדמוני", מהברית בין הבתרים, שוב מפריד בין אדם לאדם, ומעמיד את יעוד האדם, את שליחותו המוסרית, לחיות למען הטוב, בסימן שאלה, הוא מפריד אפילו בין אב לבין בתו הקטנה ובושה מכסה את פני האב על שמסר לצפרני „עולם שנשתגע", „עיני תום ואמון" של הילדה הרכה.

ב.

קשה להשתחרר בשעת קריאת שירי למדן מהאסוציאציות הרבות, הקושרות את שירתו עם זו של ח. נ. ביאליק. אשר לערות התודעה ההיסטורית ולתימאטיקה, ההקבלות הן מפליאות. במידה מסוימת רשאים אנו אפילו לדבר על המשך של שירת ביאליק, השוואה זו אין כוונתה לטשטש את ההבדלים העצומים שבין שני המשוררים. העושר והרבגוניות אינם מסימני ההיכר של שירת למדן. אבל ההגינות והכנות השירית שבה כובשות את לב הקורא. זוהי שירת הלב והמצפון הלאומי, ולמעשה יש בה הרבה מן הצניעות והטהרה. למדן אינו מן המשוררים, שכל דרכם השירית היא בעצם תהיה אחרי הפלא החדר פעמי של האני. בנקודה זו אין ניגוד גדול יותר מזה שבין שירתו לשירתו של ש. ש. ל. ב. בנוגע להשתרשות העמוקה בקאטיגוריות לאומיות היסטוריות קרובה היא שירת למדן לשירתו של אורי צבי גרינברג. איני מתכוון לממדי השירה ומחויב אני לציין את השוני שבאופק השירי של שני המשוררים. כן מעמידה שירת גרינברג, הנראה לי כגדול משוררי דורנו, את בקורת הספרות בפני בעיות קשות ומסובכות. בנידון זה שונה היא שירת למדן תכלית השוני

הם לצביון המיוחד, הסראגי של שיבה מאוחרת זו אל מעינות העבר. אפילו האנאלוגיות ההיסטוריות המענינות ביותר אין ביכולתן לגשר על פני תהומות, שלמרות הכל מפרידות בין העבר ובין ההווה. בין אז ובין היום פעורה תהום של משבר אמנותי, שהוא שונה שוני פינומינאלי מהמשברים, שידעו כתבי הקודש וגדולי הרוח היהודית עד לסף התקופה המודרנית. שונה הוא מאבקי הפנימי של „העלם בדיר העינים“ ב„מגילת האש“ מנפתוליו של יונה או עמוס על יעודם. והחווה את הזות האמים ש„בעיר ההרגה“ אינו מגלה רק את אסון האדם וכיעורו, על אכזריותו הבהמית. בניגוד למקונן במגילת איכה מספרת שירתו גם על תהליך ההתנוונות, הנאחו באלוהות הנסחבת לתוך מחנה התמוטטות העולם, תחת לגאול אותו. בדומה, שירתו של למדן מבשרת את היאוש לא פחות משהיא מגשרת את האמונה. משום כך אין זה מקרה, שמחזור שיריו „מסדה“, מזכיר כל כך הרבה מוטיבים ידועים מתוך „מגילת האש“.

גם הבלדות התנכיות משקפות, למרות כל הידהותם עם היסודות המיתיים, את הסיטואציה של האדם המודרני. הנער בפואימה „מסדה“, אברהם ב„הברית בין הבתרים“, יעקב ב„ויקץ יעקב“, יונה הנביא, בכל אלה לא פחות ממשר מעותם ההיסטורית-המיתית בולטת סמליותם המודרנית האקטואלית, יחד עם כל התהומי והקרוע שבתפקידם הכפול הזה.

„נראתיך, סלם אלה! עליה ירד בקל עת,
ובלי חדל תמיד בקף קלע זו גדולה
בין ארץ וְשָׁמַיִם, בין פה וְשָׁם לְהַקְלֵעַ.
משנייהם לְהַדְחֹת וְעַל שְׁנֵיהֶם לְשֹׂאֵת —“

(„ויקץ יעקב“.)

אבל זאת היא ואריאציה של הפקפוק שבנשׂ מת יונה הנביא. זה נסיון מיואש לברוח מפני היעוד, הנראה פרובלימאטי כפליים לאדם המודרני.

ואף על פי כן: שירתו של למדן מחייבת את היעוד הזה. היא מקבלת את העול, את הברכה והקללה גם יחד.

הילדות, על מראות-יסוד של נשמת המשורר. כיום המסין עולות תמונות רחוקות וקרובות כאחת לעיניו. המית יערות ארנים שבאוקראינה מלטפת את אזניו. גדול הוא הפיתוי, מי הנחה הקרירים נראים כפאטא-מורגאנה למעונה בלהט רוח הקדים. המשורר דוחה את המראות:

עֲזֹבֵנִי, מְרֵאוֹתֵי־מֹלֵךְ מִה שְׁתֶּם עָלַי
פְּעֻרְתֶּם־לִּי שָׁנָה קֵל שְׁרָשֵׁי עֲקָרְתִּי

(„מסדה“ 57)

אמנם מי שחי את חייו למעשה בחינת חזרה והמשך של קטיגוריה היסטורית, חי את מיתוס עמו. לחיות במיתוס, האם אין זה לחיות את החווה כתורה מתמדת, שהיא גם השלמה של הידוע מני אנו? ומבלי לשאול אם הדברים נעימים לנו או לאו — אין תחית לאומית בלי חיים במיתוס. המעמידים פנים כאילו הכל התחיל מחדש, ללא קשר אורגני עם עבר האומה, לא עמדו עדיין על הסתירה הפנימית שבין עמדתם זו לבין רצונם לבנות חיים לאומיים. שום סיסמה חברתית אין בכוחה לבטל את הסתירה הזאת. בלי שימת לב לגרעין המיתי שבהם אין להבין את שירי למדן. גם בנקודה זו מרמות שירתו לספירה שמלוא פיתוחה היא שירתו של אורי צבי גרינברג, היודע לתת ביטוי ותוקף אקטואלי למיתוס האומה, במידה שלא נודעה עד כה בספרותנו החדשה. על הלגיטימיות הפנימית של תחית המיתוס אין לחלוק. שאלה אחרת היא באיזו מידה אפשר בכלל להעלות מיתוס מן העבר לחוויה אמנותית ופרטית. אבל היודע לקרוא את שירי ביאליק, ודאי שגילה בהם את היסוד המיתי-הלאומי.

ה.

למרות כל ההקבלות וההנדהויות ההיסטוריות, שונה היא הסיטואציה הרוחנית של היהודי המודרני מזו של היהודי שלפני אלפי שנים, שנאבק עם אלוהיו ועם יעודו, מי כביאליק ידע את השוני שבהתמודדות המחודשת הזאת עם הסמי לים הקדושים של תולדות עמו! שירי בית המדרש ושירי התוכחה של ביאליק, עדות מוזעזעת

ספרים

בתחילתו של הסיפור נתון יותר את נוסח פקודת המיבצע, כדי להראות אתרי כן, בדרך ההקבלה, איזו תהום פעורה בין הכתוב שחור-על-גביל-לבן לבין המציאות המעורטלת. כי המציאות איננה המחשה מדויקת של ההוראות; יש לה מהות משלה ודברים שהם „מובנים מאליהם“, כללים בלתי מסורשים, האופי הזה של המציאות כבר מתגלה בשעות הצפייה שלפני החחלת הפעולה, כאשר הכרחים שאין לבטלם משכרי חים מלבו של אדם אפילו את הרגלי הנקיין שלו, נוטעים בו איזו נסיה למאוס ולמתועב דווקא. ובאזירה זו של ציפיה עצבנית, של שעמום ווהמה שאין מפלט מפניהם. גוברים היצרים הרעים שבאדם. „נעשה צורך מידי בנקמה, בשבירה ורציצה, לפחות רמיסה ברגי ליים, חיו מלקים עד יבושת-היד את הגמל הסובב באנטילית החורקת ודולפת, ובוועטים בערבי הזקן שנשהיר כאן לפליטה לשמש את מעשה השאיבה — היו יורים עשרות כדורים בכלב מבוהל עד נפלו, נטפלים למישחו בויכות רצחני, וחוזרים ונוסלים לשעמום ולבטלח...“

אך הנה מתחילה הפעולה, יזהר מעביר לנגד עינינו תמונות שונות, מצבים שבהם ניצבים חיילינו פנים אל פנים מול מציאות, שאת סדריה נשלחו להפר, מול אנשים שפקודת הגירוש חלה עליהם. אם נשוחה סיפור זה עם סיפוריו הקודמים של יזהר, נראה כי תמורות ניכרות חלו גם בדרך כתיבתו. עם שהוא נזקק לנושא זה שתואר חדש בשבילו, שהוא מצורף עלילות ומעשים יותר משהוא מניח מקום למחשבות ולאסוציאציות של הרהורים, שינה יזהר גם את הטכניקה של הכתיבה. אין סיפורו מתנהל עוד בעצלי תיים, אינו נתון עוד לשטף ההגיגים החששי, לתהיון המיוחד של התקשורת-ההרהורים, — אלא הוא, בדומה יותר לסיפור האמריקני בן זמננו, צירוף של תמונות קצרות, דינאמיות או דוממות.

באהדת-שבנפש טטפל המספר באותן זוטות, באותם הפצי-ביית שנצטרפו יחד ל„סדר שהיה מובן למישהו, ואי-סדר שמישהו לנחותו מצא בו ידיו ורגליו,“ בהזדעזעות מוסרית הוא כותב על „שתי הישיות המופלגות, הכמושות עד אימה“ שנעזבו על ידי הבוראים בצד הדרך; כאשר עלה קול הנפץ של מיצוף הבית הוא שמע „יללה, זעקה חדה, גבוהה וממאנת, מרדנית, מעבירה צמרמורת, שהיתה מוסיפה ועולה, ואינך יכול להמלט משמעה...“ והנה זו הדמות הנתדרה

האדם במלחמה

א. ב. יפה

ס. יזהר: סיפור חרבת חזעה / השבוי, הוצאת ספרית פועלים / ספרי משלט 1949.

„סיפור חרבת חזעה“ אינו משמש המשך לקו הסיפורי של יזהר כפי שהתווה ב„חורשה אשר בגבעה“ או ב„דרך גשומה“ ו„בטרם יציאה“. יזהר עצמו רומז על שבירת-קו זו בתוך סיפורו; אחד מגבוריו נזכר „איך רק לפני חודש-חדשיים, בסך-הכל, היינו משתופפים ככה בצל משוכות צבר בטרם יציאה, ושתיקה שהיתה אז שתיקה אחרת היתה, שתיקה שמא יבוא הקול ויסגיר, שמא יצא הפחד ויצעק ויקשור את הידים והרגלים, שמא יתגלה ויתמרסם הדבר שאין מי שיבטיח לך, ואפילו לא מן השפה ולחוץ, כי המול שמילט את נפשך עד היום לא יבגוד ואת הפעם, וצחוק עשה לך עד הנה — שתיקה מבישה ונכלמת שלפני פעולה, ואמצאות פעור-טות ונפתלות כדי להכתישה...“ והוא מסיים: „אהה הלשו הימים הגדולים“. גבורו של יזהר מתנגע על ימי הרומנטיקה של „ההגנה“ במחרת, אף על פי שהפעולה היתה אז כרוכה בהרבה יותר סיכון וחירוף-נפש, בעיקר אולי משום שאז לא עמדו למולו בעיות מוסריות כמו אלה שהוא חייב עתה למצוא להן פתרון. באותם ימים היה קיים בעין ההכרח שאין להתרה אחריו; ואותן פעולות היו בעיקרן פעולות-חבלה, שתבעו אמנם מידו מרובה של דייקנות טכנית, של יעילות הביצוע, אך פטרו את הלוחם מלהפגש פנים-אל-פנים עם האויב, עם האדם שהוא אויב, והנה עכשיו הועמד גבורו של יזהר לא רק נגד האדם האויב, אלא נגד אנשים בלתי-מוזיקים כלי-עיקר, זקנים ונשים וטף, שאין לו עליהם ולא כלום, במישרין, אלא שזוהתם הלאומית היא הנותנת שהם אויבין. ויזהר נתון ביטוי למחאה האינדיבידואלית החרישה, המתקוממת נגד כל מעשה מוכני, נגד הטמטום שבפעולה האבטומאטית, הוא מסרב „להצטרף מניהר וביה אל זו עדת המשקרים הגדולה הכללית — העשויה בורות, אדישות תועלתית וסתם אנוכיות ללא בושה, ולהמיר אמת אחת גדולה במנד-כתף חכמני של בעל עבירה ותיק“, הוא שומר אמונים לאמת שלו.

מרשבה, וכשם שבשעה שהוא משתתף יחד עם חבריו במיבצע כיבוש הכטר וביעורו, הוא מתחיל להרהר לציד היתה ההרגשה אצלנו. בבית, כשירו בנו, בימי המאורעות, — כן בשעה שהערכים יוצאים מכפרים הוא מתחיל להבין מה משמע להיות „פליט“. כאן מתחוד לבן-הארץ גם המושג „גלות“, מתחזור בכל גשמיותו מושג זה שהיה מופשט כל עוד נתקל בו רק בספרים. (הרגשתי הסובייקטיבית היא כי בנקודה זו הפריז יזר, במקצת, הלך שולל אחרי הרגשה שלא אימת די הצורך, כשם שהפריז גם בכמה מקומות אחרים כשדימה את יושבי המקום הערבים לאנשי-קרב, קשרם באסוציאציות תנכיות, ואילו את החיילים העבריים הציג, בלי משים, כיצורים חסרי שרשים, זה מקרוב באו...)

הספור השני שבקובץ „השבו“, שנכתב לפני „סיפור חרבת חזעה“ (נדפס תחילה ב„מולד“, נובמבר 1948) הוא, כעיקרו, גילוי תבחינה האינדיווידואלית שביחסים בין לוחמים ממחנות עוינים. הרועה התחמם מפשע, שאינו אפילו בר-דעה, שנשבה בידי חיילינו הוא סמל האדם שנקלע לחוך מערבולת המלחמה, בעל-כרחו, ואפילו אינו תופס את המצב לאשורו. גבור-הסיפור היחודי בא במבוכה גדולה כשהוא נתקל בסתירה שבין הפקודה ובין המעשה הישר. יזר מעלה את בעיית „הפקודה“ וה„איך-ברירה“, הוא יודע כי מתחת לכסות ה„אהריות“ אפשר לעשות את המעשים הנבזים ביותר, גבורו מהרהר: „הדל, זו התחמקות בניה, כך חומק כל בן-בלעל מהכרעה ומסתתר כבודך? היכן „עצמאות המחשבה“ המהוללת? היכן כאחורי „איך ברירה“ מוהם מרוב שיגרה. היכן רגש החופש. הידד החופש, אהבת החירות, שהרהר! ארבה, היה מוכן לתת את הדין על „ששע“ זה. כבודך הוא. כל דברך, כל מחאותך, כל מריךך על קטנות ועל דיכוי, ועל דרכים פורצות אל האמת, אל שחרור — היכן הדברים הללו: היום יום פרעון, יום תשלום, ושלום, שלם בני, בידך הוא.“

רוסטוב, ב„מלחמה ושלום“ של טולסטוי, חש את פעימות לבו החזקות, בשעה שרכוב על סוסו הוא משקיף על רכס הגבעות המפריד בין החיילות היריבים, העומדים להתנגש, והוא מקדם בתמיהת-ציפיה את ההתרחשות הקרובה. הוא יודע כי רכס הגבעות הזה הוא קרה-הפריד בין החיים למות; כי כאן יהפך המושג שש למחשי וחשבונות שבין אמות יפתרו בין אדם לחברו; ומעל לכל הוא יודע כי הוא עתיד לעמוד במיבוח רציני וכי כאן יתחזור לו סופית אם גיבור הוא אם סוג-לב, צדיק או רשע. — יתכן כי לא רבים הם החיילים המעמידים לעצמם שאלות אלו, אלוהנים את מעשיהם בקני-מידה של מוסר ותרבות.

ביותר בספר, האשה הגאה: „היה בה דבר מיוחד. נראתה תקיפה, מתאפקת, סמורה ביגונה, דמעות שכאילו אינן שלה, התגלגלו על לחייה. — נראה היה פתאום שזו היחידה הידועה מה יש כאן בדיוק. עד כדי שהרגשתי שבוש אני בפניה, והשמלתי עיני. זה היה כאילו צעקה שרועה מהליכתם, מעין „ארוויס“ שונא, ראינו גם איך היא גאה מהראות לנו קורטוב של תשומת-לב, הבינונו שהיא אם לביאה, וראינו שקמטי התאפקות ורצון לשאת בגבורה, הקשו את חיי פניה, ואיך עתה, כשאבד עולמה — לא רצתה להישבר לעינינו.“ ומכל התמונות האלה גם יחד עולה ובוקעת שירת-הדמעה על „הכפרים הריקים הללו — שים מגיע והם מתחילים לצעוק...“

גישה זו שהיא הומאניסטית צרופה, ללא ויתור ומשוא-פנים, נובעת מן תבחינה המצטונת של המעשים. היא מנת חלקו של היחיד. לא כן הרבים שהם מתרגלים למראות ההרס כשם שהתרגלו לדם והרג. אמנם גם אנשי המעשה, שאינם מרבים בהרהר רים ובחשבונות מצפון, חשים איזו הרגשה אשמה סתומה, איזו הרגשה של אי-נוחות, אבל במלוא עצמתו מתחולל המאבק הזה שבין המצפון והמעשה, בתוך נפשו של הגבור הראשי, זה המספר את סיפור חור-בת חזעה בגוף ראשון. הוא ממתיש את המאבק המתחולל בנפשו בצורה של שני קולות, הקול השני „צועק אחרת, כצפור פצועה“, תובע ממנו לבחון את יסודי הדברים ולא להסתפק בהצדקה השטחית, המקובלת... „אמרתי אל לבי: והרי זו מלחמה! מלחמה או לא מלחמה? ואם מלחמה הרי שבמלחמה כמו במלחמה, (קול שני: מלחמה? במי, באלה?) קול ראשון ממשיך כאילו לא שמע כלום: צדיקים גמורים בודאי שאינם כאן (קול שני: וכי היכן יש?)... ואפילו רצוננו טוב וישר וכן — אי אפשר להכנס למים ולא להרטב, להכין ולהסכים שמוכרחים לעשות — אחת, ולקום ולהקשיח-לב ולעשות מיני דברים — זה תמיד אחרת... — אתה מסתבך בכמה קולות, אינך יודע מה, ואולי זה לקום, לקום ולהתנגד? ואולי זה להיסך, לראות ולהיות ולהרגיש עד זוב דם, כמשמעו...“

יזר הוא תראשון בין סופרינו דהאידיגא שהעיו להציג שאלות נוקבות אלה, שמעבר למוסכם ולשיגרת, שאלות המעמידות למיבחן את צידוקם המוסרי של מעשינו. הוא רואה גם את הצד האינדיווידואלי וגם את הצד הכללי של הבעיה. הוא יורד לעומקי הרגש-זה של האשה שביחה נהרס ומבין כי „זהו סוף-סמך לביחה ולעולמה, והכל חשך ומתמוטט...“ והוא מבין גם להרגשת כלל העדה, המתקוממת התקוממות פני-מית, של איך-אונים, למציאותם של הכובשים במקום

נאמן של האוניברסיטה העברית). יחד עמם חתמה סאָלמה גרלף, והיא הקדישה את ההכנסות ממכירת סיפור חדש שלה למטרות העדה. צעד זה פיתח מוסרותיה של תעמולה פראית נגדה בגרמניה — ואף בשוואדיה גופה. "פראנקפורטר צייטונג" כתב: "לאָגרלף תומכת בבולשעוים ובספרות נטולת-ימולדת". לאָגרלף שנפשה סלדה תמיד בסני פולמוס עתונאי, התגברה הפעם על תיעובה וענתה במכתב אל המו"ל הגרמני שלה. מיה לאַכטה מספרת לנו על אספת מהאנה שנערכה זמן מועט אחרי כן בענין רדיפת אנשי המדע באלברט הול בלונדון, ועל נאומו של איינשטיין שם: "מבחינת ההופעה החיצונית היה זה עלוב, אנגליה כזו של פרופסור איינשטיין לא היינו טובלים אצלנו אפילו במתחילים בבית הספר. גם התוכן לא היה מצויין. אולם מאחורי מה שנאמר ומה שלא נאמר הרגשת את עולמם-האידיאות של המדע, שהוא בשבילו יותר מבית ומולדת. הוא לא דיבר על סבלם של הפליטים, לא על שנאת הגזע ועל העריצות, אלא דיבר על החופש האינדיבידואלי והאינטלקטואלי כהנחת-אב לכל תרבות. בלי חופש לא רק שלא היה לנו שקספיר וניוטון, אלא אף לא פאראדיי או ליסטר: לא רכבת ולא רדיו, לא הגנה בפני מגפות ולא שום תרבות ככלל".

רוח קרה קיבלה את המחברת בשוכה לשוואדיה. היא דרשה משוואדיה כי תפתח שעריה לפליטים. מבחינת כלכלית היתה אפשרות רבה לכך, כי בארץ היתה רווחה כלכלית. חשבתי מה עשתה אנגליה באותו הזמן בקבלת הפליטים. אפילו צרפת, על האבטלה שלה ומשבריה, קבלה 30.000 פליטים ונתנה להם רשות עבודה. דאגיה פתחה את שעריה. בשוואדיה היו הפליטים נתונים לאוטורופסות, אך בלי הסיוע הכרוך באוטורופסות, הפליטים שנתקבלו היו מחויבים להוכיח שאמנם הם גרדפים פוליטיים. יהודים שלא יכלו להוכיח, שפעלו נגד הגאציות ושהם גרדפים בגלל פעילותם זו, נשלחו חזרה. העובדה שאדם ישב במחנה הריכוז, לא היתה מספקת כראיה שהוא פליט פוליטי.

פרק מיוחד בספר הוא קסיגוריה נגד האוניי בריטאות השוואדיות. הן לא ידעו להשתמש בשעת-הכושר שניתנה להן ולהזמין את המורים האוניברסיטאיים היהודים שגורשו מגרמניה. כשבא פרופסור ברנארד צונדק (כיום פרופסור בירושלים) לשוואדיה, פחו לא פחות מאלף רופאים נגד רצונה של הממשלה להרשות לו ישיבת קבע. העורך של הגאָטבורגר האנדלסטידינינג, פרופסור סאָגרשטאָט המנוח, אבירם לאיינעף של הפליטים, כתב אז: "בכל העולם ישפטו את תרבותנו לפי תדומה הזאת". רופאני,

אבל תמיד נמצאים יחידים-סגולה המטילים לחלל ספקות אלה ותמיהות אלה. בספרות המלחמה שלנו מקיים לעת-עתה רק גיבורו של יוהר מצוות-מצפון זו. לרוב, אין ההכרח נעלם מעיניו; ודווקא משום שההכרח נורע, ממילא, כה הרבה דם ורמעות, — הזקה עלינו המצוה להזהר שלא לעבור את הגבול.

אשה שוידית מעידה

ש. ה. ברגמן

*Mia Leche Löfgren Hard Tid,
Stockholm, Lars Hökerberg För-
lag. 315 p.*

הקורא העברי לא ידע ולא שמע את שם הסופרת השוודית מיה לאַכטן-לאָפגריין. ואך מעטים יזכרו שהחבר השוואדי בועות הכותל המערבי היה אליאל לאָפגריין, בעלה המנוח של הסופרת, שבספרה ידובר כאן. מיה לאַכטה לאָפגריין, כיום בת שבעים ואחת, בתו של האקדמאי הליבראלי וילהלם לאַכטה, נהשבת כיום לאחת הלוחמות האמיצות בשוואדיה לאידיאלים של כבוד האדם והליבראליות. הנראים כאילו נידונו לכליון. מהלך-חייה ומלחמתה לחופש הביאווה במגע ישיר עמנו. ספרה האבטוביוגרפי "זמן קשה" מוקדש ל"חברי בעזרה לפליטים" ומספר בתקופת היטלר וביחס השוואדים אליו ואל פליטיו. רגילים אנו לזכור לשוואדים, ובצדק, את הסדרם לניצולי 1945, לפליטים שהצילו הרוזן ברנאדוט בימים האחרונים של המלחמה ואשר השוואדים — כמדינת כיהודים — דאגו להם במסר רות-נפש. אך ספרה של מיה לאַכטה-לאָפגריין מספר את תולדות הזמן שבו עמד כוכבו של היטלר ברום השמים — והפיל פחדו על העמים השכנים, והפחד נהסך לפעמים קרובות לאהדה ולהערצה. באומץ-לב אורחי נפלא מגלה מיה לאַכטה לאָפגריין, ככתבה את היסוד טוריה של העבר הקרוב כל כך, את כל הפגעים שנתגלו לה אז. הקורא בספר שניתן לו להשוות את הלך-הרוחות באותה הארץ בשנת 1940 עם מה שראה בעיניו אחרי 1945 יתמלא תמהון, כמה הפספס יכל להיות מוג רוחם של בני עם אחד עם השתנות האקלים המדיני.

הסיפור מתחיל ביסוד הועדה לעזרת פליטים אנשר רח מגרמניה בשנת 1933. בשוייץ קם ועד כזה ראשונה, ואחת החברות בועד השוייצ, מריה גינסי ברג, נתנה את הדיחפה ליסוד ועדה דומה בשוואדיה. בין החתומים על הקול הקורא היו שני בני בית המלוכה, הנסיך וילהלם, הידוע כסופר, והנסיך אויגן, אחיו של המלך, צייר בעל שיעור-קומה (אגב, יריד

מספר כיצד משפחה שלמה, השצליחה להמלט לנמלה של שוואדיה, גורשה ללא רחמים חזרה לגרמניה, פורצת קבוצה של ארבעה חברי הפרלמנט בצחוק סרוע, לא חלילה מרוע לב, אלא מפני שלא הקשיבו כלל למשאומתן והיו עסוקים בהלצותיהם. «כך הביע העם השוואדי עלידי באייכוחו מה שהיה לו לומר על הבעיה הקשה והטראגית ביותר של זמננו. ובינתים נמצאו בתוכנו מאות אחדות של אנשים אומללים, עקורים מאדמתם, אוברדיעצה וחטריישע, מופקרים למשטרה רכת־רגש וברוטאלית הליפות».

ועדת העזרה לפליטים נאבקה קשה עם חוסר האמצעים, אוסף כספים שנעשה בכל רחבי שוואדיה הביא לעזרה את הסכום של עשרים כתררים (פחות מלירה וחצי). כשעלה הרעיון לפנות אל הרשויות התומכות בעניים, נענו אמנם הרשויות האלה והיו מוכנות לתמוך בפליטים, אך עד מהרה נוכחו הפליטים לדעת שהמשטרה מאיימת להחזיר את אלה הנהנים מתמיכה זו לגרמניה והתכנית נתבטלה. מיה לאכה מקבלת עליה לנסוע בערים הקטנות כדי להרצות ולנסוע הבנה לבעיית הפליטים ולאסוף כספים בשביל ועדתה. הר של חשדות ודעות קדומות גבת בינה ובין שומעיה, ולעתים היא נתקלת בשנאה גלויה של שוואדים אוהדי הנאצים. בעיירה אחת מביעה לה יושבת־הראש תודה רשמית, ומוסיפה: «ביום הששי הבא תבקר אצלנו גברת שולצה מברלין ותספר לנו מה עשתה הממלכה השלישית למען הנשעים». במקום אחר מוסרת לה הסתדרות הנאצים הצעירים «ואזה» כרטיס נסיעה לארץ־ישראל! והיא משתמשת בכרטיס זה כאמצעי־תעמולה בהרצאתה הבאה בישוב הסמוך. פה ושם היא מוצאת, על אף ההתנגדות הרבה, גם לבבות פתוחים. אחרי הרצאה באחד מבתי־הספר הגבוהים לעם היא נכנסת אל החדר הקרוב לאולם ההרצאות ומוצאת שם מורה נשענת אל הקיר ובוכה מהתרגשות על גורלם של הפליטים. לאט לאט נכבשים לבבות והשפעת הועדה מתגברת. אך הועדה נלחמת ברשות שאינה מבינה, מה פירוש הדבר לשלוח אדם חזרה לגרמניה. השוואדי חושב לאט וכות דמיזנו אינו מספיק בשביל להכנס מבהינה נפשית לתוך עולם רחוק כל כך מעולמו. אפילו מיה לאכה עצמה מודה: «בשנת 1938 קבלה ועדתנו מן המרכז בוֹגבה דוֹיֶה על מצב מחנה הריכוז בבוכנוואלד. הדוֹיֶה התאים למה שאנו יודעים כיום על המחנות האלה. היה קשה באותו הזמן להפיץ ידיעות בעתונות מפני שהממשלה השתדלה לקנות את רצונה הטוב של גרמניה על ידי שמירה מעולה על העתונות השוואדית שלא תפגע בגרמנים. אך «האנדלס־מידנינגן» בגוש־בֹורג היה מוכן הפעם להסתכן ולפרסם את הידיעות.

כותבת כיום מיה לאכה, «התנהגו אז כאגודה מקצועית של בעלי מלאכה». ולא רק הרופאים. הסטודנטים מחו בתהלוכת לפידיים ומסרו למיניסטריון ההלטה הזרשה שמקצועות הרופאים והרוקחים ישארו שמר־יים לתלמידים שוואדיים. ובאותו הזמן, מספרת לכה, היינו צריכים לסגור בשוואדיה בתי־מרקחת. מפני שלא היו לנו רוקחים! הסטודנטים באופסאלה קבלו ב־548 קל נגד 349 החלטה השונה אל המלך בבקשה להגן על הסטודנטים השוואדיים מפני סכנת התחרות מצד אנשירוח מהגרים. רק אגודת הסטודנטים הנוצרית «לאבוראָמוס» סתתה מן העמדה הזאת ופנתה אל הממשלה בהחלטה מיוחדת לעזור לפליטים ולעמל עם זה למען פתרון בין־לאומי של בעייתם.

מיה לאכה אינה נרתעת מלגלות פרטים על עמדתם של אנשים החופסים גם היום עמדות נכבדות בחברה. היא מספרת בפרטות על שיהה שהיתה לה בספטמבר 1934 עם ההגמון הראשי של כנסיית שוואדיה. השיחה נמסרת מלה במלה. ההגמון דחה את ההצעה להשתתף בעבודת הועדה, הוא גילה אמנם שהכנסיה אספה «בסוד» כספים לעזרת הכהנים הנוצריים הנרדפים בגרמניה, אך אין הוא יכול לתת את ידו לעבודת הועדה, שכן בחוגים קרובים לכנסיה סבורים האנשים, שהועדה תומכת «באנשים מתוסרי ערך אשר התקוממו נגד הממשלה הנוכחית בגרמניה». כשמיה לאכה עונה לו: «לא האמנתי שמתר לנוצרי לחשוב מחשבות כאלה נגד אחיו בני האדם», נסוג ההגמון: «אין דעה זו דעתי. הלא אני גם התמתי על הקול הקורא. רק אמרתי כי בשכבות רחבות של הכנסיה שוררת דעה זו».

כך מספרת מיה לאכה על שיחות רבות עם אנשי־מכל החוגים. תמיד היא מגלה, מה גדולה הסכנה כשאדם נופל קרבן לאדישות ולקשיחות הלב, ואפילו לרגשות נטירה כלפי מתנגד פוליטי אומלל, כיום נחשבת מיה לאכה למתנגדת חריפה להצטרפותה של תנועת השלום השוואדית לאחד מן הגושים הפוליטיים העולמיים, אינה שיהיה, היא התנגדה, למשל, לוועידת השלום בברסלאו, לפני שנה, אך בספרה אינת חוששת להוכיח סוציאלי־דמוקרטים אחדים בשוואדיה על פניהם בשעה שסירבו לעזור לקומוניסטים נרדפים.

אחד הפרקים המצוינים שבספר הוא תיאור ישיבת הפרלמנט השוואדי שבה דנים על בעיית הפליטים. באי־רוניה חריפה מתארת היא את אדישותם של חברי הפרלמנט, את ריקות האולם, את השעמום, הנשעים, חברות הפרלמנט, מזהירות בהדרין, פה ושם הנך דואת את ידה העדינה של אחת מהן, כשהיא מסירה את ידיעת הכניסה, כאילו היתה אומרת: «מתי כבר יגמר ריכות משעמם זה זי ובאותו הרגע שנואם אחד

הפרוססור הזח בסלמון ושאלתיו, אך הגיע אותו רופא לארצנו. מה אפשר לעשות לטובתו, וקבלתי ממנו את התשובה: אם כבר קבלת עליך להשתייך לעדה אשר מטרתה להביא אלינו זרים שאינם מרוצים לחיות בארצנו, בל חסריחי לפחות אחריכם בשאלות כאלה? בהודיעי אצלנו על ספר שוואדי זה, לא נתכחתי להמעיט את רגש החרדה שאנו חייבים לעם השוואדי על מה שעשה, אם גם במאוחר, למען קרבות הנאד ציום. אך חסצתי שידעו בתוכנו משהו על האשה האציר לה הזאת, מיה לאכה לאפגריין, ועל פעולותיה בזמן קשה."

בשולי החוברת

פרופ' מ. מ. ס. בלשאקט הוא פסיקאי בריטי מפורסם, שקיבל פרס נובל בנובמבר 1948. תלמידו של רותאפורד ורופוסור לטיסיקה באוניברסיטה של מאנצ'סטר משנת 1937. נתמנה על ידי הממשלה הבריטית חבר לעדה מייעצת לאנגליה האטומית, וסתוך עבודתו בועדה הגיע לכלל דעה, שמדיניותן האטומית של ארצות הברית ובריטניה היא, בלתי ריאליסטית ביסודה הצבאי ועלולה להמיט שואה בתוצאותיה המדיניות. ספרו, "התוצאות הצבאיות והמדיניות של האנגליה האטומית" יצא בבריטניה בשנת 1948. הספר יוצא בקרוב בעברית בהוצאת הקיבוץ המאוחד. בחר ברת זו אנו נותנים, ברשות ההוצאה, את רוב שני הפרקים האחרונים שבספר, המסכמים את מסקנותיו של המחבר.

"המחשבות על הציור החדש" לקוחות מתוך הרשימות שנמצאו בעזבונו של פאול קליי, שמת לפני תשע שנים, ובהן גיסות מבריק, ואם לא קל, לאמנותו של אחד מגדולי הציור בזמננו. תביעת זכותו של האמן לברוא מציאות חדשה משלו, שתהיה בכל זאת נשמעת לחוקים שביסוד הסדר הטבעי, מזדווגת כאן, בחוש נפלא ונאמן, להרגשה כי אסון האמן הוא ניתוקו מ"עם", מן החברה אשר עמה ולמענה הוא עמל. "המחשבות" נצטרפו בשנות גסיונו של קליי כמורה ב"באוהאוז" של גרופיוס.

מאת המנוחה: אנו חוזרים ומוכיחים לחותמים ולקוראינו, הרוצים בכרך ג', לתודרו ולהמציא לנו את חוברותיהם (אפריל-ספטמבר 1949) בימים הקרובים. מחיר הכריכה, בד שלם, 700 פרוטה.

אנו לא קבלנו את התצעה מפני שבמעמקי נפשנו לא האמנו באמתם של הרברים. צריך אדם שיהיה בעצמו פליט ממרכז אירופה כדי שיאמין."

בספר שפע סיפורים על גורל הפליטים. פעם אחת כורעת המחברת עצמה תחת סבל הגורל. היא מספרת על צעיר אחד, בנו של אחד המנהיגים הסוציאלי דימוקרטים בגרמניה. האב נאסר, האם נעלמה. הצעיר הצליח להמלט לשוואדיה, אך הוא לא יכול להזיח למשטרה השוואדית, שהוא עצמו פליט פוליטי. הלא נגדו לא תוכלנה להיות שום האשמות בארצו. מיה לאכה פשתדלת לטובת הצעיר, וכשעה שפתרו להי שלח תורה לגרמניה, מקבל צורה פאטרלונית, היא מצליחה להכניסו לבית הולים בעיר חשדה. אך המשטרה מוכיחה להציק, כשנגזר דינו להישלח תורה, מצליחה מ. ל. לאסוף את הכספים לנסיעה לגואטמאלה ומשיגה בשבילו את הויות שמה. מעולם לא ראתיו כה קורן בתקות חדשה. הוא לחץ את ידי ונגמם מלים של תודה. אך ימים מעטים אחרי כן שולח והחזר על חשבון הממשלה השוואדית לגרמניה (בתחילת 1940). מ. ל. הביאה את הענין לידיעת הציבור בעתונות. התחיל פולמוס בינה ובין המשרד האחראי, אך את היי הצעיר לא הצילת, ומיה לאכה מתהלכת מכאן ואילך בלחץ דימוי בלהות, שתצעיר, שחטה בה, האמין מן הסתם ש היא עצמת הסגירה אותו לתלינו!

פרשת הספר מקיפה את השנים 1933-1940. עציבה לא הרשו לה להמשיך בעבודה. צריך האדם להיות בעל עצבים חזקים כדי להלחם לזכות המקלט. אך היא גומרת את סיפורה בפיסקה, שברצוני להביאה כאן כלשונה: "ארבע שנים לאחר מכן היתה לי שוב הנדמנות להתראות עם ידידי הפליטים. זה היה ב-1944, כשסידרו האמנים הפליטים תערוכה משלהם, נחאספו כל ידידיהם, ובהם, כמובן הנסיך אויגן, הנאמן בין הנאמנים, אשר עוד בשנת 1933 היה מוכן להביע את דעתו על הנאצים בגלוי ולתת ידו לכל מי שבא לעזור לקרבנותיו. באו לשם מסלתה של החברה שמצאה סוף סוף כי הגיעה השעה להתעניין באנשים פליטים וביצירותיהם בנכר. הנה עומדת אשה לפני תמונה המתארת המתת אדם ביריה במחנה ריכוז והיא מדברת גבוהה על הציור הסורריאליסטי. פעם ביקרתי בביתה המהודר מתוך תקוה לקבל ממנה מעט כסף בשביל הפליטים ושמעתי מפיה את התשובה, שהיא אינה מעוניינת ביבוא אלמנטים פוליטיים לשוואדיה. הנה עומד רופא אוסטרי בשיחה חברית עם פרופסור שלנו בן אומנותו, זכורתני, פניתי אל

מוֹלֵד

ירחון מדיני וספרותי

חשון תשי"ד כרך ד' חוברת 20 נובמבר 1949

67	אפרים ברזידא	ירושלים
71	יחיאל הלפרן	בעית האדם והארנון במפלגה
78	קדיש לוזינסקי	בעיותיה החברתיות של הקבוצה
85	ישראל הלר	לעתיד התנועה הקיבוצית
91	מרדכי מרטין בובר	להכרת הרעיון הלאומי
98	אלכסנדר ורת	סטאלין — והכריונות המזהירה
103	עזרא המנחם	הילולה דרב נתן
117	יעקב פיקמן	ראשון ואחרון
120	י. ב. ברזניוס	מסייה ורדו
		רשימות:
128	יחיאל האלר	כוחה של המלה
		ספרים:
130	א. שאגן	רומאן על צפת
131	ה. ג. בריילספורד	על הדמוקראטיה האמריקנית
133	מ. רושנלד	הומו סאפיאנס?
136	בשולי החוברת.
126—123	בעמודים	שמונה תצלומים מ„מסייה ורדו“

דפי החתימה: 2,750 ל"י לשנה 1,400 להצי שנה; מתיר החוברת 250 מ"י; שבר הסודעות: 40 ל"י העמוד, 20 חצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין המערכת אחראית לתוכן הסודעות; כתבייד שלא צורפה להם מעטפה כתובה וסבולית אינם פוזורים; הכתובת: רחוב יהודה הלוי 40, תל-אביב.